

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
KATOLICKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA
Teologické nauky

PhDr. Libuše Váňová

Církevní dějiny Benešova ve světle archeologických výzkumů

Diplomová práce

Vedoucí práce: PhDr. Petr Kubín Ph. D.

Praha 2011

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci s názvem „Církevní dějiny Benešova ve světle archeologických výzkumů“ zpracovala samostatně a výhradně s použitím uvedených pramenů a literatury a že jsem ji nevyužila k získání jiného akademického titulu.

Souhlasím, aby práce byla využita pro účely výzkumu a soukromého studia.

V Praze dne 20.dubna 2011

PhDr. Libuše Váňová

Obsah

Úvod	1
1. Benešov v odborné literatuře	2
2. Benešov a jeho historie	11
3. Archeologie – její vznik, význam a metody výzkumu	33
3.1. Metody a cíle archeologie.....	37
4. Archeologické výzkumy na území města	41
4. 1. Návrší Na Karlově a jeho bezprostřední okolí.....	41
4. 2. Náměstí a jeho okolí.....	64
4. 3. Středověké sklepy.....	74
Závěr	82
Resumé.....	85
Literatura.....	86
Prameny.....	93
Zkratky.....	95
Přílohy.....	96

Úvod

Benešov náleží k městům, jejichž historie je poměrně dobře známá. Přesto se však v jeho historickém vývoji vyskytují místa, volající po důkladnějším objasnění. Týká se to především církevních objektů, které ve středověku byly nedílnou součástí každého města, jež si tento titul nárokovalo. Benešov pochopitelně nebyl výjimkou, protože i zde fungoval vedle farního kostela klášter minoritů i špitál s kostelem sv. Alžběty a další instituce. Blízkost zemské stezky, tak významné pro hospodářskou prosperitu města, však měla svá negativa v době válek, kdy usnadňovala pohyb vojsk a s ním spojené následné drancování. V důsledku toho zanikl například již zmiňovaný minoritský klášter. Devastace let nedávno minulých pak přispěly k citelným změnám historického jádra města a zániku středověkého špitálu.

Proto je tato práce vedena snahou, objasnit v konfrontaci archeologických pramenů a pramenů písemných, vývoj těchto i dalších objektů.

1. Benešov v odborné literatuře

Třebaže Benešov nemá v rámci dějin města tak obsáhle zpracovanou monografii jako kupříkladu Pelhřimov díky Josefu Dobiášovi¹, přesto již od 19. století se můžeme setkat se snahami o jejich zpracování. Jedním z prvních, kdo se o to pokusil, byl Antonín Norbert Vlasák², farář na Hrádku u Vlašimi, který v rámci publikace věnované celému okresu, na více než padesáti stránkách věnoval pozornost historii města od jeho založení až do doby, kdy se majitelem panství stal v roce 1870 František Eugen princ z Lobkovicz (1839 – 1896).

Při líčení počátků sídliště vycházel z textu Hammerschmidtova³, podle kterého byl Benešov založen dvořanem a vojevůdcem knížete Břetislava I., jenž se jmenoval Beneda, opevněné sídlo založil kolem roku 1048⁴ a roku 1070 vybudoval východně od hradu kostel⁵. Dále uvádí, že zmíněný Beneda, který zemřel roku 1088, se stal praotcem Benešoviců. Ovšem již František Dvorský⁶ správněji zmiňuje, že u vzniku rozrodu stojí na počátku 13. století Beneš z Benešova⁷, který měl šest synů – Voka, Ondřeje, Tobiáše, Matouše, Drslava a Ruprechta. Ti se stali zakladateli jednotlivých větví rodu. Matouš se stal předkem pánů z Dubé, Drslav pánů z Bechyně, Ondřej pánů z Kavčí Hory, Vok pánů z Kravař, Tobiáš se věnoval kněžské dráze a založil v Benešově minoritský klášter a Ruprecht – správně Robert⁸ se stal opatem premonstrátského kláštera v Hradisku u Olomouce⁹.

A. N. Vlasák chybně uvádí, že dříve než vznikl v Benešově klášter, založili páni z Benešova hrad Konopiště¹⁰. Naopak vše nasvědčuje tomu, že hrad vznikl až v osmdesátých letech

¹ Dobiáš, Josef: Dějiny královského města Pelhřimova a jeho okolí. Doba předhusitská I. Pelhřimov, Musejní spolek 1927. 529 s.

² Vlasák, Antonín Norbert: Okres Benešovský. Nástin statisticko-historický. Praha, F. A. Urbánek 1874

³ Hammerschmidt, Jan Florián. Prodomus gloriae Pragenae. Staré Město pražské 1723. pag. 731

⁴ ovšem ve starších záznamech se můžeme setkat i s datem 1038 (radní Horáček; Soukromé zápisky Františka Horáčka /1810 – 1855/. Rukop. Státní okresní archiv Benešov, sbírka vyčleněných kronik); více Tywoniak, Jiří: Benešov a Konopiště v minulosti. 2. vyd. Benešov, Město Benešov 1993. s. 11

⁵ Vlasák, 1874, s. 7

⁶ Dvorský, František: O starožitném panském rodě Benešoviců. Část I. O Benešovicích – vyjímaje rod pánů z Kravař. Brno, Musejní spolek 1907. s. 8

⁷ Ten je připomínán v listině z roku 1222. „...Přemysl Otakar I., rex Bohemiae, Gregorio filii Henrici de Maršovice donat villam Velběhy... quam sigilli nostri inpressione roboramus Martinus canonicus Pragensis, Benes de Benessow cum filiis suis Andrea, Tobya et Wok...“ Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae. Inssu comitorum regni Bohemiae edidit Gustavu Fridrich. Tom II. Praeae 1912. s. 220, č. 231

⁸ Baletka, Tomáš: Páni z Kravař. Z Moravy až na konec světa. Praha, Lidové noviny 2003. s. 26

⁹ „...et domino Roberto abbati eiusque successoribus in Gradiss Premonstratensis...“ Takto je uváděn v listině ze září 1240, v níž král Václav I. potvrzuje svobody zmíněnému klášteru. Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae. II (1200 – 1240). ed. A Boček, Olomouc 1839. s. 375, č. 327

¹⁰ Vlasák, 1874, s. 10; Sedláček, August: Hrady, zámky a tvrze království českého. XV. Praha, Šolc a Šimáček 1927. s. 28 - 37

13.století a jeho zakladatelem byl buď biskup Tobiáš z Benešova nebo sám král¹¹. Ovšem autor se nejspíše nechal zmást tvrzením, že zakladatelé věnovali minoritům své rodové sídlo¹². Pravdě rovněž neodpovídá tvrzení, že Šternberkové získali Konopiště v roce 1311, neboť se tak stalo až roku 1327¹³.

Jinak se Vlasák ve své studii snaží o postižení vývoje města a panství, jak již bylo výše uvedeno, od jeho počátků, přes události husitských nepokojů, neklidných let třicetileté války, snah o obnovení města a jeho hospodářského i duchovního potenciálu v 18.a 19.století. Věnuje pozornost vývoji duchovní správy, což ostatně souvisí s jeho nejvlastnější profesí. Všímá si rovněž i významných architektonických objektů, k nimž náleží již zmíněné Konopiště, zříceniny minoritského kláštera, farní kostel sv. Mikuláše či piaristická kolej s kostelem sv. Anny. V rámci zachování loajality končí svou práci rokem 1870, kdy se, jak již bylo výše uvedeno, majitelem panství stal jeho mladší současník František Eugen princ Lobkowitz.

O postižení kořenů rodu, který je spjat se vznikem osady a následné aglomerace městského typu, usiloval již zmiňovaný František Dvorský¹⁴, středoškolský profesor a regionální historik. V úvodu své práce se pokusil o vysvětlení původu rodového znaku Benešoviců – stříbrné zavínuté střely v červeném poli – jak ji údajně sami nositelé nazývali; na rozdíl například od moravských pánů z Choltic, kteří si ke zmíněnému přídomku přidali ještě slovo „Odrowaz“¹⁵ – tedy odřívous. V neprospěch příbuzenství mezi Benešovicí a pány z Choltic argumentuje tím, že pokud by zde příbuzenství existovalo, nechal by probošt Tobiáš uložit v kryptě jím založeného minoritského kláštera i příslušníky tohoto rodu¹⁶. Dále uvádí, že ve zmíněném rodě bylo oblíbené jméno Beneš, které pochází z latinského Benedikt¹⁷, a dále jména Vok, Drslav, Ondřej, Dobeš, Milota. Zároveň si však uvědomuje, že při jejich

¹¹ „Jak dokládají zachované architektonické články i typologické souvislosti, vznikl hrad nejspíše v 80.letech 13.století a jeho zakladatelem byl buď král nebo pražský biskup Tobiáš.“ Durdík, Tomáš: Encyklopedie českých hradů. Praha, Libri 1995. s. 140; Durdík, Tomáš. Raně gotická stavební podoba hradu Konopiště. In: Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 26/1985. s. 163 – 182; Durdík, Tomáš: Archeologický výzkum hradu Konopiště v roce 1991. In: Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 32/1992. s. 65 – 78; Menclová, Dobroslava: České hrady. I. Praha, Odeon 1972. s. 312 - 316

¹² Tywoniak, 1993, s.

¹³ 1327 (S.d.et l) „Johannes B. et Pol.rer ac Lucemburg donec, ratam habet donationem castris Konopiscz, oppidi Benessow et villarum Jarkouic, Ondrzeiovicz, Lhota, Podhaine Maioris, Podhaine Minoris, Radikouice, Konarzovic et Semovice factam per Thobiam dictum de Benessow, canonicum Pragensem, Zidslao de Sternberk.“ Regesta diplomatica nec non epistolaris Bohemiae et Moraviae. III.(1311 – 1333).ed. J. Emler, Praha 1890. s. 486, č. 1248; Tywoniak, 1993, s. 50; Procházková, Eva. Benešov. Města ČSSR. Praha, Pressfoto 1988. s. 11; Menclová, 1972, s. 313

¹⁴ Viz pozn.č. 6

¹⁵ Dvorský, 1907, s. 5, 6

¹⁶ Dvorský, 1907, s. 6

¹⁷ Dvorský, 1907, s. 7

posuzování je třeba postupovat obezřetně, protože se mohou postupem doby objevit i v jiných rodech¹⁸.

Uvědomuje si také, že nemalé problémy v rámci rozrodu Benešoviců může působit i skutečnost, že založili tři města pod jménem Benešov – a sice středočeský Benešov a Horní a Dolní Benešov na Opavsku¹⁹. Naopak moravský badatel Tomáš Baletka zastává názor, že zmíněný rod má své kořeny v Dolním Benešově²⁰.

Náboženské poměry mapuje magistrátní úředník a správce městského muzea Kajetán Turek (1884 – 1942)²¹ a všímá si přitom nejen katolíků, ale i nekatolíků. Sám charakterizuje svou práci následujícím způsobem: „*Náboženské poměry chci vyličiti ve spojení s historií děkanského chrámu sv. Mikuláše, kláštera minoritského a ostatních kaplí, abych tak seznámil nejširší vrstvy obyvatelstva s dějinami města.*“²² Publikace je rozdělena do deseti kapitol. První kapitola zahrnuje období od vzniku osady až po husitské války. Při líčení nejstarších dějin vychází z již výše zmíněných prací Hammerschmidových, Vlasákových, Sedláčkových a Dvorského, a proto tyto události zmiňuje jen stručně. Více pozornosti věnuje vzniku farního kostela. Všímá si patronů kostela jak z rodu Benešoviců, tak i Šternberků, na něž majetek přešel v roce 1327²³ na základě darovací smlouvy Tobiáše III., syna Miloty z Dědic, který byl kanovníkem pražským a hrad Konopiště, Benešov a vesnice Jarkovice, Ondřejovice, Lhotu, Podhájí větší i menší, Radíkovice, Konářovice a Semovice věnoval svému příbuznému Zdeslavovi ze Šternberka. Připomíná také, že Albert ze Šternberka (1320/22 – 1380) v roce 1361, tedy v době, kdy byl biskupem ve Schwerinu, vykonával právo podací při benešovském kostele, aniž by však ohrozil právo Zdeňka z Konopiště, který byl tehdy majitelem panství²⁴. Uvádí také, že v polovině 14.století byl Benešov sídlem děkanátu, k němuž podle listiny z roku 1350²⁵ náleželo 20 farních kostelů a sice Benešov, Poříčí,

¹⁸ „Avšak upřít se nedá, že i zde obezřelé rozvahy zapotřebí; mnohá jména rodinná různým rodinám byly oblíbená a přiženěním z rodu do rodu přecházela. Beneš u Markvarticů, Vok u Vítkoviců a pánů ze Sovince, Drslav u Drslaviců, Ondřej neb Oneš u pánů z Bludova, Milota u pánů z Třebušova atd. přechásto se vyskytují. Také opakování téhož jména u stejného rodu nebývá beze zmatků; současně žijí totiž lidé příbuzní, stejnojmenní a není-li jednotlivce zvláštním přívlástkem důstojnosti neb majetku blíže označen, nelze udati, která osoba se míní a obtížno bývá sestaviti rodokmen.“ Dvorský, 1907, s. 7

¹⁹ Dvorský, 1907, s. 7

²⁰ Baletka, 2003, s. 23

²¹ Turek, Kajetán: Náboženské poměry v Benešově od založení města až na naši dobu. Benešov, Burian-Staněk 1923

²² Turek, 1923 s. 3

²³ Viz pozn.č. 13

²⁴ Turek, 1923, s. 6

²⁵ Turek, 1923, s. 6

Balkovice²⁶, Ledce, Bystřice, Vladislavice (Václavice), Vysoký Újezd, Týnec, Neveklov, Netvořice, Maršovice, Chrást, Bělce, Chvojenec (Chvojinek), Janovice Vrchotovy, Olbramovice, Martinice, Tožice, Živohošť, Kostelec nad Sázavou (Zbořený Kostelec). V čele děkanátu stál arciděkan, vybraný obyčejně z kanovníků pražských²⁷, kteří trávili část roku v Praze, kde konali služby při svatovítské kapitule a po zbytek roku vizitovali svěřený okrsek. Ve druhé kapitole věnuje pozornost založení minoritského kláštera a působení komunity ve městě až do husitských válek. Třetí kapitola je věnována otázkám husitských válek a zkáze kláštera v tomto období. Zmiňuje zde, byť ve zkratce, osudy zřícenin kláštera v 18. a 19. století²⁸. V následujících kapitolách věnuje pozornost heretickým směrům, které reprezentovali bratři divišovští. Tato sekta vznikla v polovině 15. století z podnětu kněze Jana v městečku Divišově a po ideové stránce měla blízko k učení táborskému²⁹. Turek připomíná i Mikulášence (nebo také Pecínovské bratry – podle osady Pecínov, nedaleko Benešova, kde se scházeli), které ve 2. polovině 15. století založil Mikuláš z Vlásenice³⁰. Ti se navenek hlásili k utrakvismu, ale konali ještě vlastní shromáždění. Pozornost věnuje i Jednotě bratrské, jejíž sbor byl v Benešově údajně založen před rokem 1473³¹ a k níž se hlásili nejenom Hodějovští, kteří byli majiteli panství od počátku 17. století, ale i další příslušníci především z řad drobné šlechty v rámci regionu.

²⁶ Balkovice – dnes zaniklá středověká osada, která se s největší pravděpodobností rozkládala v katastru Poříčí nad Sázavou kolem kostela sv. Petra, kde byly na pozemcích č. 735/2 a 735/3 při přípravě staveniště pro samoobsluhu zachyceny pozůstatky mladohradištního osídlení. Janečková, Jitka: Záchraný výzkum u kostela sv. Petra v Poříčí nad Sázavou. In: Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 13/1972, s. 232

²⁷ Turek, 1923, s. 7

²⁸ „Roku 1799 nalezen byl při kopání ve ssutinách klášterních as v hloubce jednoho sáhu zvon z roku 1322, o němž jsme se již z počátku zmínili. O ruinu kláštera se nikdo nestaral, takže pustla stále více, ba hrozila již spadnutím. Proto roku 1828 krajský úřad nařídil magistrátu benešovskému opravu ruiny pod pokutou 10 zl. Než oprava nevydržela dlouho.“ Turek, 1923, s. 52

„Dne 11. dubna 1863 spisovatel K. Vl. Zap v zasedání archeologického sboru oznámil, že vzácným zbytkům minoritského chrámu v Benešově velké nebezpečí hrozí, neboť ač městská rada 100 zl. na zachování této zříceniny vynaložiti uzavřela, jednotlivci ze sousedstva ji tajně podkopávají a také s hořejších pilířův kameny vybírají. Sbor vyslovil své politování nad tímto skutečně barbarským jednáním mnohých sobcův a vyslovil přání, aby se ve veřejných listech proti tomu vystupovalo.“ Památky archeologické, roč. V/1863. s. 25

„Roku 1885 bylo potřebí nové opravy. V obecním zastupitelstvu vyskytly se dvě strany, z nichž jedna byly pro opravu, druhá pro stržení. Zajímavé jest, že v druhé straně se shledáváme se jmény těch, kteří později byli proti stavbě dráhy Benešov – Vlašim. Konečně vyhrála strana, jež toužila po opravě. Roku 1886 opravena dvě zbylá gotická okna s pilíři nákladem 370 zl. Obec dala na ně vsaditi tabulku s nápisem: Tobiáš Beneš, probošt v Mladé Boleslavi, založil tento klášter L. P. 1246 pro řád Minoritů. Zbořen ve válkách husitských. Zbytky opraveny nákladem obce l. 1886.“ Turek, 1923, s. 53

²⁹ Turek, 1923, s. 53

³⁰ Kadlec, Jaroslav: Přehled českých církevních dějin. 2. Praha, Zvon 1991. s. 27

³¹ Turek, 1923, s. 55

Zbývající kapitoly jsou věnovány událostem pobělohorským ve spojení s rekatolizačními snahami, třicetileté válce a jejím dopadům na město. V závěru pak zmiňuje i dobu po vzniku republiky a vznik Církve československé v Benešově 29. prosince 1920³².

Další knihu představuje Monografie města Benešova³³, na jejímž vzniku se podílel kolektiv autorů. Charakter publikace do značné míry vystihují slova tehdejšího benešovského starosty Václava Blažka: „*Předkládáme naší veřejnosti „Monografii města Benešova a okolí“ věnovanou seznání místních poměrů hospodářských a kulturních, jež má zároveň připravovati cestu propagaci cizineckého ruchu, domácím živnostem, obchodu, turistice, sportu atd.*“³⁴.

V roce 1970 slavil Benešov 900.výročí své existence, a při té příležitosti vyšly ve Sborníku vlastivědných prací z Podblanicka dvě studie³⁵, které zásadním způsobem mapují historii města a jeho urbanistický vývoj. V první se archivář Jiří Tywoniak snaží zdůvodnit, proč právě rok 1970 byl vybrán jako datum, k němuž se váže zmíněné výročí. Vychází přitom ze zápisků benešovského měšťana Františka Horáčka³⁶, který ve svých poznámkách uvádí, že v roce 1038 vojevůdce Benedikt založil město, které bylo podle něj pojmenováno. Podle Tywoniaka³⁷ znal toto datování i A. N. Vlasák³⁸. Ten však klade vznik osady k roku 1048 a činí tak rovněž bez opory písemných pramenů; stejně si počíná i v případě osoby zakladatele, když uvádí jistého vladyku Beneše, který byl podle Hammerschmiedta v roce 1097 komorníkem Břetislava II. Ovšem ani F. J. Hammerschmiedt není schopen uvést původní pramen. V dalším líčení pak Vlasák spojil Beneše uvedeného u Hammerschmiedta s Benešem zmiňovaným Kosmovou kronikou³⁹ jako syna Juřatova a vnuka Tasova. Již zmiňovaný F. Dvorský⁴⁰ se kloní k názoru, že zakladatelem osady mohl být Beneš, který je v pramenech připomínán k roku 1087 jako kaplan olomoucké kněžny Eufemie (manželka Oty I. Sličného) a který se v následujících letech stal prvním proboštem vyšehradské kapituly a kancléřem krále Vratislava⁴¹. Je o něm známo, že za Vyšehradskou branou založil kostel sv. Pankráce a že zemřel v roce 1107⁴². O tom, že náležel k rodu Benešoviců, svědčí i skutečnost, že probošt

³² Turek, 1923, s. 109

³³ Monografie města Benešova a okolí. Benešov, A. Burian 1938

³⁴ Monografie, 1938, s. 5

³⁵ Tywoniak, Jiří: Devět století Benešova? In: Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 11/1970. s. 72 – 84; Charvátová, Ema: Stavební historie města Benešova. In: Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 11/1970. s. 85 - 115

³⁶ Soukromé zápisky Františka Horáčka (1810 – 1855). Rukop. Státní okresní archiv Benešov. Sbírká vyčleněných kronik

³⁷ Tywoniak, 1970, s. 72, 73

³⁸ Vlasák, 1874, s. 7

³⁹ Kosmova kronika česká. Praha, Svoboda 1972. s. 125, 126

⁴⁰ Dvorský, 1907, s. 16

⁴¹ Tywoniak, 1970, s. 73; Dvorský, 1907, s. 16

⁴² Viz pozn.č. 41

Tobiáš po té, co založil v Benešově minoritský klášter, nechal jeho ostatky přenést do rodinné hrobky. V polovině 12.století je pak v historických pramenech připomínán další Beneš, který se v roce 1142 zúčastnil na straně knížete Vladislava bitvy pod Vysokou proti Konrádovi Znojenskému⁴³. V listinách ho lze sledovat ještě v osmdesátých letech 12.století. Snad se jedná o Beneše z družiny Vladislava II., který si z výpravy před Milán (1158 nebo 1162) přivezl bibli a pasionál, které věnoval benešovskému kostelu⁴⁴.

Existuje však ještě další datum, a sice rok 1070, které bývá kladeno do souvislosti s nejstaršími dějinami Benešova. Zmíněné datum se vyskytuje u Gelasia Dobnera v jeho kritickém rozboru Hájkovy kroniky⁴⁵. J. Tywoniak se touto problematikou podrobněji zabýval a podařilo se mu zjistit, že Dobner toto datum objevil v genealogii rodu Šternberského⁴⁶. I když zmíněné datum nelze doložit dalšími dokumenty, neznamená to, že údaj neodpovídá skutečnosti. Můžeme se totiž obrátit k vypovídací schopnosti archeologických pramenů, jimiž je doloženo mladohradištní osídlení⁴⁷.

Druhá studie, jejíž autorkou je historička umění Ema Charvátová⁴⁸, si všímá architektonického vývoje města a snaží se jej co nejlépe zmapovat, i když v daleko širším měřítku se o to pokusil již benešovský notář Antonín Pinkas ve své pětidílné Topografii města Benešova⁴⁹, který na základě výpisů z pozemkových knih a rozsáhlého ikonografického materiálu zachytil vzhled Benešova, včetně církevních objektů, přibližně od poloviny 19.století do počátku 20.století. Ema Charvátová využívá ve své práci všech dostupných pramenů. Své poznatky se snaží upřesňovat na základě hodnocení uměleckohistorických památek a rovněž i na základě hmotných pramenů; vychází z poznatků josefského mapování z let 1780 – 1783, Františkova mapování z let 1836 – 1852 a map stabilního katastru z roku 1840. Z těchto podkladů plyne, že původní osídlení se nacházelo na žulovém ostrohu vypínajícím se severovýchodně od dnešního náměstí⁵⁰. Svědčí pro to i založení kostela (dnes farního), který se zde nachází a rovněž i pozůstatky kostrového pohřebiště. Přímá osa Praha – Domašín se pak stala páteří nového založení, v jehož středu se nacházelo tržiště se čtyřmi výpady v jeho rozích – západní do Prahy, jihozápadní do Konopiště, jižní do Tábora,

⁴³ Tywoniak, 1970, s. 73

⁴⁴ Břežan, Václav: O rodu starožitným a heroitským pánů z Šternberka. *Stemmata familiae Sternbergensis. Anno 1638, die 17. Februarii.* fol. 21 n. Archiv Národního muzea, rukop.sign H 49;

⁴⁵ Více Tywoniak, 1970, s. 77 - 79

⁴⁶ Viz pozn.č. 44

⁴⁷ Tywoniak, 1970, s. 80; Procházková, 1988, s. 8; Procházková, Eva: Pravěk a raná doba dějinná. In: Benešov. Benešov, Město Benešov 1998. s. 26; Váňová, Libuše: Archeologický výzkum v Benešově 1989 – 1990. In: Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 33/1993. s. 202

⁴⁸ Viz pozn. č. 35

⁴⁹ Pinkas, Antonín: Topografie města Benešova. I. – V. Rukop.před r. 1919. Muzeum Podblanicka

⁵⁰ Kuča, Karel: Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. I. Praha, Libri 1996. s. 84

východní do Vlašimi. Půdorys původně nepočítal s radní budovou, což svědčí o tom, že se formoval v době, kdy pro plnohodnotnou městskou samosprávu neexistovaly odpovídající předpoklady⁵¹. Proto byl později do jeho středu vložen blok, v němž byla umístěna i radnice. Z uvedeného je dosud patrné, že benešovské tržiště mělo jednotnou výškovou základnu, což dokládá, že lokátor měl pro lokaci k dispozici volné prostranství v sousedství původní osady, která postupně splýnula s novým založením.

Vývoj městské zástavby pak Charvátová sleduje od církevních staveb, které náleží k nejstarším dochovaným objektům, přes zástavbu v centru města, kde se v některých domech zachovaly pozdně gotické renesanční i barokní prvky. Všímá si i nových čtvrtí (Červené vršky, Spořilov), které vznikaly v období mezi dvěma světovými válkami; neopomíná ani zástavbu z let budování reálného socialismu, která necitlivě narušila celkový charakter města. Další publikaci věnovanou Benešovu vydala archivářka Eva Procházková⁵². Autorka se pokusila zachytit vývoj osídlení od pravěku (i když ojedinělé nálezy pravěkých artefaktů svědčí spíše o přítomnosti jednotlivců a migrantů než o souvislém osídlení) přes ranou dobu dějinnou, kdy sem proniká slovanské etnikum a osídlení trvalejšího charakteru; přes formování středověkého města včetně hospodářského zázemí a městské samosprávy až po současnost.

Patrně nejobsáhlejší publikaci věnovanou Benešovu představuje práce již zmiňovaného Jiřího Tywoniaka⁵³. Snahou autora je zdokumentovat dějiny města a panství od raně středověkých počátků až po vznik první republiky. Díky své archivářské akribii shromáždil neuvěřitelné množství pramenů, jimiž své bádání doložil.

Práce je rozložena do jednotlivých kapitol podle staletí. V úvodu se vrací, jako ostatně již několikrát, k otázce vzniku osídlení a přesného datování svěcení kostela; s přihlédnutím k archeologickým pramenům nepopírá existenci sídliště v polovině 11. století. Věnuje rovněž pozornost rodu Benešoviců a snaží se vyřešit otázku jejich původního sídla. Za kolébkou tohoto rodu považuje shodně s Dvorským⁵⁴ středočeský Benešov, i když se lze setkat i s názorem, že kolébkou zmíněného rodu je Opavsko⁵⁵. V souvislosti s touto problematikou předkládá i rodokmeny příslušníků jednotlivých větví rodu.

V kapitole, zabývající se 13. stoletím, klade důraz na dvě události, a sice založení minoritského kláštera v jeho první polovině a vybudování Konopiště v osmdesátých letech

⁵¹ Hoffmann, František: Středověké město v Čechách a na Moravě. Praha, Lidové noviny 2009. s. 184 - 185

⁵² Procházková, Eva: Benešov. Města ČSSR. Praha, Pressfoto 1988

⁵³ Tywoniak, Jiří: Benešov a Konopiště v minulosti. 2. vyd. Benešov, Městský úřad 1993

⁵⁴ Dvorský, 1907, s. 18

⁵⁵ Baletka, Tomáš: Páni z Kravař. Z Moravy až na konec světa. Praha, Lidové noviny 2003. s. 21, 23

tohoto věku. Další kapitola, týkající se 14. a 15. století, je věnována jednak hospodářským poměrům a jednak událostem husitských válek, kdy se Benešov a Konopiště díky postojům Petra Konopišťského a jeho následovníků dostává do centra dění. A to jak v první polovině století, kdy lze připomenout ozbrojené střetnutí, k němuž došlo 4. 11. 1419 u Živohoště⁵⁶, vypálení minoritského kláštera v květnu 1420, bitvu pod Vyšehradem a smrt Petra Konopišťského a v důsledku toho příklon jeho pozůstalé manželky na stranu Pražanů. V důsledku toho se pak Konopiště stalo místem hádání pražských a táborských kněží ohledně liturgických otázek. Po roce 1450 se Benešov stal místem, kde se konaly zemské sněmy, ale i místem, které bylo zmítáno rozpory mezi Jiřím z Poděbrad a jeho někdejší přívržencem Zdeňkem Konopišťským ze Šternberka.

Šestnácté století představovalo pro město dobu hospodářského rozkvětu a prosperity, která byla přerušena třicetiletou válkou a následným poklesem ve všech oblastech života. K opětovnému růstu došlo až v průběhu 18. století, kdy se město postupně rozmáhalo nejen po stránce ekonomické, ale i kulturní – založení piaristické koleje s gymnáziem. Od doby, kdy se město vykoupiło z poddanství (listopad 1802), docházelo k pozvolnému hospodářskému i kulturnímu rozvoji.

Obdobný charakter, jako již výše zmíněná publikace z roku 1938, má i kniha vydaná kolektivem autorů v roce 1998⁵⁷. Na rozdíl od výše uvedených publikací a studií, jejichž hlavní devizou je vysoká odbornost pramenící z erudovanosti autorů, je tato vedena snahou přiblížit historii města a jeho okolí sice faktograficky správně, avšak s důrazem na reprezentativní charakter a grafické ztvárnění.

Poslední publikaci, o níž je třeba se zmínit, představuje kniha další kniha Evy Procházkové⁵⁸. Autorka v ní podává jednak stručný přehled dějin města, jednak usiluje o co nejpřesnější postihu již zmizelé městské zástavby. Je totiž nezpochybnitelným faktem, že mnohé objekty v průběhu staletí zanikly. Jako příklad postupného zániku může sloužit areál minoritského kláštera, vypáleného během husitských válek, jehož zříceniny však ještě na vedutě F. B. Wernera (1690 – 1778) z roku 1752 působily impozantním dojmem; případně domy zrušované za třicetileté války, o jejichž stavu nás informuje plán z roku 1680. Ty však byly v mnoha případech obnovovány. Ovšem k citelnému zásahu do organismu města došlo až v šedesátých až osmdesátých letech minulého století, kdy zmizely celé části ulic (zbourán byl

⁵⁶ Čapka, František: Dějiny země Koruny české v datech. Praha, Libri 1998. s. 171 - 172

⁵⁷ Benešov. Město Benešov 1998

⁵⁸ Procházková, Eva: Benešov. Zmizelé Čechy. Praha-Litomyšl, Paseka 2005

i původní špitál s kaplí sv. Alžběty) a změněny byly i některé komunikační osy a město získalo zcela jiný charakter.

Na závěr nelze nepřipomenout knihu moravského historika Tomáše Baletky⁵⁹, který si sice všímá moravské větve Benešoviců – pánů z Kravař – neopomíjí však ani větev českou. Na rozdíl od zmiňované práce F. Dvorského se však snaží dokázat, že kolébkou rodu bylo Opavsko a nikoliv středočeský Benešov. Jako argument uvádí mimo jiné i to, že Benešov nadrželi vždy nejstarší potomci Beneše z Benešova⁶⁰. Dále uvádí, že založení Benešova kladou historikové do poloviny 11.století, případně do století následujícího, přestože před rokem 1200 mohlo být v Čechách těžko založeno město⁶¹. V půdorysu Benešova je ovšem velmi dobře patrné, jak se osídlení postupně vyvíjelo, což odpovídá i soudobým poznatkům⁶². Původní sídliště se totiž nacházelo na žulovém ostrohu, který dosud městu dominuje, a na němž se nachází farní kostel. A teprve na tento sídelní základ navázalo v určitém časovém odstupu vysazení aglomerace městského typu na pravidelném půdorysu, přesně v duchu situace, kterou popisuje Hoffmann⁶³.

⁵⁹ Baletka, Tomáš: Páni z Kravař. Z Moravy až na konec světa. Praha, Lidové noviny 2003

⁶⁰ „Další z podezřelých okolností je fakt, že Benešov u Prahy nadrželi nejstarší potomci Beneše z Benešova, ale mladší rodinní příslušníci. Tak to alespoň vyplývá z dosud publikovaných genealogických rozrodů a plyne to i z logiky věci, neboť Benešov prokazatelně drželi i členové rodu, kteří si zvolili kněžskou dráhu a lze tedy předpokládat, že nešlo o prvorozené syny. Přitom bychom očekávali, že kolébka rodu připadne tomu nejstaršímu potomkovi, což sice nemuselo být pravidlem, ale obvykle tomu tak bylo.“ Baletka, 2003, s. 23

⁶¹ Baletka, 2003, s. 23

⁶² „Středověká města ve vyhraněné podobě nevznikala náhle, nemohla být plodem rozhodnutí i nejlepšího panovníka, jestliže k jejich založení a zejména budoucí prosperitě chyběly vhodné podmínky.“ Hoffmann, 2009, s. 51

⁶³ „Zvlášť obtížné je zjistit „založení“ u měst, jež vznikala organickým vývojem ze staršího sídlištního útvaru. Chceme-li určit vznik města, snažíme se z uvedených fází dospět k ideální možnosti, ke zjištění roku, kdy se rozhodlo o jeho založení. Jednu z takových cest dřívější bádání spatřovalo ve zjištění zakládací listiny. Ukázalo se však, že nejde o ztráty těchto listin, ale že zakládací listiny někde vůbec nevznikaly. Ve většině případů šlo o prosté ústní akty. V základní podobě smlouva mezi vrchností a podnikatelem vyjadřovala podmínky založení a práva, která mělo budoucí město užívat.“ Hoffmann, 2009, s. 53

2. Benešov a jeho historie

Město Benešov je přirozeným centrem jižní části Středočeského kraje. Z hlediska geomorfologického vývoje náleží město a jeho okolí do Benešovské pahorkatiny⁶⁴, která je součástí rozsáhlejšího celku tvořeného tzv. Středočeskou pahorkatinou. Ta na východě sousedí s Českomoravskou vrchovinou. Horninový podklad Benešova a okolí tvoří komplex hlubinných vyvřelin středočeského plutonu, který představuje základní těleso Českého masivu. Horninové složení plutonu je neobyčejně pestré. Jeho původní těleso se nacházelo hluboko pod povrchem, ale následkem erozí nadložních vrstev se postupně dostávalo na úroveň terénu⁶⁵.

I když bylo Benešovsko v období starohor a na počátku prvohor pokryté mořem, od konce prvohor definitivně zůstává na souši, kde se při jejím modelování uplatňoval vliv klimatu. Do pokojného vývoje krajiny zasáhlo na přelomu druhohor a třetihor alpínské vrásnění. Tehdy vznikly kotliny obklopené zvýšenými partiemi hřbetů votickobystřické a benešovské pahorkatiny. Od té doby nedošlo už k žádné geologické revoluci a na modelování krajiny se pak už podílely především změny teploty a vodní a větrná eroze. Vodoteče původně směřovaly k severu a k dnešnímu stavu dospěly až ve čtvrtohorách, kdy se řečiště Sázavy obrátilo k západu. Definitivní podobu získalo okolí Benešova na konci dob ledových. Pokud se týká původního podloží, představuje zmíněná oblast výslednici horninového podkladu a místního klimatu, kde žulové horniny kolem Benešova dávají vzniknout slabě kyselým, minerálně chudším hlinitým nebo písčitým půdám⁶⁶.

Členité území Benešovska díky svým drsnějším klimatickým i přírodním podmínkám nebylo v pravěku příliš vhodné pro trvalé osídlení⁶⁷. Přispěl k tomu i celkový charakter krajiny, která byla kopcovitá a až do výšky 400 m nad mořem převažovaly dubohabrové háje s vlhčím a chladnějším klimatem. Z toho důvodu sem člověk v prvopočátcích mířil spíše náhodně. Nicméně archeologické nálezy dokládají přítomnost lovců i prvních zemědělců. Jako důkaz může sloužit neolitická sekerka z Václavic⁶⁸, a stejně tak i eneolitická sekerka z Benešova. O dalším pobytu obyvatel svědčí nález pazourkové dýky a dvou náramků náležejících lidu

⁶⁴ Vašák, Pavel: Geologie. In: Benešov. Benešov, Město Benešov 1998. s. 6

⁶⁵ Vašák, 1998, s. 7

⁶⁶ Vašák, 1998, s. 8

⁶⁷ Procházková, Eva: Pravěk a raná doba dějinná. In: Benešov. Benešov, Město Benešov 1998, s. 25; Procházková, Eva: Pobyt pravěkého člověka na našem území. In: Benešovsko-Podblanicko. Benešov, Okresní kulturní středisko 1985. s. 67. I když absence pravěkého osídlení může být dána tím, že tato problematika nebyla dosud podrobena systematickému archeologickému výzkumu.

⁶⁸ Inv.č. 100038, pův.č. AR/38 Muzeum Podblanicka

únětické kultury⁶⁹, jejichž nález lze s největší pravděpodobností lokalizovat do Benešova. Z okolí města také patrně pochází ostří bronzové sekerky lidu knovízské kultury⁷⁰. Halštatská keramika (7. – 6.stol.př. Kr.) je doložena z Pecínova a Netvořic, pohřebiště s žárovými hroby z vrchu Jáchym u Netvořic; sídlištní vrstva pak z Týnce nad Sázavou a Podělus⁷¹. Po odchodu Keltů sídelní aktivity ustávají. Pronikání germánského etnika není doloženo, stejně jako absence osídlení v době římské a stěhování národů.

Teprve v 8.století se začíná na zdejší území prosazovat etnikum slovanské. Dokládají to nálezy žárových pohřbů u Čerčan a kostrových pohřbů z Hrusic u Krusičan a Libže. V sousedství pohřebiště lze pak nutně předpokládat sídliště, jejichž vzrůstající počet nepochybně vedl k tomu, že na přelomu 9. – 10.století vzniklo hradiště ve Lštění⁷². To tvořilo jeden z obvodových hradů přemyslovské domény a mělo i správní funkci. Doložena je i existence kostela sv. Klimenta a dvorec hradskeho správce Mstiše⁷³. Obdobnou funkci měl i Týnec nad Sázavou, který byl založen ve 2.polovině 11.století jako zeměpanské hradiště⁷⁴, i když nelze vyloučit ani starší sídelní relikty⁷⁵.

Končiny při cestě Vyšehradské, vstupující na území regionu u Nespek a Poříčí nad Sázavou, osídlovali Benešovci⁷⁶, kteří měli podíl na vzniku zdejšího nejvýznamnějšího sídliště městského typu. Na základě archeologických nálezů, které představují dva páry esovitých záušnic a úlomky keramiky⁷⁷ a nověji kostrové pohřebiště s ženskou lebkou zdobenou esovitými záušnicemi plátovanými stříbrem⁷⁸ byl v Benešově nejdříve osídlen žulový ostroh, zvaný dnes Na Karlově. Stalo se tak nejpozději ve 2.polovině 11.století. Pro takovéto rané založení svědčí i poloha kostela situovaného stranou od městského centra, což je případ farního kostela sv. Mikuláše. Benešov náleží k lokalitám, které nesou jméno po svém zakladateli, ovšem přímého zakladatele neznáme.

⁶⁹ Procházková, 1998, s. 25

⁷⁰ Procházková, 1998, s. 25; 1988, s. 7

⁷¹ Procházková, 1988, s. 7

⁷² Encyklopedie hradišť v Čechách. Praha, Libri 2003. s. 192; Lutovský, Michal: Encyklopedie slovanské archeologie v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Praha, Libri 2001. s. 174

⁷³ „Zajatou snachu dal dovézt na velni pevný hrad Lštění a střežiti hradskeému správci Mstišovi..“Kosmova kronika česká. Praha, Svoboda 1972. s. 98

⁷⁴ Hejna, Antonín: Příspěvek ke studiu malých opevněných sídel doby přemyslovské v Čechách. In: Památky archeologické LXXIV /1983. s. 395 n; Procházková, Eva: Týnecko cestou ze středověku do roku 1848. In: Týnec nad Sázavou. K historickým kořenům města. Město Týnec nad Sázavou 2006. s. 68; Váňová, Libuše: Týnec a okolí v nejstarších dobách a ve středověku. In: Týnec nad Sázavou. K historickým kořenům města. Město Týnec nad Sázavou 2006. s. 60

⁷⁵ Encyklopedie hradišť v Čechách, 2003, s. 329

⁷⁶ Benešovsko.Podblanicko. Benešov, Okresní kulturní středisko 1985. s. 74

⁷⁷ Procházková, 1988, s. 8

⁷⁸ Váňová, Libuše: Archeologický výzkum v Benešově 1989 – 1990. In: sborník vlastivědných prací z Podblanicka 33/1993. s. 202

Význam sídliště Na Karlově postupně narůstal, a to i díky tomu, že v těsném sousedství probíhala významná zemská stezka, která spojovala Prahu s jižními Čechami a Rakouskem. Prvky městského života nabývaly postupně na síle a lokalita se stávala centrem domény Benešoviců⁷⁹. Původní sídliště však časem nedostačovalo, a tak nejspíše v 1. polovině 13. století bylo jihozápadně od karlovské vyvýšeniny vysazeno obdélné tržiště, kterým úhlopříčně procházela zemská stezka. Když tedy k osadě Na Karlově přibyla osada městská, rozlišovaly se v Benešově dva komplexy pozemků, a sice stará trať zvaná „na starém klášteře“ a nová trať, nebo-li obecní plac, jehož jádro tvořilo výše zmíněné městské tržiště⁸⁰.

Pro lokaci městského typu před polovinou 13. věku svědčí i založení minoritského kláštera v roce 1246⁸¹, protože minorité na rozdíl například od cisterciáků nezakládali kláštery mimo obvod středověkého města. To bylo dáno především tím, že v souladu s řeholními pravidly byli nuceni žít z almužen⁸², a také tím, že byli povinni kázat Boží slovo. Byli proto také, obdobně jako dominikáni, vázáni na městské aglomerace. Minoritský klášter v Benešově založil staroboleslavský probošt Tobiáš z Benešova⁸³ a v klášteře pak posléze shromáždil tělesné ostatky některých svých předků⁸⁴ a pohřbil je v kryptě před hlavním oltářem klášterního kostela. Vlastní kostel byl vysvěcen o svátku sv. Františka z Assisi a světitel byl pražský biskup Mikuláš z Riesenburka. K roku 1261 se ve spojitosti s minoritským klášteřem váží dvě události. A sice smrt zakladatele kláštera a jeho pohřeb v rodinné hrobce a údajně také zasedání generální kapituly⁸⁵.

O dispozici klášterních objektů vypovídá plánec z roku 1680, který se nachází ve sbírkách Muzea Podblanicka, zhotovený piaristou P. Vojtěchem Pelicanem a S. Michael⁸⁶. Klášterní objekty byly situovány přibližně v polovině karlovského návrší západně od farního kostela sv.

⁷⁹ Procházková, 1988, s. 9

⁸⁰ Tywoniak, 1993, s. 34; Turek, 1923, s. 12, 13

⁸¹ Novotný, Václav: České dějiny I/3. Praha, J. Laichter 1912 . s. 749; Vlček, P. – Sommer, P. – Foltýn, D: Encyklopedie českých klášterů. Praha, Libri 1997. s. 175; Turek, 1923, s. 11; Procházková, 1988, s. 9; Procházková, 1998, s. 2005, s. 6; Beneš Minorita ve své kronice uvádí: „1247 In Benessow recipitur locus fratrum per prepositum Thobiam, qui post frater Minor factus est et moritur 1261 et in medio chori tumulatur.“

⁸² Tywoniak, 1993, s. 34

⁸³ Tywoniak, 1993, s. 34; Procházková, 1988, s. 9; Procházková, 1998, s. 27; Procházková, 2005, s. 6, 7

⁸⁴ „R. 1246 založil v Benešově na místě sešlého rodinného hradu minoritský klášter a při něm velkolepý chrám nanebevzetí Panny Marie, jenž výškou a výstavností rovnal se minoritskému chrámu ve Větším městě Pražském. Když po 11 letech stavba šťastně dokončena byla, posvětil pražský biskup Mikuláš z Ryznberka (Riesenburka) novou svatyni na den zakladatele minoritů sv. Frant. Serafinského (4. října); zakladatel sebral těla svých bratrů a předků a dal je v tamní kryptě uložit. Píše o tom Beneš minorita k r. 1257: „Dominus Tobiáš praepositus Pragensis frater fratrum collegit corpora praedecessorum suorum et sepelivit in medio chori, in quo solus jacet: primus D. Benedictus, D. Wocco, pater dominorum de Benessow; D. Mathaeus, pater de Duba, D. Dirislaus, pater dominorum de Bechyna; D. Andrea, Rupertus, D. Benessius, D. Andrea, D. Wocco.“

⁸⁵ Turek, 1923, s. 11

⁸⁶ P. Vojtěch Pelican (1643 Litomyšl - + 29. 10. 1700 Slaný) byl členem piaristického řádu a mimo jiné významným hudebníkem. Působil v piaristické koleji ve Slaném.

Mikuláše. Nejvýchodněji vybíhala zřícenina presbytáře konventního chrámu, který je označen jako *vetus templum*, kvadratura jako *hortus*, ruina probošství *vetus praepositura*. Západně od probošství jsou u ohradní zdi zakresleny dvě zřícené budovy. Ohradní zeď obíhá probošství po severní straně a po ostrém zalomení vymezuje západní okraj klášterního areálu. Při jihozápadním nároží se opět lomí a vrací se k východu na úroveň probošství. Plánek vcelku dobře informuje o celkové poloze objektů⁸⁷ a rovněž i o jejich významu při ochraně města. Při západním a severozápadním okraji města, kudy vedla cesta do Prahy, existoval špitál s kostelíkem sv. Alžběty, který představoval nezbytné charitativní zařízení středověkého města. Přesné datum založení není známo, lze však předpokládat, že byl založen ve stejném časovém období – tedy ve čtyřicátých letech 13.století – jako klášter minoritů. O obranné funkci můžeme uvažovat i u farního kostela sv. Mikuláše, který ve třetí čtvrtině 13.století nabyl podoby bazilikálního trojlodí, jehož původní západní průčelí odkryla asanace v závěru šedesátých let 20.století.

Do dějin Benešova se ve 13.století zapsal další významný představitel rodu Benešoviců⁸⁸, a sice Tobiáš z Benešova, zvaný také z Bechyně. Ten byl synem Voka I.z Benešova⁸⁹ a vzhledem k tomu, že měl ještě dva starší bratry, byl určen k duchovnímu stavu. Už v roce 1246 je uváděn mezi kanovníky kostela sv. Víta v Praze a v roce 1262 ho Přemysl Otakar II.dosadil na faru v rakouském Holabrunu a získal tak i titul kanovníka pasovského; krom toho byl i kanovníkem kapituly vyšehradské. Obrat v jeho životě nastal po smrti Přemysla Otakara II.na Moravském poli, kdy za nezletilého Václava II.vládl v Čechách Ota Braniborský a země byla vystavena válečnému násilí a drancování. Tehdy byl Tobiáš z Benešova⁹⁰ po smrti Jana III.z Dražic zvolen pražským biskupem. Vzhledem k tomu, že

⁸⁷ „Vezmeme-li v úvahu důvody jeho vzniku, můžeme snad také pomoci při řešení otázky plošného rozsahu areálu. Náčrt města byl pořízen při hledání vhodného staveniště pro zamýšlenou piaristickou kolej v Benešově. Jako první místo bylo nabízeno zbořeniště minoritského kláštera. Aby bylo možno posoudit vhodnost nabízeného místa, musel být plánec relativně vyhovující, tj.délkojevně i plochojevně. Za tohoto předpokladu lze, známe-li skutečnou vzdálenost od čela závěru (v ose) presbytáře k východní frontě domu čp. 96, odhadnout některé vzdálenosti vyznačené na plánu: od závěru až k západní ohradní zdi 125 m (tj.asi o 10 m přes západní hranici poz.parc.č.kat. 1394, dnes areál kulturního domu), rajský dvůr 25 x 25 m, šířka plochy vymezené severní a jižní zdí 40 m. V každém případě tu bylo dostatek místa pro naznačené objekty. Umístění původního kostelíku poblíž srázu ostrohu severním směrem také naznačuje, že klášter byl úmyslně postaven na okraji osídlené plochy, jistě se uvažovalo o tom, že jeho kamenná hmota bude spolu s ohradní zdí zabezpečovat celý areál z této strany.“ Tywoniak, 1993, s. 37, 38; To ostatně bylo pro středověké stavitelství obvyklé. Namátkou lze připomenout dominikánský konventní chrám Obětování P. Marie v Českých Budějovicích, jehož západní průčelí je zakomponováno přímo do hradeb.

⁸⁸ „Jako „Benešovic“ se v historické literatuře tradičně souhrnně označují rodinní příslušníci rodu, který užíval jako erbovní znamení zavinutou stělu. Je to označení sice tradiční, ale velmi zavádějící a odvážím se tvrdit, že velmi nesprávné. Vyvinulo se z konvence historiků (nejen českých !) označovat některé šlechtické rody souhrnně podle nejčastěji se vyskytujícího osobního jména nebo erbovního znamení...“ Baletka, 2003, s. 14

⁸⁹ Dvořák, 1907, s. 28; Tywoniak, 1993, s. 41

⁹⁰ Kadlec, Jaroslav:

v době volby nebyl ani knězem, musel nejdříve (25.února 1279) přijmout kněžské a následující den biskupské svěcení. Po návratu do Prahy mu Ota Braniborský znemožnil ujmout se sídelního chrámu tím, že nechal uzavřít pražský hrad. Tobiáš měl tedy nejprve svou rezidenci na Strahově a posléze v domě na Menším Městě pražském⁹¹. Nepřátelství s Otou Braniborským ho přivedlo do tábora opoziční šlechty. Spolu s Hynkem z Dubé zorganizoval v srpnu 1279 sjezd panstva a pražských měšťanů na podporu následníka trůnu Václava II. V odvetu za tyto aktivity byl postižen drancováním biskupského zboží. Na vánočním sněmu, který se konal v Praze, pak přičiněním biskupa Tobiáše došlo k dohodě, na jejímž základě byly braniborské posádky upustit zemi a Tobiáš se stal správcem království. V následujících letech měl značný podíl na návratu Václava II.z braniborského zajetí v roce 1283⁹².

K plnému uklidnění situace však nedošlo, protože Václav II.podlehli vlivu Záviše z Falkenštejna a opět docházelo k vojenským střetnutím mezi oběma tábory. Nakonec se Tobiášovi z Benešova podařilo ve spolupráci s římským králem Rudolfem Habsburským přesvědčit Václava II., aby se Falkenštejna zbavil. Po zatčení Záviše vypukl otevřený konflikt, kde na jedné straně stáli Vítkovci a jejich spojenci a na straně druhé přívrženci biskupovi. Vítkovci a jejich spojenci plenili biskupovy statky. Doloženo je například přepadení jeho lidí z Benešova⁹³, plenění vsí u Trhového Štěpánova a vypálení Pelhřimova. V důsledku toho se biskup snažil opevňovat některé lokality či lépe objekty. V rámci regionu přicházely v úvahu kostely v již zmíněném Trhovém Štěpánově a Křivsoudově. Doložena je také smlouva o novém osazení a opevnění Pelhřimova⁹⁴ a opevnění biskupské Roudnice..

K této neklidné době se také vztahuje zpráva o tom, že biskup Tobiáš postoupil královské posádce operující proti Vítkovcům své opevněné sídlo⁹⁵. Již tehdy se nejspíše jednalo o Konopiště, které bylo vybudováno západně od Benešova na ostrožně obtékané Konopišťským potokem. Podle Durdíka⁹⁶ vznikl objekt v osmdesátých letech 13.století a mohl tak sloužit jako operační základna pro výše zmíněnou královskou posádku lépe než Benešov, který nikdy neměl hradby.

Biskup Tobiáš zemřel v roce 1296 a majetek přešel do vlastnictví jeho bratra Miloty z Dědic (1252 – 1307)⁹⁷. V rámci českých dějin bylo jeho jméno spojováno s negativními tendencemi, které vyvolala jeho údajná zrada krále Přemysla Otakara II.v bitvě na Moravském poli v roce

⁹¹ Tywoniak, 1993, s. 42

⁹² Tywoniak, 1993, s. 42

⁹³ Novák, Jan Bedřich: Formulář biskupa Tobiáše z Bechyně (1279 – 1296). Praha, Česká akademie císaře Františka Josefa 1903, s. 149, č. 189

⁹⁴ Novák, 1903, s. 175, č. 231

⁹⁵ Sedláček, August: Z Benešova. In: Ottův slovník naučný. III. s. 751

⁹⁶ Viz pozn.č. 11

⁹⁷ V literatuře bývá také uváděn jako syn jeho bratra, tedy jako jeho synovec. Viz Procházková, 1988, s. 11

1278. Od mládí sloužil v královském vojsku⁹⁸ a jeho jméno se objevovalo na důležitých listinách, kde vystupoval v roli svědka⁹⁹. V roce 1270 se účastnil výpravy do Korutan a Kraňska a rovněž i války proti uherskému králi Štěpánovi V. V roce 1274 byl poslán jako hejtman do Štýrska. V roce 1278 se účastnil bitvy na Moravském poli jako velitel zálohy. Když pak po čtyřhodinovém boji vojsko Rudolfa Habsburského, disponující velkou přesilou jízdy, zahnalo pěchotu Přemysla Otakara II. na útěk, byly s ní strženy i zálohy, jimž Milota velel. Otakarovo vojsko utrpělo porážku a král sám přišel o život. Soudobé kroniky však Milotu jako zrádce neoznačují. Až Přibík Pulkava z Radenína o sto let později o něm hovoří jako o zrádci¹⁰⁰.

Jako majitel Benešova se Milota z Dědic zasloužil o obnovení kláštera i farního kostela po zhozném požáru v roce 1294. Po svém skonu v roce 1307 byl pohřben po boku svých předků v hrobce minoritského kláštera. Milotovi synové Beneš a Tobiáš, kanovník pražského kostela, jsou připomínáni jako majitelé Benešova a Konopiště až do roku 1327, kdy Tobiáš se souhlasem Jana Lucemburského daroval majetek Zdeslavovi ze Šternberka¹⁰¹. Příslušníci tohoto rodu vlastnili panství s výjimkou let 1468 – 1478 do roku 1590. První období vlády Šternberků až do husitských válek je poměrně chudé na písemné prameny, a tak toho o životě ve městě víme jen velmi málo. Přesto se zdá, že Benešov náležel k vyspělejšími poddanským městům. Lze tak soudit z toho, že zde působil hrdelní soud, před nímž v letech 1397 a 1398 byli vyslýcháni příslušníci loupeživých bratrstev, kteří v širším či vzdálenějším okolí působili¹⁰².

Benešov nabyl na významu, když se stal sídlem děkanátu. Jak již bylo výše řečeno, v roce 1350¹⁰³ k němu patřilo 20 kostelů: Benešov, Poříčí nad Sázavou, Balkovice u Poříčí, Ledce, Bystřice, Vladislavice, Vysoký Újezd, Týnec, Neveklov, Netvořice, Maršovice, Chrást, Bělčice, Chvojenc, Vrchotovy Janovice, Olbramovice, Martinice, Tožice, Živohošť, Kostelec nad Sázavou. Kněží děkanátu byli podřízeni arcijáhnovi, který byl volen z kanovníků svatovítské kapituly. Po většinu roku přebýval v Praze, kde vykonával službu při kapitule a ve zbývajícím čase konal vizitace na svěřeném území. Oznamoval kněžím rozhodnutí biskupa,

⁹⁸ Dvorský, 1907, s. 84, 84; Tywoniak, 1993, s. 45

⁹⁹ V roce 1261 figuruje jako svědek spolu s bratry Benešem a Ondřejem na zakládací listině, jíž broumovský kastelán Smil zakládá cisterciácký klášter ve Vizovicích. CDM III (1241 – 1267).s. 313 – 318.č.324. ed. Boček, Antonín, Olomouc 1841; nebo na listině z roku 1262, kterou Přemysl Otakar II.obnovuje privilegium pro statek Mikulov náležející Jindřichovi z Lichtensteina, kde figuruje spolu s bratrem Ondřejem. CDM 3 (1241 – 1267).s.335, 336 č. 340

¹⁰⁰ Przibiconis (dicti Pulkava) de Tradenin: Chronicon ab initio gentes ad annum 1330. MHB III.s. 238.ed. Dobner, Gelasius, Praha 1774

¹⁰¹ Viz.pozn.č. 13

¹⁰² Procházková, 1988, s. 11

¹⁰³ Viz pozn.č. 25

rozesílal svaté oleje po osadách; věnoval se manželským záležitostem a vyhlášoval v této oblasti soudní výroky¹⁰⁴.

Zajímavou postavou té doby byl kazatel František, stoupenec Miliče z Kroměříže, který byl roku 1374 obviněn, protože vystupoval proti benešovským minoritům a vinil, je že hlásali nerozumné odpustky¹⁰⁵. Za tyto aktivity byl potrestán zákazem kazatelské činnosti a dostal příkaz opustit diecézi. Pokud by neuposlechl a vrátil se bez povolení arcibiskupa, měl být potrestán exkomunikací. Kdy byl povolán zpět ke kazatelskému úřadu, není známo, ale je jisté, že zanedlouho opět kázal proti církvi, protože v říjnu 1378 byl opět zbaven kazatelského úřadu. Doložena je i rivalita mezi světským duchovenstvem a benešovskými minority. Tak k roku 1386 se pojí zpráva, že klerik Jiří poranil mečem kazatele minoritského řádu v Benešově Persika¹⁰⁶. Ve stejném roce urazil nájemce benešovské fary Jan se svým klerikem kvardiána kláštera a celý konvent a některé bratry dokonce fyzicky napadli¹⁰⁷.

Fungovala zde i farní škola, o níž pocházejí první zmínky z roku 1380¹⁰⁸. Byť si školství po celé 14.století udržovalo výběrový charakter a poskytovalo základní vzdělání zejména pro budoucí kněze, přece jen přinášelo podněty pro čilejší duchovní a kulturní život ve městě vůbec. Své řádové studium měli i benešovští minorité, ovšem lze s úspěchem pochybovat, že by se toto významněji zapsalo do dějin města. Tak například je připomínán lektor Jan, kvardián Mikeš a vícekvardián Hynek, všichni k roku 1410¹⁰⁹. V roce 1412 byl kvardiánem Jakub, stejně jako v roce 1413¹¹⁰; k roku 1424 se váže zmínka, že lektor Petr byl upálen na Moravě.

V minoritském klášteře spatřila také světlo světa jedna z prvních česky psaných nadačních listin v církevním prostředí vůbec. Jedná se o listinu z roku 1400, na jejímž základě učinil Zdeněk Kostka z Postupic odkaz ve prospěch kláštera¹¹¹. Obdobně se chovali i další

¹⁰⁴ Turek, 1923, s. 7

¹⁰⁵ Turek, 1923, s. 7; Tywoniak, 1993, s. 52

¹⁰⁶ Turek, 1923, s. 16

¹⁰⁷ Viz pozn.č. 106

¹⁰⁸ Balata, Miloslav: Z historie benešovských škol. (I. – Klášterní a partikulární školy; II. – Benešovské školy v 17. a 18. století). Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 3/1959. s. 58;

¹⁰⁹ Tywoniak, 1993, s. 52

¹¹⁰ Viz pozn.č. 109

¹¹¹ „Známo buď obecnie nyniejšim i budúim kdož tento list neb štuc slyšeni budú, že my bratřie zákona svatého Františka kláštera matky božie v Benešovie vyznávámy se tiemto listem panu Zdenkovi z Postupic i jeho budúim i bratr mikeš tehdy gardyan Jen lektor Honzem vicegardyan i budúi naši po nás že smy přijeli deset kop plata vlečného ve vsi Českém Dluhem Poli a v Bohušicích a ty peníze má nám plniti i slibuje od tohoto svatého Havla ješto nonie přijde počínajíc peníze hotovými. Pakliby peniez mieti nemohl ale vždy v roce počítajíc má sukno dávatí, což by peniezi svrchpsany mohly stiehnuti bratry k udievu jinam nic a více pan Zdeniek sobie zastavujie i svým budúim když by časy přišly peniez plnirny nebo sukna aby sami to rozdielili mezi bratři tohoto konventa. Pakliby sami při dielenie odievu býti nemohli, ale komuž by jim neb jeho budúimi bylo poručeno jim námi nebylo přikázáno k ničemuž my sie přivolujem a my vdiečni toho jsúce obvazujem sie takým obvázaným nejprve mši na úsvite na však den vlečně neopuštiejíc podle biehu kostelnieho

příslušníci šlechtického stavu z bližšího i vzdálenějšího okolí – kupříkladu Zbyněk z Moravče, který v roce 1412 odkázal klášteru 1 kopy grošů stálého platu¹¹².

Také prostředí Benešova nezůstalo ušetřeno reformního hnutí, které se projevovalo již od sedmdesátých let 14. století a posléze našlo své vyústění v husitství. To bylo vyvoláno mimo jiné přílišným zasahováním papežské stolice do obsazování církevních beneficií, na která byly udílány rozsáhlé rezervace, a jelikož se takovýchto rezervací udělovalo velké množství, byly těm, kdo je dostali později, zajišťována velmi složitými klausulemi přednost před těmi, kteří je měli již dříve. Není divu, že takto vznikaly stále nové spory o benefícia. Velmi se rozmohlo i vybírání papežského desátku; jen v letech 1380 – 1392 byl vybírán papežský desátek každoročně. Nelze se tedy divit, že za takovýchto poměrů se v církevním prostředí rozmáhaly zlořády. Jejich výrazným dokladem je vizitační protokol pražského arcijáhna Pavla z Janovic z let 1379 - 1382¹¹³. Objevovala se heretická hnutí a zároveň se vzrůstal i odpor proti výše zmíněným úpadkovým jevům. Ten podnítili zejména Konrád Waldhauser a Jan Milíč z Kroměříže. Druhý z obou jmenovaných měl své přívržence i v Benešově.

Majitel Benešova, Petr Konopišťský ze Šternberka¹¹⁴, však náležel k odpůrcům husitství. Jako člen doprovodné družiny hlavního Husova žalobce, litomyšlského biskupa Jana Železného, se účastnil kostnického koncilu. Posléze se velmi aktivně zapojil do střetnutí husitů s královským vojskem 4. listopadu 1419, kterému došlo u Živohoště¹¹⁵, kde proti královským stáli ozbrojení poutníci ze Sezimova Ústí a Knína. Devadesát šest zajatých odvedl Petr

potom mšie tyto v nedielí svatei trojici v pondieli zádušny v úterý svatemu duchu v striedu za hriechy ve čtvrtok boziemu tielu v pátek boziemu umiczeni v sobotu matce bozie tak nic nevynimajíc i žádných hodov volaře mnu ukazany vienie žádný den nepromine za ty jisto sú to za dušie učinili a salve regina na každý den ráni zpievali a služby čtyři slubujem činiti. První službu první den po svatém Matieje za jeho otce duši za panye Myrkovu a Mateřinu duši panye z Denczynu a za jich všechny přissie duši. Po jeho smrti panie Zdenkovie a i za jeho duši za jeho pany duši za jeho duetem duši i za vsecky jeho budúi, druhý den svatého Sigmunda, třetie den po svatie Annie, čtvrtú a posledni ten den svatého Bricci a na všaku službu máme večer vigilie úplni spievati a ráno mši spievánu do konce plniti v tom jich dušie pamatujíc.

Nad to viece podvolujem sie panu Zdenkovi často jmenovanému s jednim pacholkem když k nám přijede potrebu dáti takú, kteréž konvent má do jeho života, jeho budúim po niem nic. Pakli by chtiel oblásstie siestie pro niekerú potrebu tehdy obrok dvú kniezy jemu dáti máme a pokoj oblásstie v niemž by mohl svú potrebu miati počestnie a to jemu máme dáti do níz by s námi chtiel býti po časy vienie do jeho života a nad to nade vsecko ač by ten plat šel kterými válkami neb násilím nebo morem kromie jech prikázanie tiem vínem pan Zdenek z Postupic nebo jeho budúi nemají býti když jich přiekazy nebude něžto vsechno což jest v tomto listu svrchupsáno má námi plnieno býti bez obmeškáni nás všech vienie po všie časy. Jestí že já gardin neb naši budúi toho by nesplnili, ježto buoh nedal panu Zdenkovi dříve jmenovanému neb jeho budúi mocí toho listu mají nám všem nedati léta toho odievu ani tiech peniez svrchupsaných tiem nass ku plnieni aby připudili bud' zameškaniem gardyanovým neb čímkoliviek všichni aby chom tiem utripieli a toho všeho na potvrzenie pečeti sú přiviešeni nejprve otce našeho mistra pečť druhá cusstossova, třetie convenská, čtvrtá gardyanova.

Dán i potvrzen v Benešovie v úterý na svatého Kříže povýšení, léta od narozenie božieho po tisíc a čtyři sta.“
Turek, 1923, s. 13 – 15; Procházková, 1988, s. 11; Procházková, 1998, s. 28

¹¹² Turek, 1923, s. 15

¹¹³ Kadlec, Jaroslav. Přehled českých církevních dějin. I. Praha, Zvon 1991. s. 250 n.

¹¹⁴ Jeho manželkou byla Perchta z Kravař, s níž se oženil v roce 1415.

¹¹⁵ Podle starší tradice se tak stalo mezi Jablonnou nad Vltavou a Radíčí.

Konopišťský do Kutné Hory, kde je horníci svrhli do důlních šachet. Petr Konopišťský se spolu s Mikšem Divůčkem z Jemniště účastnil i dobytí Písku a bojoval také v bitvě u Sudoměře, kde královské vojsko podlehl oddílům vedeným Janem Žižkou¹¹⁶. K dalšímu střetnutí došlo v květnu 1420, když Žižka táhl na pomoc Praze ohrožené křižáky a proti nim se postavilo několik tisíc jezdců pod vedením Václava z Dubé, Petra Konopišťského ze Šternberka, Jana Svídnického z Chotěmic, Pipa Spana z Ozory a Václava Donínského. Když se 19.května 1420 přiblížili k Benešovu, tamní posádka na ně zaútočila a Táborité město zapálili¹¹⁷. Tehdy vyhořel farní chrám s farou i minoritský klášter a téměř celé město. Téhož dne došlo ještě k šarvátce u Poříčí nad Sázavou a také v ní královští podlehli. Poslední bitvu, které se Petr Konopišťský zúčastnil a v níž ztratil život, představovalo střetnutí pod Vyšehradem 1.listopadu 1420¹¹⁸.

Po smrti svého manžela přistoupila Perchta Šternberská z Kravař ke čtyřem pražským artikulům a uzavřela spolu s městem Benešovem spojení s umírněným křídlem Pražanů. Tímto krokem zajistila svému panství relativní klid¹¹⁹. Dokonce se na Konopišti uskutečnilo setkání znesvářených stran Táborů a Pražanů. Stalo se tak v roce 1423 a jádrem sporu byla otázka, zda jsou při bohoslužbě potřebné ornáty či nikoli. Pražany ve sporu zastupoval Jan z Příbrami a Táborů Mikuláš z Pelhřimova, řečený Biskupec¹²⁰. I když se strany neshodly v otázce užívání či neužívání bohoslužebného oděvu, pozitivem bylo vojenské příměří mezi oběma stranami.

V následujících letech mizí Benešov i Konopiště ze scény a ve spojitosti s válečnými událostmi je zmiňován až v roce 1434, kdy na základě smlouvy, kterou uzavřela Perchta z Kravař s Pražany, je konopišťský purkrabí Jakoubek z Božejova vyslán s vojenskou hotovostí do bitvy u Lipan¹²¹. Z dalších událostí neklidných let po lipanské bitvě se nelze nezmínit o poslední cestě císaře a krále Zikmunda Lucemburského přes Benešov do Znojma

¹¹⁶ Procházková, 1988, s. 12

¹¹⁷ „Protož Táborští z Hradiště k prozbám Pražských do Prahy s svými kněžími, ženami, s dětmi, s množstvím vozův jeti neprodlévali, však proto mnohý lid k obraně hory Hradiště blíz Ústí k ostříhání zastavivše. Protož když sou k městečku Benešovu přiblížili se, množství pěších i jízdných odtud na ně vyjelo a vyšlo brániti jim do městečka vjeti. Ale obránivše se s jiné strany městečka s mocí do něho vešli, tak že všickni na klášter a na pole utíkali jsou. A tehdaž Táborští kostel, klášter, dům farářský i všecko spálili sou a na klášter obořivše se, by jich byl oheň nevedehnal, byli by jej snad z kořene vyvrátili. Potom odtud táhli sou k Poříčí vsi a přebavše se pře řeku, u vody se na poli položili, nocovati tu míníce.“ Z Březové, Vavřinec: Kronika husitská. FRB. V. s. 370. ed. Emler, Josef. Praha 1893. Z Březové, Vavřinec: Husitská kronika. Praha, Svoboda 1979. s. 60, 61

¹¹⁸ Z Březové, Vavřinec: Kronika husitská. FRB. V. s. 440

¹¹⁹ Procházková, 1988, s. 12

¹²⁰ Mikuláš Biskupec působil před vypuknutím husitských válek jako farář v Kondraci. Dobiáš, 1927, s. 378 - 379

¹²¹ Tywoniak, 1993, s. 60

v listopadu roku 1437, během níž nocoval na Konopišti a ve Vlašimi¹²². Po smrti Zikmundově¹²³ se jeho nástupcem na českém trůně stal jeho zeť Albrecht Habsburský. Byl však uznáván pouze stranou katolickou a umírněnými husity. Hrozil tudíž opět vojenský konflikt a při Albrechtově tažení proti Táboru měl tento v srpnu 1439 v bezprostředním okolí Benešova hlavní stan. Král se pak vydal do Uher, aby zakročil proti Turkům; během tažení se nakazil úplavicí a v říjnu 1439 zemřel.

V této neklidné době se majitelem panství stal Zdeněk Konopišťský ze Šternberka, který se velmi angažoval v politickém dění doby, a třebaže byl katolického vyznání, svou politickou a majetkovou kariéru začal jako přítel a stoupenec Jiřího z Poděbrad. Dokonce se mu podařilo pro volbu Jiřího českým králem podařilo získat podporu šlechty na Podblanicku. Když se však Jiří z Poděbrad stal králem a usiloval o upevnění moci, stanul Zdeněk v čele jeho nepřátel. V roce 1467 se stal náčelníkem zelenohorské jednoty¹²⁴. V domácí válce, která tehdy vypukla, oblehlo královské vojsko Konopiště a sevřelo hrad systémem opevnění, jehož pozůstatky se dosud nacházejí v blízkosti Zámeckého rybníka a na návrší Tuškov. Vyhladovělá posádka se posléze vzdala; Konopiště bylo obsazeno královskou posádkou a celé panství i s městem získal do zástavy syn Jiřího z Poděbrad Hynek Münsterberský.

V Benešově probíhala i politická jednání. V červenci 1451 zde zasedal zemský sněm, když pro nebezpečí morové epidemie nemohl být svolán do Prahy¹²⁵. Tehdy se sem sjeli nejen představitelé českých stran v čele s Jiřím z Poděbrad a Zdeňkem Konopišťským, ale i italský biskup Enea Silvio Piccolomini, pozdější papež Pius II., v roli vyslance římského krále a pozdějšího císaře Fridricha III. Nejdůležitější otázka se týkala toho, kdy Fridrich III.¹²⁶ svého svěřence Ladislava Pohrobka vrátí do Čech. Tu však jeho vyslanec nedokázal zodpovědět. Soukromá jednání pak probíhala mezi Eneou Silviem a Jiřím z Poděbrad, kterého chtěl legát získat pro politiku římské strany¹²⁷. Zajímavý pak byl dojem, jaký učinil na legáta tehdejší stav zřícenin benešovského minoritského kláštera a kostela, v němž se sněm konal. Už jako papež přiznal, že když spatřil benešovský klášter, byl jeho velikostí a krásou tak dojat, že nemohl zadržet slzy¹²⁸.

¹²² Tywoniak, 1993, s. 61

¹²³ + 9.prosince 1437 ve Znojmě

¹²⁴ Tywoniak, 1993, s. 62; Procházková, 1988, s. 13; Procházková, 1998, s. 29

¹²⁵ „Provinciales, quibus apud Pragam dies statuta fuerat, crassante illic peste in Beneschavia convenere, quo in frequenti presidente Georgio pogiebratio in hunc modum allocuti sumus: „Petivistis ex caesare, viri Bohemi, Ladislaum, regis quondam vestri filium, ad vos mitti. Idem Hungari, idem Austriales importunis precibus exigunt. Si fobie mos geritur, illos offendere necesse est, si preces aliorum audiantur, contemnere vestras oportet.“ Silvio, Enea: Historia Bohemica. Praha, Academia 1998. s. 198

¹²⁶ Tywoniak chybně uvádí Fridricha II. Tywoniak, 1993, s. 67

¹²⁷ Tywoniak, 1993, s. 67

¹²⁸ Tywoniak, 1993, s. 67

V roce 1473 se v Benešově opět konal zemský sněm¹²⁹. Ten zahájila královna vdova Johana z Rožmitálu a ve své řeči stavům připomněla politický odkaz svého manžela a jeho úsilí o dosažení kompromisu mezi katolíky a utrakvisty. V tzv. benešovských úmluvách pak bylo skutečně zakotveno příměří a rovněž zrušení všech vzájemných úchvatů. Sněmovní jednání však bylo předčasně ukončeno, protože ve městě vypukl mor a mnozí z účastníků sněmu nákaze podlehlí. Místní šarvátky a rovněž válku mezi Vladislavem Jagellonským a Matyášem Korvínem však ukončily až olomoucké smlouvy z roku 1478¹³⁰. Na jejich základě pak také synové Zdeňka Konopištského ze Šternberka, Jaroslav a Zdeslav získali zpět konopištské panství i s městem Benešovem.

Jaroslav ze Šternberka usiloval o hospodářské i kulturní povznesení města. Tržní privilegium Vladislava II. z roku 1489 upevnilo postavení Benešova jako centra lokálního trhu. Za jeho panování byl v roce 1483 z popudu plebána Jana z Prahy¹³¹ zhotoven nový zvon, který ulil Václav z Velvar. Lze se domnívat, že již zmíněný Jaroslav ze Šternberka nechal zhotovit obraz Assumpty¹³² pro hlavní oltář kostela svatého Mikuláše.

Na přelomu 15. a 16. století se zlepšily i hospodářské poměry města. Benešov měl tehdy přibližně 240 domů a existovala zde tato řemesla: 4 řezníci, 2 pekaři, perníkář, sladovník, 2 tkalci, 2 soukeníci, 5 krejčích, koželuh, 9 ševců, 4 kožešníci, 3 bednáři, kotláři, hrnčíři, 2 kováři, 2 koláři, tesaři, mydláři, mečíři a 3 zlatníci¹³³. Z dalších řemesel jsou pak připomínáni ještě kloboučníci, lazebníci, bradýři, soukeníci, postřihači, barvíři, uzdaři, sedláři, vačkáři, jircháři; dále pak zedníci, pokrývači a cihláři¹³⁴. Obchodem se zabývali kramáři a výroční trhy se dle výše zmíněné listiny z roku 1489 konaly na den sv. Matouše – tj. 21. září – a na den sv. Filipa a Jakuba – tedy 1. května. Trhy se směly konat vždy v osmi dnech a jejich trvání vypovídá o významu Benešova po stránce obchodní. Nepochybně k této skutečnosti přispívala i výhodná poloha města při důležitých cestách, které městem procházely.

¹²⁹ Zápis sněmu Benešovského (1473, 27 Mai – 6 Jun.). Archiv český. IV. ed. Palacký, František. Praha 1842. s. 465 – 470, č. 15

¹³⁰ Procházková, 1988, s. 14

¹³¹ Podlaha, Antonín: Posvátná místa království českého. Arcidiecéze pražská. II. Vikariáty berounský, bystrický a plzeňský. Praha 1908. s. 124

¹³² Zmíněný obraz náleží k význačným regionálním památkám deskové malby pozdní gotiky. Vývoj tohoto ikonografického tématu, které zcela ovládlo pozdně gotickou mariánskou typologii, je poměrně složitý. K jeho vzniku přispěla zejména dvě témata – Apokalyptická žena sluncem oděná a Korunování P. Marie za královnu nebes. Vlastním východiskem zobrazení je verš Apokalypsy: „A ukázalo se veliké znamení na nebi: Žena oděná sluncem, s měsícem pod nohama a korunou dvanácti hvězd kolem hlavy.“ (Zj 1,2). Postupem doby se tak vyhranil typ stojící Madony jako korunované Assumpty, která má kolem hlavy nimbus, tělo je obklopeno paprskovitou aureolou a stojí na přemoženém měsíci. Pozdní gotika dovršila tento vývoj tím, že celou postavu orámovala květnicí – květinovým věncem – jako symbolem ráje. Takto pojatá Madona má v ruce jablko (v našem případě je drží Ježíšek) a žezlo jako královna nebes a kůrů andělských. Obraz vznikl patrně pře rokem 1500 v souvislosti s aktivitami majitele panství Jaroslava ze Šternberka (+ 1495).

¹³³ Tywoniak, 1993, s. 80

¹³⁴ Procházková, 1998, s. 15

Význam pro rozvoj města měl, dá-li se to tak říci, i cestovní ruch. K tomu přispívala výhodná poloha města při frekventované zemské cestě, ležícího zhruba v polovině vzdálenosti mezi Prahou a Tábořem. Městem projížděli panovníci – například v roce 1437 již vzpomínaný císař Zikmund, v roce 1529 Ferdinand I. – ale i diplomaté, obchodníci a v neposlední řadě významní šlechtici, k nimž náleželi Rožmberkové, páni z Hradce, Krajířové, Šternberkové a mnozí další. Právě při cestách Rožmberků do Prahy zaujímal Benešov zvláštní postavení¹³⁵. Až do devadesátých let 16.století se rožmberské dominium rozkládalo od česko-rakouského pomezí až k Miličínu. Pokud tedy jeho majitelé cestovali do Prahy, valnou část cesty konali po vlastním území. Mezi Miličínem a Prahou však takovou základnu neměli a možná i proto se kolem roku 1570 zajímali o koupi konopištského panství¹³⁶; k té nakonec nedošlo. O tom, že benešovští měšťané disponovali slušným ubytovacím i stravovacím potenciálem svědčí i to, že byli schopni zabezpečit v říjnu a listopadu 1557 šlechtickou družinu Viléma z Rožmberka a jeho první choti Kateřiny z Brunšviku¹³⁷, která čítala na tři sta osob. Pro zajištění těchto služeb mělo město dokonce vlastní kuchyni, která byly napojena na městský vodovod, a tudíž i vlastního vodáka¹³⁸.

Hospodářská prestiž města byla posílena i zakoupením bývalého rytířského statku Bedrče s osmi poddanskými usedlostmi (před rokem 1542). Kromě toho obec vlastnila poddanské grunty v Petroupimi, Bystřičanech, Boušicích, Dlouhém Poli a na Nechybě. Ve městě obecní majetek zahrnoval radnici, lázeň a patrně i obecní pivovar¹³⁹. Majetek městského špitálu pocházel většinou z nadací vrchnosti, drobné šlechty žijící v okolí a rovněž i benešovských měšťanů. Náležely k němu kmetcí dvory v Bedrči, Boušicích, Vatěkově, Příbyšicích, Radíkovicích, Poříčí nad Sázavou a také mlýny pod Poměnicemi a rovněž i mlýn pod Chlumem. Městská pokladna měla také příjmy z celních poplatků na opravu cest a poplatky z vyšenkovaného vína. Tyto požitky jim zabezpečovala jim zabezpečoval privilegia – a sice privilegium Vladislava II. z roku 1512 a privilegium Adama mladšího ze Šternberka z roku 1586¹⁴⁰.

Ve druhé polovině 15.století se benešovská vrchnost opět přiklonila ke katolictví. Ovšem převážná část obyvatelstva byla utrakvistická, a proto ani snahy vrchnosti (1480, 1550)

¹³⁵ Pánek, Jaroslav: Benešov – tranzitní město posledních Rožmberků. In: Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 25/1984. s. 189 n

¹³⁶ Pánek, 1984, s. 189

¹³⁷ Pánek, 1984, s. 190

¹³⁸ Procházková, 1988, s. 16; Procházková, 1998, s. 31

¹³⁹ Procházková, 1988, s. 16

¹⁴⁰ Procházková, 1988, s. 16; Tywoniak, 1993, s. 31

dosadit do farního kostela katolického kněze se neseťkaly s úspěchem¹⁴¹. Pro následující léta jsou pak známa jména některých farářů – Jan, Václav hrozen, Václav Klacab, Tomáš, Jan Besyus (Bessus), Jiřík, Martin z Jevíčka¹⁴². Dále lze připomenout Izaiase Camilla, který byl básníkem¹⁴³ nebo Jana Trajana (Trojana) Turnovského. Dobré úrovně dosahovala i partikulární škola, která podléhala pražské univerzitě a ta dosazovala i školní správce. Na přelomu 16.a 17.století jsou jako správci doloženi Pavel Heliades Lochenický, bakalář Kašpar Vlaverin, Václav Crispinus Klatovský¹⁴⁴. Úroveň školy byla natolik dobrá, že její absolventi byli schopni studovat na Karlově univerzitě. Zároveň podporovala i hudební život soustředěný kolem literátského bratrstva. Není divu, že v tomto prostředí vznikl Benešovský kancionál¹⁴⁵. Ten nechal zhotovit benešovský měšťan a purkmistr Václav Kolářovic ve spolupráci s výše zmíněným Janem Trajanem Turnovským¹⁴⁶.

Na sklonku 16.století také dochází ke střídání majitelů panství. Po více než dvě stě padesát let trvajícím vlastnictví Šternberků přechází majetek v roce 1587 na Arkleba z Kunovic, manžela Elišky ze Šternberka. Postupem doby však narůstala míra zadlužení majetku a nakonec byl Arkleb z Kunovic nucen panství prodat. Novou majitelkou se stala Dorota Hodějovská, rozená Hrzánová z Harasova. Hodějovští podnikli na Konopišti mimo jiné nákladné stavební úpravy v renesančním duchu. Po bitvě na Bílé hoře jim však byl majetek jako osobám českobratrského vyznání, které se výrazně podílely na protihabsburském povstání, konfiskován. V neklidném období třicetileté války s krátkce po ní se v držení vystřídali Albrecht z Valdštejna a Michnové z Vacínova. Zdárný rozvoj prosperující městské obce zastavila třicetiletá válka. Zemská stezka, která v dobách míru přinášela městu užitek, se stala v době války zdrojem obtíží. Benešov trpěl především častými průtahy vojsk obou znesvářených táborů. Téměř na samém jejím počátku – v roce 1620 – zpusťořila Benešov polská kozácká jízda, jejíž příslušníci zde hledali zásoby. Tehdy lehly popelem 62 domy a požárem byl poškozzen i farní kostel; újmu utrpěl i již zmiňovaný deskový obraz na hlavním oltáři¹⁴⁷.

Město trpělo nejen průtahy vojsk, ale i tvrdě prosazovanou rekatolizací. V roce 1627 tudy táhly houfy sedláků bouřících se právě proti rekatolizací. V letech 1639 – 1642 přes Benešov

¹⁴¹ Procházková, 1988, s. 18

¹⁴² Podlaha, 1908, s. 120, 121

¹⁴³ Tywoniak, 1993, s. 104

¹⁴⁴ Procházková, 1988, s. 17

¹⁴⁵ Procházková, 1988, s. 17; Tywoniak, 1993, s. 104

¹⁴⁶ Tywoniak, 1993, s. 104

¹⁴⁷ Výsledky restaurátorského průzkumu prokazují, že obraz byl vícekrát opravován a přemalován ; první zásahy pocházejí s největší pravděpodobností právě z doby po požáru v roce 1620. Veselá, Alena: Restaurátorská zpráva a fotodokumentace. Rukop. Praha 12. 6. 1998. Archiv rodiny Váňovy

pravidelně táhla vojska. V roce 1640 bylo ve městě ubytováno na 1 400 rejtářů¹⁴⁸, kteří si během ložirování rozhodně nepočínali v rukavičkách. Nejinak tomu bylo i v roce 1642, když sem byli přemístěni dělostřelečtí koně zbylí po bitvě u Lipska a spolu s nimi i důstojníci. Po bitvě u Jankova sice švédové město obsadili, ale k větším škodám nedošlo. Daleko horší důsledky měl až vpád v roce 1648. Tehdy se generál Königsmark lstí zmocnil Hradčan a Malé Strany a obléhal pak Staré Město pražské. Generál Wittenberg přitáhl k Benešovu a Švédové během jediného dne dobili Konopiště, zpusťovali pole s obilím, odehnali dobytek¹⁴⁹, město vydrancovali a vypálili. Předtím ještě vnikli do krypty farního kostela a v honbě za šperky poškodili cínové rakve Hodějovských¹⁵⁰. Ovšem švédská posádka město neopustila ani po uzavření míru ve vestfálských městech Münsteru a Osnabrücku v říjnu 1648. I když byl vojenským sborům v jednotlivých zemích dán příkaz k ukončení nepřátelství, jejich stažení podmínila švédská vláda alespoň částečným splacením válečných náhrad. Proto i v Benešově vojsko setrvalo až do září roku 1649.

Třicet válečných let spojených s drancováním a pustošením měst a vesnic zanechalo stopy i na konopišťském panství. Podle údajů berní ruly¹⁵¹ v Benešově zůstalo obydlených 26 domů sousedských, které držely fyzické osoby; v jejich držbě bylo ještě 14 dalších domů bez vlastních hospodářů (pusté nebo spálené domy). Obydlených chalupnických domů (s menší výměrou půdy) bylo 29; jejich držitelé spravovali ještě 5 spálenišť po někdejších domech. Zahradnické domky (bez půdy) převažovaly – bylo jich 58. Domy, které dříve patřily šlechtickým rodinám, zabrala vrchnost. Rozbořených a pustých stavení, o která nikdo neměl zájem, bylo 67. Hospodářské a sociální poměry tehdejších obyvatel dokládá i záznam o jejich povolání. Mezi sousedy, kteří vlastnili dům s lánovou výměrou půdy bylo 6 řezníků, 2 pekaři, 2 sedláci, provazník, švec, jehož žena vydělávala jako handlířka, hospodský, která také obchodoval; další soused si přivydělával šenkem vína a jeden bydlel v Praze, kde působil jako účetní (puchhalter)¹⁵². Na chalupách bylo 8 řezníků, 3 ševci, 2 pekaři, 2 kováři, kolář, uzdař, punčochář, mandlír pláten, tkadlec, zedník a radní písař¹⁵³. O tom, jak těžce se město vzpamatovávalo z válečných škod, svědčí již zmiňovaný plánek z roku 1680, na němž je dosud patrná celá řada rozbořených domů. Není proto divu, že vlastníci panství usilovali o zlepšení poměrů.

¹⁴⁸ Tywoniak, 1993, s. 131

¹⁴⁹ Tywoniak, 1993, s. 132; Procházková, 1988, s. 20, 21; Procházková, 1998, s. 32; Turek, 1923, s. 67

¹⁵⁰ Turek, 1923, s. 67

¹⁵¹ Berní rula. 18. Kraj Kouřimský.ed. Haasová-Jelínková, M. Praha 1952. s. 258

¹⁵² Tywoniak, 1993, s. 135

¹⁵³ Tywoniak, 1993, s. 135

Zejména Jiří Ludvík hrabě ze Sinzendorfu¹⁵⁴ usiloval o rychlou obnovu hospodářských poměrů. Vydal proto v roce 1673 zvací list s následujícím obsahem: „Známo se činí, poněvadž se shledalo, kterak panství konopištské s městem Benešovem v minulých vojnách ve velkou záhubu uvedeno bylo, lidnatosti na něm ubylo, také velmi mnoho domů a gruntů opuštěných a pustých ležeti zůstalo, které ale nyní opět zvelebiti, ano město samo v lepší stav a vznik přivést úmysl máme; tedy se k tomu konci všickni ti, kteří by se zde usaditi mínili, zvou a vybízejí s tím podotknutím, že oni s manželkami, dětmi a svými potomky všeho člověčenství mají býti prosti; jakož i svůj obchod volně a bez překážky provozovati; také přitom ode vsí roboty a služebnosti po všechny časy osvobození, a v případě kdyby své štěstí dále hledati mínili, oni beze všeho zdržování dle libosti budou moci se vystěhovati.“¹⁵⁵. Osvobození od poddanských povinností bylo jistě lákavé, přesto však obnovování života ve městě neprobíhalo tak rychle, jak si jeho majitel představoval. Ještě v první polovině 18.století byl počet řemesel ve městě poloviční oproti stavu uváděnému v 16.století.

Ovšem Jiří Ludvík ze Sinzendorfu neusiloval pouze o hospodářské zvelebení svého města, ale i o jeho povznesení kulturní. Rozhodl se totiž povolat do města piaristy. Piaristický řád, jenž byl ustanoven v roce 1621 na základě breve papeže Řehoře XV., založil Španěl Josef Kalasánský. Hlavním posláním řádu byly výchova mládeže. Jelikož byli piaristé zaměřeni na výuku na elementárních školách, po nichž následovala šestiletá docházka do gymnázia, připravovali své žáky pro praxi ve zvláštních aritmetických třídách. A jelikož se věnovali především vyučování, jehož prostřednictvím se snažili o nenásilnou propagaci katolické víry, našli zejména v Čechách a na Moravě celou řadu příznivců, kteří se přikláněli k mírnějšímu způsobu rekatolizace¹⁵⁶. V rámci českých zemí se řád nejdříve etabloval na Moravě, kde měl svého velkého příznivce v olomouckém biskupovi Františku kardinálu Dietrichsteinovi, který v roce 1631 povolal piaristy na své panství do Mikulova. Vznik piaristických škol na Moravě podnítl zájem o jejich usídlení i v Čechách¹⁵⁷.

První pokusy o založení piaristické koleje v Benešově spadají ještě do 17.století, kdy byl majitelem panství již zmiňovaný Jiří Ludvík ze Sinzendorfu. S myšlenkou povolání piaristů do Benešova se poprvé můžeme setkat v roce 1676. Když totiž provinciál řádové provincie Germanie P. Ambrosius Prachovský a S. Ludmila prováděl vizitaci koleje ve Slaném, setkal se s ním regent konopištského panství František Campion a tlumočil mu přání hraběte založit

¹⁵⁴ Majitelem panství se stal v roce 1673 a jeho potomci je vlastnili do roku 1701.

¹⁵⁵ Tywoniak, 1993, s. 147

¹⁵⁶ Zemek, Metoděj – Bombera, Jan – Filip, Aleš: Piaristé v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. 1631 – 1950. Prievidza 1992. s. 7

¹⁵⁷ Bartůšek, Václav: Piaristé. Dějiny benešovské vzdělanosti a kultury. Benešov, Galerie výt. umění 1995. s. 24

v Benešově piaristickou kolej¹⁵⁸. Mezi lety 1676 – 1680 postupně došlo k jednáním týkajícím se finančního zabezpečení fundace a rovněž k vytipování nejvhodnějších míst pro stavbu koleje. Nakonec však ve zmíněném časovém období kolej založena nebyla – patrně ze dvou důvodů – jednak pro problémy s korupcí, do nichž se hrabě dostal – jednak proto, že v roce 1680 propukla v Čechách poměrně silná epidemie moru.

Se snahami o založení piaristické koleje v Benešově se můžeme setkat opět téměř po dvaceti pěti letech. Tehdy však byl iniciátorem již nový majitel konopištského panství František Karel Leopold hrabě Přebořovský z Kvasejovic, nejvyšší zemský sudí, který majetek získal v roce 1701¹⁵⁹. První jednání o novém založení se uskutečnila pravděpodobně již v roce 1702, kdy Přebořovský navázal kontakt s řádovým provinciálem P. Placidem Feierem a S. Bernardo. Na jednáních se také podílel rektor piaristické koleje v Ostrově u Karlových Varů P. Clemens Teng a S. Philipo Nerio. Celá záležitost kolem vzniku koleje se patrně urychlila i tím, že se P. Teng stal roku 1703 provinciálem¹⁶⁰. Tehdy byl schválen projekt nového založení. Ten přesně stanovil hospodářské podmínky stran zainteresovaných na chodu koleje. Velmi pozorně byly formulovány požadavky na činnost piaristů v Benešově. Ta spočívala především ve vzdělávání mládeže. Chlapci, kteří přišli do škol, se zde měli učit čtení, psaní a základům počtů. Gymnázium pak mělo mít plný počet tříd – tedy šest. Piaristé měli příkladným náboženským životem působit na své žáky i na veřejnost.

První piaristé přišli v roce 1704 ze Slaného – byli jimi P. Aegidius Hecht a S. Ferdinando, P. Adalbert Bernardi a S. Barbara a P. Theophil Zimmermann. Zpočátku byli ubytováni v domě Ludmily Choceňské (čp. 161 na Velkém náměstí) a bohoslužby konali ve špitálním kostele sv. Alžběty¹⁶¹.

Se stavbou koleje bylo započato v roce 1705. Částka 26 500 zlatých věnovaná zakladatelem měla sloužit k vybudování koleje pro 15 členů řádu, škol, kostela zasvěceného sv. Anně a přilehlé zahrady¹⁶². Stavbu koleje s chrámem navrhl vynikající architekt italského původu Giovanni Batista Alliprandi (1665 – 1720)¹⁶³, který pracoval pro přední šlechtické rody,

¹⁵⁸ Bartůšek, 1995, s. 41

¹⁵⁹ Tywoniak, 1993, s. 163; Urfus, Valentin: Nejvyšší zemský sudí František Karel Přebořovský, barokní velmož, právník a ekonom na počátku 18. století. In: Právně historické studie 31/1990

¹⁶⁰ Bartůšek, 1995, s. 46 n

¹⁶¹ Bartůšek, 1995, s. 47; Váňová, Libuše: Špitál s kostelem sv. Alžběty v Benešově. In: Benešovský kalendář 7 – 8/2003. s. 24

¹⁶² Zemek – Bombera – Filip, 1992, s. 60

¹⁶³ G. B. Alliprandi je veden mezi osobnostmi, které se v roce 1705 účastnili slavnostní položení a požehnání základního kamene kostela sv. Anny. *Annalium domus Beneschoviensis. I. 1703 – 1733. s. 17.* Státní okresní archiv Benešov; „Bývalou piaristickou kolej s kostelem sv. Anny v Benešově založil František Karel Přebořovský z Kvasejovic. R. 1703 byl do Říma odeslán návrh koleje s kostelem, shodný s provedenou stavbou. Slavnost položení základního kamene ke kostelu se uskutečnila až v červenci 1705 v přítomnosti Alliprandiho.“

k nimž Přebořovští i Wrtbové bezesporu náleželi, a rovněž i pro řeholní řády včetně piaristů. Budova koleje začala sloužit již v roce 1706, kdy byla dokončena a slavnostně otevřena. V tomtéž roce zpřístupnili piaristé všechny třídy trivia (elementární školy) a dvě první třídy gymnázia; ve školním roce 1707 – 1708 přibyla třetí a teprve v roce 1712 – 1713 třída čtvrtá. V následujících letech pak třídy poezie a rétoriky; k roku 1731 mělo gymnázium 78 studentů a jejich počet se v následujících letech příliš neměnil¹⁶⁴.

Ještě v době budování koleje došlo ke změně majitele panství. František Karel Leopold Přebořovský, který usiloval o mocenský rozmach rodu a nelitoval k tomu účelu použít veškeré finance, se dostal do finančních problémů. Již v roce 1713 byl nucen prodat pražský palác a o tři roky později pak bylo v dražbě prodáno konopištské panství. Koupil je Jan Josef hrabě z Wrtby, nejvyšší purkrabí Království českého. Ten úspěšně završil snahy svého předchůdce a to jak finančním zabezpečením piaristů, tak i rozšířením panství, když přikoupil sousední statek Mrač a Poříčí nad Sázavou¹⁶⁵.

Z první poloviny 18.století se mimo jiné zachovaly i zprávy o jezuitských misiích, které se v Benešově konaly. Tak v roce 1736 zde působila jezuitská misie, kterou vedl P. Elias Richter a jejímž členem byl i P. Antonín Koniáš¹⁶⁶. Jezuité přišli 19.května večer a zůstali zde pět dní. Jedním z důvodů mohla být i skutečnost, že v uvedených letech se mezi obyvateli panství vyskytli jedinci podezřelí z hereze. Podle záznamů v Liber memorabilium benešovského děkanství z let 1734 – 1780 sem v roce 1737 přinášel kacířské knihy tkadlec Martin Protiva z Prahy a švec Kadeřábek z Drážďan, který prodal v Benešově jednu knihu jakémusi ševci. V Bedrči byly zajištěny modlitby Motěšického a modlitby „ruční“. V roce 1740 pak byli podezřelí z hereze Pavel Barek z Dlouhého Pole s manželkou a Jakub Baštář, chalupník z Nechyby. Dohledu podléhaly i knihy z majetku měšťanů. Pokud byl dotyčný členem magistrátu, měl být sesazen z úřadu¹⁶⁷. Byla-li kniha shledána nezávadnou, byla označena výrazem „vidi“ a ponechána majiteli. Ve sbírkách Muzea Podblanicka se nachází takto označená Bible benátská z roku 1506, která podle přípisu na posledním listu knihy patřila

Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách. Praha, Academia 2004. s. 21. Zde i další literatura.

¹⁶⁴ Zemek – Bombera – Filip, 1992, s. 104; Bartůšek, Václav: Vývoj školství na Podblanicku ve 2.polovině 17.století a v 1.třetině 18.století. In: Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 19/1978, s. 194

¹⁶⁵ Tywoniak, 1993, s. 167

¹⁶⁶ Liber memorabilium. I. 1734 – 1780. Státní okresní archiv Benešov.s.

¹⁶⁷ Tywoniak, 1993, s. 197

barvíři Baslovi, jenž byl majitelem domu čp. 109¹⁶⁸. Tu v roce 1763 prohlédl benešovský děkan Jan Rochus Klobása, jak to udává přípis na titulním listu¹⁶⁹.

Ovšem v 18.století netrpěl Benešov jen problémy náboženskými, ale opět i událostmi válečnými a v důsledku toho i potížemi ekonomickými. Útrapy pro město znamenaly slezské války, v nichž se země protihabsburské koalice Prusko, Bavorsko a Francie snažily uchvátit české země. Tehdy se zde střídala vojska s železnou pravidelností. Tak v roce 1741 prošla městem vojska bavorského vévody Karla Alberta; v roce 1744 se bavorský král Fridrich II. zmocnil Prahy a obsadil i velkou část jižních Čech. Na zpáteční cestě vtáhl do nechráněného Benešova a spolu s maršálem Schwerinem se ubytoval na Konopišti¹⁷⁰. Obdobná situace byla i během války sedmileté, kdy rovněž došlo k obsazení Benešova a město neslo veškerou tíhu vojenských břemen, což se pochopitelně projevilo hospodářskými ztrátami.

Neblahý vliv válečných událostí se neprojevoval pouze ekonomickým poklesem, ale i demografickou krizí. Její nezpochybnitelnou příčinou bylo zavlečení epidemií během válečných přesunů, a tudíž zvýšená úmrtnost obyvatel v letech 1756 – 1765. Největší počet zemřelých byl však zaznamenán v důsledku hladomoru v letech 1771 – 1772 a dále pak v rozmezí let 1796 – 1803, kdy propukla epidemie neštovic. Ve třicátých letech 19.století decimovala populaci epidemie cholery. Od té doby pak počet obyvatel postupně vzrůstal až do šedesátých let 19.století, jak o tom vypovídá seznam duší z let 1867 - 1868¹⁷¹.

Zmíněný hladomor, neúroda a z toho pramenící drahota byly příčinou rozsáhlého nevolnického povstání, k němuž došlo v roce 1775. Jeho hlavním požadavkem byla snaha dosáhnout snížení robotních povinností na únosnou míru. Povstání zasáhlo nejenom zdejší dominium, ale valnou část českých zemí. Na konopištském panství došlo k vystoupení poddaných v polovině července 1775¹⁷². Srocení sedláci táhli na konopiště, kde se dožadovali zrušení robotních povinností. Vyjednávání se však nesetkalo s úspěchem a vzbouření sedláci neustále obléhali zámek. Tehdy nechal ředitel panství J. Schaller do vzbouřenců vystřelit. Při střelbě sedm účastníků povstání zahynulo. Vzbuřenci byli posléze pohřbeni na hřbitově u kostela sv. Jakuba na Chvojně. Benešovští měšťané, přesvědčení o své společenské nadřazenosti, se povstání neúčastnili.

¹⁶⁸ „Dům tento prodala Kateřina Zednice dle zápisu z r. 1623 v úterý v den památky sv. Benedikta manželům Jiří Baslu a Terezii Baslové, barvíři, za 50 kop míš.“ Pinkas, Antonín: Topografie města Benešova. V. s. 2213

¹⁶⁹ „Vidi Joes Rochus Globasa decanus Beneschoviensis 1763.“

¹⁷⁰ Procházková, 1988, s. 26

¹⁷¹ Podle tohoto soupisu pořázeného římskokatolickým farním úřadem měl Benešov tehdy 290 domů a 5058 obyvatel.

¹⁷² Tywoniak, 1993, s. 200; Procházková, 1988, s. 26; Procházková, 1998, s. 35

V Benešově došly ohlasu i reformní snahy Josefa II. Jednalo se o zrušení nevolnictví – na základě tohoto patentu vydaného 1.listopadu 1781 se poddaní mohli svobodně odstěhovat z panství, mohli si svobodně zvolit povolání; mohli se ženit, aniž by žádali vrchnost o svolení. Druhým patentem byl patent toleranční, který spatřil světlo světa 13.října 1781. Na jeho základě se poddaní mohli přihlásit ke třem tolerovaným vyznáním, a sice augsburskému, helvetskému a pravoslavnému a v nich soukromě praktikovat. Po zveřejnění tohoto patentu se na konopišťském panství přihlásilo k tolerovaným vyznáním 279 osob¹⁷³. Přihlášení museli zdůvodnit své rozhodnutí, udat příčiny přestupu a vysvětlit, proč si zvolili to které vyznání. V samotném Benešově se podle dochovaných zpráv přihlásili k augsburské konfesi pouze dvě osoby, a to Jan Procházka a Josef Brabec¹⁷⁴.

Druhá polovina 18.století byla dobou, kdy docházelo k rozvoji podnikání a zakládání nových podniků. Šířila se zejména manufakturní výroba textilu, keramiky a porcelánu. Také majitel konopišťského panství, kterým byl v té době František Josef z Wrtby (1759 – 1830), se snažil podnikat v této oblasti. Založil na svém majetku v Týnci nad Sázavou manufakturu na výrobu měkké kameniny¹⁷⁵. Stalo se tak nejspíše v roce 1791. Po překonání prvotních obtíží spojených se zvládnutím výrobních procesů a postupů doznaly výrobky továrny (zejména kávové a čajové soupravy, jídelní servisy, ale i dekorativní předměty) značné obliby a byly oceňovány na výstavách v Praze (1831, 1833) a ve Vídni (1839, 1845).

V závěru 18.století také vrcholil spor mezi vrchností a městem o poddanské dávky a platy. Ten byl s konečnou platností vyřešen v roce 1800¹⁷⁶, když byla 10.dubna uzavřena relucční smlouva, na jejímž základě byly veškeré dosavadní osobní, peněžní i naturální dávky nahrazeny relutem ve výši 10 000 zlatých. Panovník však smlouvu schválil až o dva roky později. S konopišťským dominiem zůstal Benešov v ochranném svazku a 7.září 1834 byl vyhlášen municipálním městem bez doložky poddanství. Ovšem v tuto chvíli byly již hodnota tohoto správního aktu takřka bezvýznamná, protože hospodářská i politická situace se ubírala zcela jiným směrem.

Na počátku 19.století o rozvoj průmyslové výroby ve městě usilovali nejenom měšťané, ale i nový majitel konopišťského panství, jímž se stal po Wrtbově smrti v roce 1830 Jan Karel princ Lobkowicz. Je nezpochybnitelným faktem, že rozvoj průmyslové výroby brzdila nedostatečná surovinová základna a překážky v dopravě. Proto se průmyslové podnikání soustředilo zejména na zpracovávání zemědělských produktů. V roce 1840 zde vznikl lihovar,

¹⁷³ Tywoniak, 1993, s. 210

¹⁷⁴ Tywoniak, 1993, s. 210

¹⁷⁵ Kybalová, Jana: Kamenina v Čechách a na Moravě. Praha, Panorama 1993. s. 28, 29; Váňová, 2006, s. 270 n

¹⁷⁶ Procházková, 1988, s. 28; Tywoniak, 1993, s. 217

který svým technickým vybavením náležel mezi nejmodernější podniky svého druhu v Čechách. Byla zde také olejna a cukrovar. Od roku 1833 zde pracovala také koželužna, kterou založil židovský podnikatel Filip Volf.

Ovšem Benešovu 19.století se nevyhýbaly ani nepříjemné události. Jednou z nich byl rozsáhlý požár, který město zachvátil v roce 1854. Zpráva o něm se dochovala ve farní kronice: „*V noci na neděli před sv. Václavem vypukl v Pražské ulici č. 141 strašný požár, který se rychle rozšířil na obě strany, jelikož panoval prudký vítr. Na záchranu něčeho nebylo možno pomyslet. Pohled na ulici byl hrůzný. Během kratičké doby 2 hodin lehlo 21 domků popelem. Štěstí bylo, že vítr váł nahoru směrem ku pražské ulici, jinak by bylo zachváčeno snad celé město. Požár prý vznikl neopatrností domkářky z č. 141, jež převažovala máslo, jež jí přeteklo.*“¹⁷⁷ Jak vyplývá dále ze zápisu, benešovský děkan František Kroner organizoval finanční sbírky ve prospěch vyhořelých, které vynesly 400 zlatých. O pomoc požádal i excísaře Ferdinanda V.a jeho choť Marii Karolinu Annu., od nichž získal 600 zlatých. Protože však peníze nestačily, uspořádal spolu s lékárníkem Pospíšilem akademii, jejíž výtěžek ve výši 675 zlatých byl rovněž věnován obětem požáru.

Ve druhé polovině 19.století významným způsobem k rozvoji podnikání přispěla stavba železnice. Pro průmyslníky a velkostatkáře bylo velmi důležité, v jaké vzdálenosti od jejich působiště dráha povede. Proto se jednání, která se konala v roce 1863 v Táboře, účastnil politik Karel Maria Drahotín baron Villani a benešovský advokát Josef Scheiner¹⁷⁸. Nakonec se podařilo prosadit, aby dráha spojující Prahu s Vídní vedla přes Tábor a Benešov. Na tuto základní dopravní osu pak navazovaly další vedlejší tratě. Není bez zajímavosti, že když se uvažovalo o stavbě místní tratě Čerčany – Modřany přes Nespeky do Týnce nad Sázavou, prosadil zástupce arcivévodského velkostatku, aby trasa vedla přes Poříčí nad Sázavou kolem panských kamenolomů na Sázavě a v Peceradech.

K zásadním změnám došlo, když v roce 1887 od Františka Rubena prince z Lobkowicz Konopiště koupil arcivévoda František Ferdinand d' Este, který se posléze stal následníkem trůnu. Z Konopiště hodlal pro sebe a později pro svou rodinu vytvořit klidné harmonické zázemí. Z toho důvodu přistoupil k rozsáhlým změnám, jejichž cílem bylo odstranit nejenom hospodářské objekty a průmyslové podzámčí včetně pivovaru, lihovaru, pily i mlýna s pekárnou, ale i vlastní obec Konopiště se školou¹⁷⁹, kterou dal ve stejném provedení postavit v Chlistově. Na takto získaných pozemcích založil rozsáhlý park, na jehož formování se

¹⁷⁷ Liber memorabilium, II., 1836 - , s. 32, 33

¹⁷⁸ Tywoniak, 1993, s. 245

¹⁷⁹ Tywoniak, 1993, s. 277

podíleli významní zahradníci a zahradní architekti. Park o výměře 340 ha vznikl od roku 1888 podle projektů Josefa Mössmera z Vídně Karla Rozínka z Prahy. Velké plochy polí byly postupně přetvářeny v sedm následujících přírodně krajinářských oddělení: I. U Zámku, II. Růžová zahrada, III. Šiberna, IV. V Syrých, V. Tuškov, VI. Nad Starou kovárnou, VII. Velká obora¹⁸⁰. Do rozsáhlých úprav byly začleněny i původní barokní zahrady a okolí zámku i lesní porosty na Tuškově a u Želetinky, kde byla u obory ubourána západní ohradní zeď. Jednotlivé partie parku byly doplňovány plastikami, které pocházely z rozsáhlých arcivévodských sbírek.

Obdobným způsobem pak arcivévoda postupoval i při úpravách Konopiště. Zámek byl upravován podle návrhů architekta Josefa Mockera, který měl možnost uplatnit svou zálibu v gotické architektuře. Mockerovým spolupracovníkem při úpravě interiérů byl pražský architekt František Schmoranz. Arcivévoda se staral nejenom o zvelebování svého rodinného sídla, ale díky hlubokému náboženskému cítění pečoval jako patron o kostely v rámci farnosti. Díky němu byl obnoven kostel sv. Jakuba na Chvojně. O těchto opravách se zachoval záznam ve farní kronice¹⁸¹. Po ukončení oprav kostela na Chvojně byly plánovány rozsáhlé úpravy farního kostela v Benešově, včetně restaurování souboru barokních obrazů Ignáce Raaba. Veškeré aktivity však ustaly po té, co arcivévoda s manželkou podlehl v červnu roku 1914 v Sarajevu atentátu, který se stal záminkou pro vyhlášení první světové války. Pozůstalí sirotci Žofie, Maxmilián a Arnošt pak žili střídavě ve Vídni a na Konopišti, o které posléze na základě zákona č. 354/Sb.ze dne 12. 8. 1921 přišli¹⁸².

Ovšem Benešov 2.poloviny 19.století nebyl jen slibně se rozvíjejícím městem po stránce ekonomické, ale i městem posádkovým¹⁸³. Roku 1882 se totiž vrchní velení rakousko-uherské

¹⁸⁰ Kovařík, Václav: Konopištský park. Vlašim, Český svaz ochránců přírody, Muzeum Podblanicka 2009. s. 15

¹⁸¹ „V r. 1902 byl filiální kostel sv. Jakuba na Chvojně za příčinou přestavby staré a chatrné věže a nutných oprav celého kostela pro veřejné bohoslužby uzavřen. Nákladná oprava provedená péčí Jeho císaře. Výsost trvala celou řadu let. Věž ve zdivu byla značně vyvýšena, vnitřek bohatě vyzdoben a to způsobem neobyčejným. Jeho Výsost jest totiž horlivým sběratelem starožitností. I dal umístiti v kostele tom staré oltáře, náhrobní kameny, sošky, obrázky a jiné ozdoby, jež odjinud, hlavně z Tirol a Bavor zakoupil. Starý oltář sv. Jakuba byl též opraven ale určen pro děkanský kostel v Benešově, kde prozatím deponován. Na jeho místo postaven, starý, gotický skládací oltář mariánský a na evang.straně taktéž starý oltář sv. Jiří. Také na hřbitově kolkolem kostela se rozkládajícím dal Jeho císař. Výsost umístiti mnoho umělecky pracovaných křížů náhrobních přivezených z ciziny. Kostel byl dne 9.června 1914 vysvěcen a k vykonávání bohoslužeb opět odevzdán. Církevní obřady vykonal vikář a děkan Benešovský Josef Beneš za asistence arciv. vychovatele ThDr. Iva Stanovského, kaplana Benešovského Frant. Matouška a administrátora Václavického Jos. Šacha. Pan arcivévoda František Ferdinand se vznešenou svou rodinou účastnil se všech obřadů při svěcení, šel kolem chrámu a potom sedě mezi lidem přítomen byl mši sv. Na přítomné hluboce působila nelíčení zbožnost páne arcivévodova i jeho rodiny. Otevření chrámu Chvojenského, který lidu z okolí tak milým jest, tím spíše, že na tamním hřbitově mají pochovány své drahé, naplnil všechny věřící upřímnou radostí. – Celkový náklad na opravu kostela na Chvojně obnáší 40.000 korun.“ Liber memorabilium II., 1836 - , s. 19

¹⁸² Tywoniak, 1993, s. 325

¹⁸³ Podkladem pro tento odstavec byly použity materiály, zveřejněné v expozici Muzea Podblanicka věnované historii 102.pluku

armády rozhodlo rozmnožit počet pěších pluků z dosavadních 80 na 102. Jednalo se však o pouhou reorganizační změnu, neboť úhrnný počet vojska nebyl navýšen; až do té doby pěší pluk zahrnoval pět praporů, po reorganizaci pouze čtyři. Nově sestavený pluk byl posádkou v Prešpurku, ovšem již roku 1883 bylo zřízeno doplňovací velitelství v Benešově. Odváděli se zde rekruti z okresů Benešov, Příbram, Sedlčany, Milevsko. Po většinu doby až do 1.světové války bylo velitelství 102.pluku dislokováno v Praze, přičemž jeden z praporů tohoto pluku sídlil od roku 1884 v Benešově. Kasárna byly v Benešově postavena v roce 1885 a vojáci 102.pluku se stali nedílnou součástí života města. Účastnili se oslav a posádková hudba hrála při promenádních koncertech. Pomáhali však také při požárech a přírodních katastrofách, k nimž patřila i povodeň, která v roce 1906 zasáhla Benešovsko. Roku 1888 převzal velení III.polního praporu František Ferdinand d'Este. Po vypuknutí 1.světové války byl pluk již v srpnu nasazen na srbské frontě, poté v Rusku, Itálii a jižním Tyrolsku. Mnoho vojáků 102.pluku vstoupilo do československých legií a přispěly tak ke vzniku Československa. Nicméně je třeba poznamenat, že až do vypuknutí celosvětového konfliktu Češi vnímali Rakousko-Uhersko jako svou vlast a usilovali o nápravu určitých nespravedlností, ale v národě jako takovém nebyl zakódován odpor proti mnohonárodnostnímu státu. Tudiž ani služba v armádě nebyla vnímána se zcela negativními pocity. Teprve válka po boku vilémovského Německa proti dohodovým mocnostem všechno změnila a prorakouská státoctvornost Čechů vzala za své.

3. Archeologie – její vznik, význam a metody výzkumu

Úkolem této kapitoly je pokusit se o vysvětlení, co archeologie je a čím se zabývá. Zde nám může pomoci následující citát: „*Archeologie je rychle se vyvíjející vědní obor. Pokud bychom otázku: „Co je archeologie?“ položili před několika desetiletími, odpověď by byla nasnadě a archeologický výzkum by byl zmíněn výhradně ve spojení s dějinami antického umění. Zaznělo by, že archeologie slouží k záchraně artefaktů, které jsou mimořádně významné z estetického hlediska. Soch, mozaik, fresek, malované keramiky, šperků a nádobí vyrobeného ze vzácných kovů.*

Na archeologa se tehdy nahlíželo jako na zvláštní bytost žijící mimo tento čas, se zrakem upřeným do minulosti, bytost pohrouženou do diskusí, jejichž užitek většinou uniká. Dnes je už situace jiná. Na naši původní otázku by mnozí odpověděli, že práce archeologů je přínosná pro rekonstrukci dějin daleké i nedávné minulosti. Po archeologovi se již vlastně nepožaduje, aby objevoval jednotlivá umělecká díla, nýbrž hmotné doklady, které by umožnily zrekonstruovat vývojová stadia určité kultury na pokud možno objektivních základech, a to v propojení s informacemi odvoditelnými z písemných zdrojů – tedy za předpokladu, že existují (což nemůžeme očekávat například u pravěku). Jedná se o nesnadnou práci, při níž mnohdy hrozí riziko nesprávné interpretace.“¹⁸⁴

Ovšem, abychom vysvětlili formování archeologie jako vědního oboru, bude třeba věnovat pozornost jejímu postupnému vývoji a vztahu k historii jako takové, a také přihlídnout ke kulturním a společenským podmínkám jednotlivých národů. V neposlední řadě pak také k poměrům, v nichž se v jednotlivých kulturách formovaly společensko vědní i exaktní obory. Zde nám může významným způsobem pomoci publikace Z. Vašíčka¹⁸⁵, v níž se autor snaží postihnout a objasnit vztahy mezi archeologií a historií, a také její ovlivnění exaktními vědami a spoluprací s nimi. Na samém počátku stojí vymezení pojmu historie. Tento pojem je používán ve třech rozsazích. V nejširším slova smyslu sem náleží dějiny přírody, dále pak celé dějiny lidského rodu a posléze dějiny samy za sebe ve smyslu historia ipsa¹⁸⁶.

Archeologie je pak pojímána jako obor, který se zabývá neverbálními prameny a je dále specifikován adjektivy, na jejichž základě rozlišujeme například archeologie prehistorickou, klasickou, středověkou, církevní, montánní, industriální. V Evropě jsou všeobecně prehistorie a archeologie považovány za samostatné vědní obory a někdy také za pomocné vědy

¹⁸⁴ Della Fina, Giuseppe M.: Svět archeologie. Praha, Knížní klub 2009. s. 15

¹⁸⁵ Vašíček, Zdeněk: Archeologie, historie, minulost. Praha, Univerzita Karlova 2006. 147 s.

¹⁸⁶ Vašíček, 2006, s. 13

historické; někdy bývá považována za pomocnou vědu prehistorickou¹⁸⁷. Jinak je tomu v anglosaských a iberoamerických zemích, kde je archeologie považována za součást kulturní a sociální antropologie, a v tom případě pak má velmi málo styčných bodů s historií jako takovou. Problém ve vztahu archeologie – historie se tak přenáší do vztahu antropologie – historie a z této skutečnosti pak plyne i odlišný způsob interpretace.

Jak uvádí Vašíček¹⁸⁸, v rámci antického světa byla koncipována tři velké univerza vědění, a sice filosofie, historie a archeologie. Přičemž filosofie byla pojata jako vědění teoretické; dějiny se měly zabývat poznáním bezprostředním i zprostředkovaným hodnověrnými svědky. Jevy a události, které nebylo možno poznat bezprostředně a ani prostřednictvím hodnověrných svědků, měly být doménou archeologie. Tedy učením o arché – počátcích, původu a vzniku, o nichž neexistuje žádná jiná evidence než jejich následky. V tomto pojetí se jednalo o vědění ryze spekulativní, bez empirické základny, bez zprostředkujících teorií o nižší obecnosti; vědění navazující na mýty nebo užívající formu mýtu¹⁸⁹. Na tomto spekulativním základu se archeologie v antice nemohla stát samostatnou rozvinutou disciplínou. I když například již Thúkýdídés dokazuje, že Karští byli původními obyvateli ostrova Délos. Činí tak na základě srovnání starých hrobů na ostrově a současných Karských, které se shodují. Snaží se také o určení stáří měst podle jejich polohy u moře; uvažuje i o tom, že starý řecký svět se musel podobat životu tehdejších barbarů.

V rámci raně středověkého dějepisectví jsou dějiny pojímány jako předmět víry a historiografii jako takové chybí představa samotného celku dějin, do kterého by bylo možné daná fakta vložit. Mimoto počátky dějin byly ve středověku striktně dány Starým zákonem a jednotlivé archeologické nálezy v souladu s danou představou umístovány do tohoto biblického schématu. Situace se poněkud změnila v raném novověku. V 16.století pod vlivem renesance a humanismu docházelo k opětovnému objevování antické literatury; objevovány byly i antické památky. To vše přispívalo k rozvoji pramenné základny, vzniku historické kritiky a pomocných věd historických. Termínem archeologie pak byla označována nauka o památkách – lze tedy hovořit o archeologii antikvární. Rozponě bylo pozoruhodné, co všechno tehdejší badatelé pod tento pojem řadili¹⁹⁰. Podle tehdejšího pojetí sem náležela numismatika, epigrafika, ikonografie, glyptografie, znalosti o antickém stavitelství, umělecké tvorbě a rukopisech. Teprve později se utvářel vztah k artefaktům pravěkým, byť byly zpočátku považovány spíše za kuriozity a hříčky přírody než doklady života našich předků.

¹⁸⁷ Vašíček, 2006, s. 15

¹⁸⁸ Vašíček, 2006, s. 16

¹⁸⁹ Vašíček, 2006, s. 17

¹⁹⁰ Vašíček, 2006, s. 19 - 20

V této souvislosti byly proto například bronzové předměty dlouho považovány pouze za produkt antiky a stejně tak i keramika. Až v rámci postupného vývoje se objevilo přesvědčení, že zmíněné předměty mohou být starší než antické. Tento trend souvisel se skutečností, že jednotlivé poznatky byly nejprve vkládány do rámce antikou zprostředkovaných znalostí o antickém a barbarském světě; teprve postupné formování národních států vedlo ke snaze spojovat výše zmiňované památky s domnělými předky.

K dalším posunům ve formování archeologie jako vědy došlo pak v 18. století v souvislosti s novým pojetím historiografie a historie samé¹⁹¹. Zde byly zásluhy přičítány především francouzským encyklopedistům. Z nich pak zejména M. A. Voltairovi (1694 – 1778), který rozšířil dějiny na celý život národů a pojal je jako lidské dílo s vlastní předmětností a univerzálností, čímž otevřel pojmový prostor pro prehistorii potažmo pro archeologii. Dalším podnětem se pak stalo nové pojetí pramenů, o něž se zasloužil G. B. Vico (1668 – 1743) v rámci jím koncipované filosofie dějin. Vico považoval mýty za symptomy způsobu života v nejstarších dějinách. Nezajímalo ho, co je vyprávěno, ale jak to bylo vyprávěno. Tudíž prameny, dosud pokládané za autentické svědky zpravující nás intencionálně o událostech, se v jeho pojetí mění v dokumenty, z nichž můžeme čerpat informace nezakreslené úmysly svědka¹⁹². Toto se projevilo i v chápání archeologie, která konečně našla náhradu za „důvěryhodné svědky“, které postrádala od antiky¹⁹³.

To se ukázalo jako jeden z předpokladů vzniku moderní archeologie. Jednalo se o způsob popisu pramenů. Původně byly sbírány pouze vzácné a kuriózní artefakty, jejichž popis nebyl problémem, obdobně jako jím nebyl popis uměleckých děl, který se soustřeďoval pouze na postižení námětu. Nové podněty přinesl Johann Joachim Winckelmann (1717 – 1768). Ten založil vlastní popis děl, což umožnilo srovnávat jednotlivá díla, určovat jejich vztahy a konstituovat slohy. Dalším důležitým aspektem pro konstituování prehistorie (archeologie) se ukázala nutnost pojmut ji jako dostatečně velkou časovou epochu¹⁹⁴. V této souvislosti lze připomenout J. Ushera aj. Lightfoota, kteří v 17. století ve svých úvahách vycházeli z biblických údajů. Obdobně si počínali i představitelé francouzské Akademie v 18. století. Teprve v průběhu 19. století se čas pro pravěk začal rozšiřovat a do hry vstoupil čas geologický, biologický a antropologický. Tím minulost lidstva dostala zcela nové dimenze a perspektivy, a tudíž i odlišné metody získávání, popisu, analýzy a interpretace dat. Jako příklad takového již kvalifikovaného pokusu může sloužit periodizace způsobu pohřbívání

¹⁹¹ Vašíček, 2006, s. 21

¹⁹² Vašíček, 2006, s. 22

¹⁹³ Vašíček, 2006, s. 22

¹⁹⁴ Vašíček, 2006, s. 23

vytvořená v roce 1800 P. J. Legrandem d' Aussy. Ten stanovil (ovšem pouze v lokálním měřítku) šest časových period: 1) primitivní děk ohně, 2) první věk mohyl, 3) druhý věk mohyl, 4) věk obnovení pohřebních hranic, 5) věk individuálních sarkofágů, 6) věk mauzoleí¹⁹⁵.

Ovšem až v průběhu 19.století došlo k postupnému formování archeologie jako vědy. Tehdy Dán Ch. J. Thomsen (1788 – 1865), považovaný za otce moderní archeologie, využil tříperiodového systému věků – kamenného, bronzového a železného – při pořádání pravěkých artefaktů. Postupně pak bylo srovnávání podle materiálu doplněno i srovnáváním podle formy a technologie. V průběhu následujících let byly přejaty další, doposud používané metody. Jednalo se zejména o stratigrafickou metodu, typologickou metodu, pojem uzavřeného nálezu a kartografické zpracování nálezů. Stratigrafie a typologie pak umožnily pořádat nálezy podle relativní chronologie.

Do dvacátého století vstoupila archeologie jako samostatná vědní disciplína, jejíž profil se po více než půl století výrazně neměnil. Diletanty byli postupně nahrazováni školenými profesionály a archeologie se stala univerzitním oborem. Postupně se sblížovala s dalšími obory – zejména přírodovědnými – a přejímala jejich metody, především chemickou a petrografickou analýzu. Postupně byl také vypracován pojem archeologické kultury jako jednotky vymezené svými vlastnostmi a ohraničené časem a prostorem¹⁹⁶. Od konce šedesátých let 20.století vstoupily do zorného pole archeologie nové orientace a metody, které ji ve svých důsledcích poznamenaly, byť se pouze jednalo o zvýšenou opatrnost při zacházení s klasickou pojmovou výbavou¹⁹⁷.

¹⁹⁵ Vašíček, 2006, s. 24

¹⁹⁶ Vašíček, 2006, s. 30

¹⁹⁷ Vašíček, 2006, s. 39, 40

3. 1. Metody a cíle archeologie

V úvodu byla věnována pozornost formování archeologie jako vědy od jejích počátků až po současnost spíše v její obecné rovině. Ovšem pro pochopení, oč archeologie usiluje, je neméně důležité věnovat pozornost i metodám, které užívá v rámci terénního výzkumu.

Archeologie jako taková disponuje prameny hmotné povahy a ty lze získat buď pasivním nebo aktivním způsobem¹⁹⁸. V prvním případě to znamená, že náhodně nalezený artefakt je odevzdán do rukou odborníků k posouzení, určení a zpracování a posléze zařazen do muzejní sbírky. Ovšem takto získané předměty se vyznačují jedním zásadním nedostatkem – a sice nedisponují dostatečným množstvím průvodních údajů, souvislostí a okolností, údajů o prostředí, v němž se nález nacházel a také náhodností výběru. Z toho důvodu se tudíž archeolog snaží rozšiřovat pramenný fond aktivně – tedy pomocí regulérního výzkumu – ne proto, že by měl nálezů málo, ale proto, že potřebuje nálezy schopné výpovědi na základě souvislostí, v nichž byly objeveny.

K podchycení míst s archeologickými nálezy slouží i další způsoby práce. Kromě doložení takového místa povrchovými sběry, sem náleží sondáž geologickým vrtákem, který ukáže vzorky výplní archeologických objektů. Ty jsou obvykle odlišně zbarvené¹⁹⁹. K chemickým metodám náleží fosfátová analýza. Ta je založena na poznání, že těla zvířat i lidí obsahují fosfor, a tudíž místa, která k nim byla v bezprostředním vztahu, obsahují podíl tohoto prvku ve zvýšené míře.

Lze využít i geofyzikální metody, k nimž náleží elektrická metoda odporová. Ta využívá nehomogenní struktury různých hornin a tudíž i jejich rozdílnou elektrickou vodivost. Odchytky, které způsobují odlišné zásypy starých jam nebo skrytým zdivem, případně kamennými zásypy hrobů, jsou zachycovány citlivými přístroji a vynášeny do map. Na podobném principu pracuje i metoda magnetometrická, která měří odchytky v intenzitě magnetického pole pomocí magnetometru. Přepočítané hodnoty po vynesení na mapu pak ukáží magnetické anomálie, které prozradí přítomnost zděných základů, průběhů příkopů a někdy i seskupení jam, obsahujících archeologické nálezy nebo koncentraci odpadů²⁰⁰.

¹⁹⁸ Praveké dějiny Čech. Příspěvky autorského kolektivu zpracoval R. Pleiner a A. Rybová. Praha, Academia 1978. s. 19; Buchvaldek, Miroslav a kol.: Dějiny pravěké Evropy. Praha, Státní pedagogické nakladatelství 1985. s. 14

¹⁹⁹ Praveké dějiny Čech, 1978, s. 20; Buchvaldek a kol., 1985, s. 14, 15

²⁰⁰ Praveké dějiny Čech, 1978, s. 20

K archeologické prospekci lze využít i botaniky, protože je známo, že některá společenství rostlin jsou typická pro místa, kde se vyskytovala lidská sídliště. Jako příklad může sloužit zaniklá středověká vesnice Svídna (o. Kladno)²⁰¹.

V neposlední řadě se uplatňuje i letecká archeologie²⁰². Ta se zaměřuje na snímkování soustav tmavých skvrn a průběhů dnes již neexistujících fortifikačních příkopů, sledování stínů na terénních zvláště, které se provádí v podvečer při šikmo dopadajících slunečních paprscích; rozpoznávání zbytků sídel podle vyššího vzrůstu obilí na plochách kdysi překopaných a dnes zasypaných humóznější hlínou.

Ovšem zdroj nejhodnotnějších primárních dokladů představuje archeologický výzkum ve své klasické podobě. Přináší totiž nové nálezy, umožňuje základní pozorování nálezových okolností, odhaluje zbytky opevnění, obydlí, dílen, sakrálních okrsků, komunikací a nekropolí našich předků²⁰³. Pro vědeckou práci mají pochopitelně největší význam soubory buď uzavřené – například depot mincí, obsah hrobu; nebo neuzavřené kompletní obsahy jam, zahloubených chat, studní, případně celých sídlišť.

Prvním úkolem výzkumu je rozeznat od sebe jednotlivé fáze ukládání stop po našich předcích. Přitom v zásadě platí, že pokud se jedná o vrstvy neporušené, je mladší to, co se vyskytuje nahoře a starší to co je dole; dále také, že zásah, který něco porušuje, je mladší než ten, který je porušován. V tomto případě hovoříme o vertikální stratigrafii. Může se ovšem také stát, že se objekty neporušují, ale nacházejí se v poloze, z níž je patrné, že nemohly existovat současně; nelze ale rozhodnout, který z nich je starší a který mladší. V dalším případě se objekty navzájem respektují a mohly vzniknout současně, anebo v nevelkém časovém rozmezí, případně představují postupný vývoj jednoho komplexu. V těchto případech hovoříme o stratigrafii horizontální. Velmi důležitý je rozbor vertikálních stratografií v rámci různých nalezišť. Soustavné opakování vrstev s určitou nálezovou náplní je totiž základem relativní chronologie pozůstatků lidské činnosti v určitých oblastech²⁰⁴.

Tak jako se vyvíjí metodika datování, prochází změnami i technika archeologického výzkumu, který se provádí v různém rozsahu. Můžeme tedy hovořit o záchranném výzkumu,

²⁰¹ Smetánka, Zdeněk: Život středověké vesnice. Zaniklá Svídna. Praha, Academia 1988. 176 s.

V nejbližším okolí Benešova je takovýmto dokladem obléhací tábor vojsk Jiřího z Poděbrad z let 1468 – 1469 nad Konopištským rybníkem (4 km západně od Benešova) na návrší Tuškov. Zde jsou hranice areálu (valy, příkopy, lože pro palné zbraně) vymezeny porosty kopřiv.

²⁰² Pravěké dějiny Čech, 1978, s. 20 - 21

²⁰³ K nim náleží také fragmenty keramiky (někdy i části nádob, výjimečně celé nádoby), kosti, mazanice, kovové předměty, sklo, zbytky dřevěných konstrukcí, otisky provazů, látek (například hrubé tkaniny při vtlačování hlíny do formy při výrobě kachlů; někdy se lze setkat i s otisky prstů výrobce, případně i otisky zvířecích tlapek). Lze se také setkat s luxusními předměty, mincemi apod.

²⁰⁴ Pravěké dějiny Čech, 1978, s. 21

jehož cílem je zabránit zničení cenných nálezů, k nimž dochází při porušování povrchu země. Další formu představuje výzkum předstihový, který předchází, je-li plánována exploatace území v rámci důlní činnosti, stavby přehrad, dálnic či železničních koridorů. Výzkum zjišťovací probíhá na nalezištích objevených prospekci nebo záchrannou akcí. Jeho cílem je získat informace o nalezišti, o jeho bohatosti a vypovídací schopnosti. Vzhledem k dané situaci pak může přerůst v akci tématickou a systematickou různě velkého rozsahu.

Nepominutelným faktem je skutečnost, že rozsáhlé výzkumy není možné vést striktně podle jednotné metody, protože podmínky jsou v různých místech odlišné. V úvahu je třeba brát terén, půdu i charakter sledovaných objektů. Jiná je situace při odkryvu pravěkého sídliště v rovinném terénu, kde není jiná kulturní vrstva, a tudíž lze při odkryvu použít i strojní techniku. Naopak, jde-li o sídliště s mnoha vrstvami, je třeba zkoumanou plochu rozdělit do čtverců s vynechanými kontrolními bloky, aby bylo možné sledovat profily vrstev, vkopů, násypů a navážek²⁰⁵. Je vcelku logické, že v takovýchto případech je odkryv pomocí techniky nemožný.

Svá specifika má i výzkum opevněných sídel a hradišť, protože fortifikace, valy příkopy a brány je třeba zkoumat opět jiným způsobem. Jeden z problémů zde představuje velký výškový rozdíl mezi zkoumanými objekty, a tudíž zvýšené nároky na techniku výkopů a jejich zabezpečení před sesuvy. Nezanedbatelnou součástí všech typů archeologických výzkumů představuje jemné a detailní začišťování odkrytých objektů.

Po skončení práce v terénu nastává další fáze, jejímž cílem je objevené skutečnosti řádně zdokumentovat a zpřístupnit dalšímu bádání. Proto je velmi důležité vypracování nálezové zprávy, na níž navazuje konzervace a laboratorní zpracování nálezů.

Exkurz, věnovaný metodologickým otázkám archeologie, by snad bylo možné doložit slovy E. Neustupného: „*Výsledkem v posledních létech, zejména od poloviny tohoto století, zvýšený zájem o metodologii a metodiku archeologie, spojený s vypracováváním nových postupů a dospívající ke kladení zcela nových základních problémů. Kritika staré klasické metodologie nevede ovšem přitom k její destrukci, nýbrž k jejímu obohacení a vstřebání do nových metodologických kategorií. To je třeba zvláště připomenout, neboť u nás jsme byli v uplynulých létech vícekrát svědky staré nihilistické metodologie...*

Nové metodologické směry se nejčastěji označují jako použití přírodovědeckých metod a aplikace matematiky a logiky. Takové pojetí je značně nepřesné: archeologie nepoužívá žádné přírodovědecké metody, nýbrž jejich výsledky. Přírodovědecké metody musí zůstat součástí

²⁰⁵ Pravěké dějiny Čech, 1978, s. 22; Buchvaldek a kol., 1985, s. 12 - 15

*přírodních věd a nemohou být zaváděny do společenské vědy, jako je archeologie. Podobně nejde o aplikaci matematických či logických metod, nýbrž spíše o vyjádření určitých kvantitativních a strukturálních vztahů v archeologickém materiálu prostředky moderní matematiky a logiky; tyto vědy jsou v archeologii obsaženy stejně jako i v jiných disciplínách a není nutno je tam vnášet zvenčí.*²⁰⁶

Na závěr lze ještě podotknout, že od šedesátých let 20.století se metody archeologické práce velmi rychle měnily a lze konstatovat, že v současné době se v oboru uplatňuje celá řada rozdílných postupů a metod, které s tradiční představou o archeologii již nemají mnoho společného. Štětce, motyčku i bagr je možno s úspěchem nahradit cesiovým magnetometrem, georadarem či již zmíněným leteckým snímkováním. Analýzu keramiky, pomocí níž jsou archeologové schopni datovat její vznik a přiřadit ji určité kultuře, lze mnohdy nahradit datováním prostřednictvím přírodovědných metod – např. C14, dendrochronologií či termoluminiscencí. U kosterních pozůstatků na významu získává studium DNA lidských či zvířecích kostí. Také obsahy vrstev nepředstavují pouze vhodné prostředí pro dochování dřevěných, keramických či kožených artefaktů, ale i možnost získat pyly a semena. Na jejich základě pak může archeobotanik charakterizovat podobu dávno zaniklého životního prostředí. Tužku a metr může stále lépe nahradit digitální fotografie a další metody počítačového zpracování terénní dokumentace.

A i když současné archeologické metody stále častěji směřují k používání tzv.nedestruktivních metod výzkumu, toho, co je nezbytné vykopat tradičními metodami pomocí krumpáče, motyčky a štětce, je stále dost. Týká se to především oblastí, kde moderní osídlení příliš rychle pohlcuje zbytky historické kulturní krajiny a přetváří ji k obrazu svému. A rovněž i ve městech, kde probíhá intenzivní výstavba inženýrských sítí a na ni navazující bytová výstavba.

²⁰⁶ Neustupný, Evžen: Nové směry v archeologii. In: Dějiny a současnost 11/1969. s. 38 – 42. www.kar.zcu.cz, 21. 11. 2010. 15:57

4. Archeologické výzkumy na území města

Pro objasnění vývoje středověkého města a jeho objektů mají nepopíratelný význam nejenom dějiny psané, ale i ty, které lze zachytit a ozřejmit, jak již bylo výše uvedeno, pomocí krumpáče, motyčky, štětce a někdy i nástrojů ještě subtilnějších. V posledních letech jsou stále častěji využívány i nedestruktivní metody pomocí nichž lze objekty uchované pod zemí zdokumentovat, aniž by došlo k jejich likvidaci. Klasické archeologické postupy totiž představují nevratné zásahy do struktury archeologických pramenů. V rámci výzkumů, které se v průběhu 20. – 21. století na území města uskutečnily, byly využity jak destruktivní, tak i nedestruktivní metody; případně došlo k propojení obou postupů.

4. 1. Návrší Na Karlově a jeho bezprostřední okolí

Návrší Na Karlově se rozkládá severovýchodně od centra města a jak již bylo výše řečeno, je zde doloženo nejstarší osídlení. Není proto divu, že právě zde byl členem rodu Benešoviců posléze založen minoritský klášter, jehož řeholní komunita náležela do rodiny žebravých - mendikantských – řádů. K ní náleželi ještě dominikáni, augustiniáni eremité a karmelitáni.

Na počátku 13. století se objevují řády žebravých řeholníků, k nimž náleželi i minorité, které představují nový směr vývoje a zároveň i radikální odklon od klášterní tradice minulosti. Tím, že si tito mniši osvojili pravidlo institucionální chudoby a odmítli tak přijímat hmotné dary, případně vlastnit majetek, zbavili se tak zátěže, která byla do té doby pro jakoukoli organizovanou řeholní komunitu považována za nezbytnou. Odmítnutí majetku a spoléhání na žebrotu jako na prostředek vlastní obživy bylo pouze vnějším příznakem mnohem podstatnější změny vnitřního postoje. Když se tyto řády zřekly izolace a klášterní klauzury, aby se ve společnosti mohly věnovat pastýřské činnosti, odpoutaly se tak od jednoho z nejzákladnějších principů tradičního monasticismu²⁰⁷. Zvláštní dynamiku jejich působení dodávalo i to, že na rozdíl od dřívějších řeholí u nich neexistovala *stabilitas loci* a také to, že spojili život kontemplativní s apoštolským a působili především na kazatelně a ve zpovědnici²⁰⁸.

²⁰⁷ Lawrence, Hugh: Dějiny středověkého mnišství. Praha, Vyšehrad 2001. s. 235; Le Goff, Jacques – Schmitt, Jean-Claude: Encyklopedie středověku. Praha, Vyšehrad 2002. s. 401

²⁰⁸ Kadlec, Jaroslav: Přehled českých církevních dějin. I. Praha, Zvon 1991. s. 161; Kadlec, Jaroslav: Dějiny katolické církve. II. Olomouc, Univerzita Palackého 1993. s. 189 n

Značnou oblibu získal právě řád minoritů, jehož zakladatelem se stal sv. František z Assisi. Svatý František se narodil v roce 1182 jako syn bohatého obchodníka Pietra Bernardona²⁰⁹ a zpočátku žil rozmařilým životem, který mu umožnilo značné otcovo jmění. V neklidné době kolem smrti Jindřicha VI. z rodu Štaufů dokonce usiloval o získání rytířských ostruh. Postupně si však uvědomoval nicotnost rytířské služby a místo služby světské vrchnosti se oddal službě Kristu. Ve spiritualitě nově se formujícího řádu usiloval o bratrství, evangelijní chudobu, putování, modlitbu v ustavičném společenství mezi sebou a s lidem, službu bratřím a sestrám, především v místní církvi. Kladl rovněž důraz na to, aby svědectví o Kristu nebylo vydáváno v klášterní samotě, ale ve světě – tedy přímo mezi lidmi. Z toho důvodu je pak důležitá i přímá vazba řádu na městské aglomerace²¹⁰. Aby tato cesta byla účinná, opíral se o modlitbu, posty, chudobu, bratrskou lásku, pokoru, prostotu srdce, radost a odpuštění. Také označení *fratres minores*, kterým František z Assisi pojmenoval své společenství, vypovídá o jeho podstatě. Být menší (ve vztahu k Bohu i lidem) znamená vykonávat pokornou službu lidem na základě svobodné volby.

Minoritský řád se velmi rychle rozšířil po celé Evropě. Do Německa byl uveden v roce 1221 Caesariem ze Špýru a odtud pronikl do Čech, kde získal mocnou příznivkyni a oporu v Anežce Přemyslovně, dceři Přemysla Otakara I. a jeho manželky Konstancie Uherské²¹¹ a v jejím bratrovi králi Václavovi I., který povolal minority do Prahy ke sv. Jakubu kolem roku 1232²¹².

Po té se řád šířil do dalších českých a moravských měst včetně Benešova. Vznik kláštera je kladen mezi léta 1243 – 1247 a jeho zakladatelem se stal probošt staroboleslavské a později vyšehradské kapituly Tobiáš z Benešova²¹³, který měl vznikající komunitě věnovat rodové benešovické sídlo²¹⁴. Přijetí konventu do svazku provincie se uskutečnilo na provinční

²⁰⁹ Heer, Friedrich: *Evropské duchovní dějiny*. Praha, Vyšehrad 2000. s. 150

²¹⁰ De Fiores, Stefano – Goff, Tulio: *Slovník spirituality*. Kostelní Vydří, Karmelitánské nakladatelství 1999. s. 1155; „Ihre Hauptwirksamkeit entfalteteten die Minderbrüde natürlich im Dienst am Wort (Volkspredigt, Kreuzzugspredigt) und am Sakrament (Beichtstuhl) wie auch bei der Pflege von Volksandachten, deren Motive um Menschwerdung und Leden des Heren kreisten. Sie predigten in den Städten (bald auch in eigenen Konventskirchen) und, wie Franziskus, auf dem Land als Wanderprediger.“ *Handbuch der Kirchengeschichte*. III/2. Freiburg-Basel-Wien, Herder 1968. s. 227 - 228

²¹¹ Kadlec, II., 1993, s. 194; Kadlec, I., 1991, s. 161

²¹² Buben, Milan M: *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích*. III/I. Žebravé řády. Praha, Libri 2006. s. 131; Jirásko, Luděk: *Církevní řády a kongregace v zemích českých*. Praha, Klášter premonstrátů na Strahově 1991. s. 54

²¹³ „1247 in Benessow recipitur locus fratrum per prepositum Thobiam, qui post frater Minor factus est et moritur 1261 et in medio chori tumulatur.“ Dušek, Ladislav: *Kronika tzv. Beneše Minority a její pokračování*. IN. *Mínulostí západočeského kraje XXVI*. Plzeň, Archiv města Plzně 1990. s. 80; Tywoniak, 1993, s. 36, 37; Buben, 2006, s. 191 n; Vlček – Sommer – Foltýn, 1997, s. 175; Svátek, Josef: *Snahy o obnovení minoritského konventu v Benešově v 17. a 18. století*. In: *Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 2/1958*. s. 119

²¹⁴ „...byl karlovský hrad opuštěn a darován klášteru minoritskému jako nově vystavěný klášter s mohutným chrámem Nanebevzetí P. Marie; hřbitov tohoto kláštera prostíral se k východu a domy čp. 84 jmenovaly se na

kapitule, konané v době, kdy byl provinciálem Fr. Bohuslav (1247 – 1251)²¹⁵. Jak dalece postupovala výstavba klášterních objektů, je otázkou. Nicméně konventní chrám byl konsekrován 4.října 1257 biskupem Mikulášem z Riesenburka (Újezda)²¹⁶. Probošt Tobiáš posléze vybudoval v tomto kostele hrobku, do níž uložil pozůstatky některých svých předků. Když on sám v roce 1261 zemřel, byl zde také pohřben. Po jeho smrti přešel Benešov do majetku jeho synovce pražského biskupa Tobiáše z Benešova a po něm následoval v roce 1296 Milota z Dědic (+ 1307). V roce 1294 bylo město i konvent postiženo požárem, a právě Milota z Dědic se zasloužil o jeho obnovu – opět zřídil a rozšířil klášterní budovy²¹⁷.

V následujících desetiletích prokazovali svou přízeň benešovským minoritům i další šlechtici. Dvanáctého listopadu 1379 odkázal Zdeněk ze Šternberka, pán na Konopišti, minoritskému konventu 10 kop a 6 grošů na celebrování mši za sebe a své zemřelé manželky²¹⁸. Dvacátého osmého dubna 1400 odkázal Zdeněk Kostka z Postupic konventu 10 kop ročního důchodu na nákup sukna a na řádový oděv a Chval z Křešic prodal 17.prosince řeholním bratřím za 10 kop roční plat jedné kopy grošů²¹⁹.

Nejpozději v poslední třetině 14.století započali minorité se stavbou nového konventního chrámu, z něhož se do dnešních dní zachovala část presbyteria ve formě dvou stran sedmibokého závěru a soubor architektonických článků z červeného pískovce a žuly. Ale i tak si lze udělat představu o umělecké hodnotě a propracovanosti kamenických detailů stavby, která dokládá vliv pražské dvorské huti²²⁰. Ovšem klášter jako takový nepřežil husitské války, jako ostatně celá řada klášterů té doby v Čechách. O událostech, k nimž došlo 19.května 1420, spolehlivě vypovídá latinsky psaná kronika Vavřince z Březové²²¹. Z uvedené situace však

starém klášterním hřbitově.“ Pinkas, II., s. 712 – 713; třeba podotknout, že Pinkasův text vznikl v době, kdy byl dochovaný závěr presbytáře považován za stavbu náležející 13.století. To vše však změnil archeologický výzkum, o němž bude řeč dále.

²¹⁵ Svátek, 1958, s. 119; zde i další literatura

²¹⁶ Tywoniak, 1993, s. 17; Svátek, 1958, s. 119; Buben, 2006, s. 191; Vlček- Sommer – Foltýn, 1997, s. 175; Tywoniak, 1970, s. 80; Procházková, 2005, s. 7; Procházková, 1997, s. 27; Procházková, 1988, s. 9 - 10

²¹⁷ Vlček – Sommer – Foltýn, 1997, s. 175

²¹⁸ „...Notum sit...quo nos Sdenco dc.de Sternberg et dominus castri in Konopiscz, prope civit. Benessow situati de nostra...volunte...et...consensu nepotis mei D. Alberti D. Petri de Sternberg, legavi...10 sexg.et 6 grss.super theoloneum, quantum tangit partem nostra, in civit. Benessoviensis et super molendino nostro, quo est sub castro Konopiscz..., pro animabus piae mem. Johanczae et Katherinae, conthoralium mearum et omnium aliorum de cognatione nostra praedecessorum nostrum viam universa carnis ingressorum ad mon. Virg.gloriosae ord.fratrum minorum in Benessow...“ Libri erectionum archidioecesis Pragensis saeculo XIV.et XV.(1358 – 1407). II. ed. Borový, K., Praha 1878, č. 288, s. 158 - 159

²¹⁹ „...v. Chwalo de Krzessicz armiger Prag.dioc. ...confessus est..., se unam sexg.grss.den.prag.census annui...nudi, liberi...super omnibus...bonis villae Krzessicz ordin.frm Minorum pro decem sex.grss.den.prag...vendisse...“Libri erectionum.ed. Borový, K.: Praha 1889. č. 988, s. 723

²²⁰ Líbal, Dobroslav: Gotická architektura středních Čech. Praha, Památkový ústav středních Čech 1983. s. 30

²²¹ „Cum ergo Benessow opido appropinquant, plurimi equestres et pedestres armati inde exeunt eorum in opidum impedire volentes ingressum. Ipsi vero ad aliam opidi tendendo partem cum potencia introeunt, fugientibusque quasi omnibus ad campos et claustrum ibidem constructum ignem mittunt et sic totum opidum

vyplývá, že zmíněné objekty byly v natolik dobrém stavu, že se zde ve druhé polovině 15.století mohla uskutečnit, jak již bylo výše uvedeno, sněmovní jednání. V průběhu doby však ke zkáze přispěly nejenom povětrnostní vlivy, ale plenění města Švédy na samém sklonku třicetileté války v roce 1648. Nicméně již od roku 1659²²² se dály v rámci minoritského řádu snahy o obnovení benešovského konventu. Aby česká řádová provincie projevila navenek svá práva ke zříceninám konventu, volila od té doby pravidelně titulárního kvardiána benešovského domu. Zmíněné snahy se dály především v 17. – 18.století a v jejich rámci jsou doložené i aktivity Františka Karla Leopolda hraběte Přehořovského, který nechal bourat zdi bývalého konventu a materiál používal při stavbě piaristické koleje²²³. Od přelomu třicátých a čtyřicátých let 18.století pak úsilí o obnovu benešovského konventu ze strany minoritů postupně ustává a na bývalých klášterních pozemcích se pozvolna rozrůstá městská zástavba²²⁴. Největší stavbou, která zde vznikla, byla škola čp. 372, k jejíž výstavbě došlo v roce 1888. Bývalý kladenský děkan J. Skála²²⁵ při té příležitosti uvedl, že při stavebních pracích byl objeven hřbitov, který podle jeho interpretace náležel minoritskému klášteru. Ovšem na základě poznatků získaných na základě výzkumu, který se uskutečnil o sto let později, se lze plným právem domnívat, že se jednalo o slovanské pohřebiště z 10. – 11.století, které se rozkládalo východně od dnešní zříceniny.

Archeologický výzkum v areálu minoritského kláštera

Vlastní areál kláštera se rozkládá přibližně 100 m západně od kostela sv. Mikuláše. Rozsáhlejší archeologický výzkum se v areálu bývalého minoritského kláštera uskutečnil až v roce 1941. Předcházela mu záměr z roku 1940, jehož cílem byly výstavba budovy okresního hejtmanství na pozemcích bezprostředně sousedících se zříceninou konventního kostela. O

cum ecclesiae ac curia plebani comburunt, denique in claustrum irruentes ipsum, si ignis eos non repulisset, vi obtinuissent et fortassis funditus evertissent.“ Z Březové, Vavřinec: Kronika husitská. Fontes rerum Bohemicarum. V. ed. Goll, J. Praha 1893. s. 370

²²² Svátek, 1958, s. 121

²²³ „Hoc rescivit P. Longinus, minoritarum S. S.provincialis; zelo commotus Beneschovium venit, interminata excommunicatione Roma obtenta, imposterum lapides eruere inhibuit. Hoc facto patrem guardiarum beneschovieusem denominavit, a quo tempore huesque unus denominatur.“ Annalium. II. 1733 – 1763. s. 5; Svátek 1958, s. 123; „Z uvedeného patrně, že Minorité z Prahy činili si nárok na pozemek býv.kláštera a proto jest nepochopitelno jak „zříceniny“ tj.ona dvě okna č.kat. 1417 i se starou zvonící mohla býti připsána knihovně Děkanškému kostelu sv. Mikuláše v Benešově – patrně minorité se už o bývalý majetek nezajímali – byl tedy pokládán jako „res derelicta“ a stal se statkem obecním. V plánu z roku 1870 u č.domu 96 jest presbytář a loď býv.chrámu označena co statek obecní.“ Skála, Josef: Dopis Nejdůstojnější arciv. Konsistoři v Praze. V Benešově dne 2.května 1938. Rukop. Archiv Muzea Podblanicka

²²⁴ Pinkas. II., s. 716

²²⁵ „Klášter minoritů s kostelem Nanebevzetí P. Marie byl postaven v letech 1240 a byl obehnan vysokou hradbou, za níž nalézal se hřbitov objevený r. 1888 při kopání základů pro školu č. 372.“ Skála, 1938.

nutnosti výzkumu jednal dr. Josef Růžička z pozice okresního konzervátora památkové péče s památkovým úřadem. Z doporučení úřadu vyplynulo, že výzkum by měl probíhat zejména na parcelách, rozkládajících se západně od výše zmíněné zříceniny. Archeologický ústav v Praze pověřil vědeckým dozorem dr. Václava Mencla a dr. Ivana Borkovského²²⁶.

Výzkum byl zahájen 15.dubna 1941²²⁷ a jak vyplývá ze zprávy, první sonda byla vedena přibližně délce 10 m ve směru předpokládané severní boční zdi presbytáře konventního kostela. Při té příležitosti se ukázalo, že základová rýha pro nosnou zeď, zahloubená do podloží je vyplněna navázkou a vlastní zdivo bylo vybráno až na podloží, takže zde zbyl pouze jeho negativní otisk přerušovaný místy zbytky základového zdiva spojovaného maltou. V základové rýze však přesto zůstala patrná šíře zdiva i opěrných pilířů. Pod vrstvou hlíny o síle 0,20 m se v zásypu objevily části lidských skeletů včetně lebek, které podle protagonistů výzkumu pocházely z rozrušených hrobů. V základové prohlubni pro severní zeď kostela, přibližně v místech třetího opěrného pilíře, zůstal zachován zbytek základu do výšky 1,25 m. Podle interpretace dr. Mencla²²⁸ se tento ukázal jako velmi důležitý pro stanovení vzájemného poměru nového presbytáře a stavebních reliktních rozkládajících se severně směrem k hraně svahu. Zde zachycené zdivo totiž bylo respektováno nově vznikající stavbou a dokládalo tak existenci staršího kostela, který posléze sloužil jako sakristie. V sondě vedené kolmo na osu presbytáře se v hloubce 0,60 m objevil zděný hrob, jehož délka činila 3,00 m, šířka 1,80 m; jeho stěny byly obezděné a dno vydlážděno cihlovými dlaždicemi. V něm se nacházela kostra uložená původně v anatomické poloze na zádech s hlavou směřující k západu a nohama k východu. V původní neporušené poloze se však dochovaly pouze obě kosti holenní a bércové a levá kost stehenní. Zbytek kostry byl porušen a uložení kostí neodpovídalo anatomickým danostem. Krom toho zde byly zjištěny i pozůstatky prken z rakve a několik železných hřebíků. Západní část hrobky byla narušena a to v časovém horizontu značně vzdáleném od uložení lidských pozůstatků do zmíněného hrobu. Vzhledem k tomu, že se hrobka nacházela v ose presbytáře, lze předpokládat, že v ní byla pohřbena význačná osobnost – snad sám zakladatel kláštera probošt Tobiáš²²⁹. Za zmínku i skutečnost, kterou připomíná L.

²²⁶ Archiv terénní dokumentace ARÚP, čj. 2087/77

²²⁷ „Den 15. April. Die Ausgrabungen wurden bei der nordwestlichen Ecke der Ruine in der Entfernung vom 7 m von der Stirnseite des Schulgebäudes angefangen.“ Archiv terénní dokumentace ARÚP, čj. 2087/77, G.Z. 1100/43 Flur: Karlshof in Beneschau. Arbeitstagebuch. Beneschau 10. 6. 1943. s. 1

²²⁸ Archiv terénní dokumentace ARÚP, čj. 2087/77, s. 2

²²⁹ „Dne 25.září 1941 prozkoumal asistent archeologického oddělení Národního muzea Ladislav Hájek hrobku původního minoritského kostela. Zjistil přitom, že hrobka měla dvě ovruby: vnější cihlovou a vnitřní kamennou; dno bylo vydlážděno čtvercovými cihlovými deskami. Uvnitř kamenné ovruby nalezena mužská kostra a několik železných hřebů z rakve, která již zcela ztrouchnivěla. Horní část kostry byly porušena /rozhrabána/, což nasvědčuje tomu, že byla hrobka vyloupena, patrně již při zkáze kláštera.

Hájek²³⁰. Podle něj byla v místě západní části jižní kvádríkové zdi vyhloubena do podloží takřka kruhová jáma o průměru 0,45 m a hloubce 0,50 m vyplněná tmavší hlínou. Otázkou zůstává, jak tuto jámu interpretovat²³¹. Jednou z možností se jeví skutečnost, že zmíněná jáma mohla sloužit jako skrýš.

V zásypu hrobky v příčné sondě byla nalezena reliéfní neglazovaná dlaždice z pálené hlíny o rozměrech 0,16 x 0,16 m s vyobrazením rytíře ve zbroji sedícího na koni a držícího v pravé ruce kopí a v levé uzdu. Nad hlavou rytíře je zobrazena osmicípá hvězda, kterou lze považovat za znak pánů ze Šternberka, jimž Benešov náležel od roku 1327. Strana s reliéfně provedeným výjevem na svrchní nášlapové straně nese stopy otěru. Přihlédneme-li ke ztvárnění zbroje, lze se přiklonit k názoru, že dlaždice vznikla v první polovině 14.století. Podle záznamů v nálezovém deníku první osobou, která dlaždici spatřila, byl benešovský děkan P. Josef Vodička²³².

V rámci výzkumu byly odkryty základy staveb, které dr. Mencl interpretoval jako objekty minoritského kláštera. Jednalo se o původní minoritský kostel s přilehlou sakristií, v níž se zachovala část oltářní menzy. Původní konventní kostel stál po severní straně presbytáře vrcholně gotického kostela; jeho vnitřní šířka se pohybovala kolem 6,00 m a polygonální závěr tvořilo pět stran pravidelného osmiúhelníka. K jeho severní zdi přiléhala přibližně 4,00 m široká sakristie. Z dochovaných základů vyplynula podobnost zmíněné stavby se špitálním kostelem sv. Alžběty v Pražské ulici, který vznikl kolem poloviny 13.století. Nový kostel (dnes je z něj dochována nepatrná část presbytáře), pocházející z poslední třetiny 14.století, byl přistavěn k jižní straně původního kostela; ten pak plnil funkci sakristie.

Na původní klášterní kostel navazovaly další objekty, jejichž základy byly při výzkumu odkryty. Během prací ve Feuersteinově zahradě se objevily kamenné schody se stupni tesanými do skály, které směřovaly k západu²³³. Za zdi sakristie (původně staršího konventního kostela) byla odkryta úzká místnost nebo chodba, ze které vedlo několik stupňů

Vzhledem k důkladnosti kamenné obruby a k poloze hrobky blízko před oltářem lze soudit, že v ní byla pohřbena čelná osobnost, buď z řad klášterního duchovenstva /kvardián, probošt/ nebo z členů panského rodu Benešoviců, kteří klášter založili /1246/ a po celou dobu svého panování na Konopišti /do r. 1311/ štědrě podporovali. Všechny lidské kosti při vykopávkách nalezené, byly pečlivě prohlédnuty, shromážděny a pak na farním hřbitově podle církevních předpisů do země uloženy. Kosti z hrobky neznámého probošta neb člena panského rodu (zakladatele) jsou uloženy v hrobě č. 272 na starém hřbitově (pod děkanskou stodolou). Kosti ostatních vykopaných (četných) jsou uloženy na novém hřbitově dole v rohu pod židovským hřbitovem odd. VIII.č. 42.“ Liber memorabilium. II., 1836 - , nestr.

²³⁰ Archiv terénní dokumentace ARÚP, čj. 557/43

²³¹ Zajímavé je, že německy psaná zpráva z 10. 6. 1943 (čj. 2087/77), jejímž autorem je dr. Josef Růžička, žádnou jámu vyhloubenou v hrobce nezmiňuje.

²³² „Es hat sie der arbeiter J. Čepelák ausgegraben und zum erstenmal bemerkte ihre Verzierung der gerade herumgehende Dechant P. Josef Vodička.“ Archiv terénní dokumentace ARÚP, čj. 2087/77, s. 5

²³³ „Beim Graben im Feyerstein-Garten wurde eine Steintreppe (mit dem Felsen ausgehauenen Stufen) entdeckt, die aus der Grube in der Scheune gegen Westen führt.“ Archiv terénní dokumentace ARÚP, čj. 2087/77, s. 3

do větší pravoúhlé místnosti s podlahou tvořenou cihlovou a opukovou dlažbou²³⁴. Podle již několikrát citované zprávy byly cihlové dlaždice o rozměru 0,19 x 0,19 m a opukové obdélné o rozměru 0,18 x 0,28 a 0,36 x 0,48. Vzhledem k vybavení odkrytého prostoru se lze plným právem domnívat, že se podařilo objevit kapitulní síň zkoumaného kláštera.

Průběh prací byl postupně dokumentován a základy nalezených objektů byly zakresleny do plánků, které se v úplnosti nacházejí v Archivu terénní dokumentace ARÚ AV. Při té příležitosti bylo rovněž provedeno trigonometrické proměření výšky zříceniny²³⁵, přičemž bylo zjištěno následující:

- Relativní výška nejvyššího bodu zříceniny 22, 948 m
- Relativní výška středního pilíře 20, 826 m
- Relativní výška vedlejšího pilíře 19, 972 m
- Výška okna presbytáře 14, 331 m

Podle názoru dr. Mencla by bylo dobré, kdyby výzkum mohl i nadále pokračovat. Bohužel 27.června 1941 vládní komisař města Benešova J. Krejza oznámil, že město již nemůže poskytnout žádné další finanční prostředky na pokračování výzkumu, protože částka 10 000 korun vyčleněná na mzdy dělníků je téměř vyčerpaná. Stejně bylo i stanovisko okresního úřadu, pouze s dodatkem, že pokud by měly výzkumy pokračovat, musel by se na nich finančně podílet i Ústav pro pravěk a ranou dobu dějinnou. Ten však nedisponoval odpovídajícími finančními prostředky, a proto byly práce 28.června 1941 zastaveny.

Nicméně se v rámci výše zmíněných prací podařilo alespoň do určité míry objasnit stavební vývoj kláštera²³⁶. Jak vyplynulo ze zaměření výsledků výzkumu, rozkládaly se budovy

²³⁴ „Hinter der Wand der Sakristei wurde ein schmales Zimmer oder Gang entdeckt, aus dem einige Stufen in ein grösseres Zimmer mit einem mit quadratischen und rechteckigen Ziegel-und Plänerkalplatten gepflasterten Fussboden führen.“ Archiv terénní dokumentace ARÚP, čj. 2087/77 (G. Z. 1100/43). S. 7

²³⁵ „Prof. Šmída führte dabei auch genaue trigonometrische Messung der Ruinenhöhe durch...“ Archiv terénní dokumentace ARÚP, čj.2087/77 (G. Z. 1100/43), s. 6

²³⁶ „Důležitý úkol připadl museu při archeologických vykopávkách, jež na jaře r. 1941 byly zahájeny pod zříceninou bývalého minoritského kostela na Karlově a měly za účel zjistiti půdorys a rozlohu této významné památky české gotiky, z níž se bohužel zachovaly jen skrovné zbytky. Pracovní síly dal k dispozici okresní úřad, odborný dohled prováděla komise složená ze zástupce ministerstva školství docenta dra. V. Mencla, člena archeologického ústavu dra. Ivana Borkovského, okresního konservátora st.památkového úřadu dra. Josefa Růžičky, jenž zároveň zastupoval městské museum, do něhož byly ukládány předměty při vykopávkách nalezené. Nejcenější z nich jsou zlomky nádob z doby vévodské s příznačnými řadami šikmých rýh pod mělce zahnutým hrdlem a gotická dlaždice, jejíž plochý profil zobrazuje jezdcu s napraženým kopím pod šternberskou hvězdou; pochází asi z polovice XIV.století. Profesor umělecko-průmyslové školy v Praze Václav Pavlis zhotovil několik sérií sádrových odlitků této dlaždice, o něž domácí i cizí návštěvníci jeví živý zájem, takže rychle byla rozebrána. Vykopávkami byl při severní straně gotického presbytáře (jehož zbytkem je nynější zřícenina) objeven půdorys základů a oltářní podstavec staršího malého kostela, k jehož založení se pravděpodobně vztahuje datum 1246, kdežto velký gotický chrám, jenž zpuštěn byl požárem při obležení kláštera 19.května 1420, zbudován byl na sklonku doby karolinské (ve třetí čtvrtině XIV.století), jak slohovým rozbořem zachovaných ozdob zjistil docent dr. V. Mencl. Za původním menším kostelem odkryty byly stopy základů sakristie a dlaždicová podlaha jedné klášterní síně. Dalo se očekávat, že budou v jejím sousedství

minoritského kláštera na ploše vymezené na jihu presbytářem konventního kostela ze 14.století a na severu budovou školy. Výzkum z roku 1941 odkryl část původního kostela ze 13.století se zachovanými pozůstatky oltářní menzy a hrobky v ose presbytáře. Na kostel směrem k severu navazovala místnost interpretovaná jako sakristie, v jejímž východním průčelí se nacházel zděný sokl interpretovaný protagonisty výzkumu jako oltářní menza. Na sakristii pak navazovala úzká chodbička, z níž vedly schody směrem k severu. V sousedství zmíněné chodbičky se nacházel prostor s dlážděnou podlahou, o němž se uvažovalo jako o kapitulní síni.

V osách obou presbytářů (staršího i mladšího) se nalézaly zděné hrobky. V prodloužení severní zdi nového konventního kostela byl nalezen hrob a další dva hroby obložené velkými neopracovanými kameny se objevily pod podlahou sakristie²³⁷. Zmíněné hroby by mohly náležet předklášternímu, tedy slovanskému pohřebišti, o jehož existenci vypovídají i nálezy slovanských kostrových hrobů, které v poloze minoritského kláštera zkoumal v roce 1882 Ed. Bloch²³⁸. V roce 1885 pak prozkoumal dva kostrové hroby s bronzovými, stříbrem plátovanými záušnicemi Er. Kurka²³⁹. Do stejné kategorie s velkou mírou pravděpodobnosti náleží i hroby odkryté na přelomu osmdesátých a devadesátých let 20.století východně od výše zmíněných hrobů na parcelách č. 1290 a 1292²⁴⁰.

Výzkum však nevyřešil otázku vzhledu nově budovaného konventního kostela. Vše však nasvědčuje tomu, že vrcholně gotický kostel byl do přepadení kláštera husity vystavěn v celé délce presbytáře. Svědčí o tom stavební reliktů zachované v základech domu čp. 96. Jak již bylo výše uvedeno, zničený klášter již nebyl obnoven a v jeho areálu postupně vznikaly jednotlivé domky. Jedním z nich byl i již zmíněný dům čp. 96²⁴¹.

objeveny místnosti další.“ Městské museum v Benešově. 1939 – 1945. Ročenka. Benešov, Musejní rada 1945. s. 7

²³⁷ Vlček – Sommer – Foltýn, 1997, s. 177

²³⁸ Zmínky o této situaci se nacházejí v dosud nezpracovaných archivních materiálech Muzea Podblanicka. Bohužel bez jakéhokoliv dalšího upřesnění včetně jmen protagonistů výzkumu.

²³⁹ Viz pozn.č. 238. Zmíněné nálezy byly patrně učiněny v souvislosti s přípravnými pracemi pro stavbu školy čp. 372 Na Karlově. Krom toho bývalá ředitelka Muzea Podblanicka dr. Ema Charvátová (+ 1986) tvrdila, že zde byly rovněž objeveny základy starší sakrální stavby. Ovšem žádné zmínky, které by tvrzení potvrdily, se nepodařilo objevit.

²⁴⁰ Váňová, Libuše: Archeologický výzkum v Benešově 1989 – 1990. In: Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 33/1993. s. 200 n; Podle ústního sdělení majitele domu čp. 94 i on nacházel při stavebních úpravách svého domu kosterní pozůstatky. Zmíněný nález však nezveřejnil, a tak nebylo možné tento odborně posoudit. Nicméně i tento nález vzhledem k terénní situaci lze dát do souvislosti se slovanskými hroby odkrytými v závěru osmdesátých a na počátku devadesátých let minulého století, o nichž bude pojednáno dále.

²⁴¹ „Dům č. 96 patřil kolem roku 1600 Šimonu Spělákovi, jinak Dítě, jenž byl vodákem.“ Pinkas, II., s. 768 – 773; Z dalších majitelů se zde vystřídali Barbora Nečtinská, Šimon Nečtinský, Ludmila Lisková, Jiří a Václav Mášové, manželé Václav a Veronika Parisovi; dále pak František Smit se synem Václavem a vnukem Václavem, posléze Jan Smit. Dále jsou jako majitelé připomínáni manželé Švejkaroví, Prokop Eypert a Barbora a Jaroslava Paulínovy.

Archeologický výzkum středověkého roubeného domu

V první polovině osmdesátých let minulého století se začalo v Benešově uvažovat o stavbě kulturního domu a vzhledem k tomu, že plocha zvoleného staveniště se nacházela při severozápadním okraji historického jádra města, tedy na již zmiňovaném Karlově, bylo třeba provést předstihový průzkum na vytipované parcele č. 1384. Krom toho existovala i domněnka, že do zmíněného prostoru by mohla zasahovat loď konventního kostela minoritů, s jehož výstavbou, jak již bylo výše řečeno, bylo započato v poslední čtvrtině 14. století. Plocha o rozloze zhruba 80 y 60 m s delší osou J – S je z jihu vymezena objekty západní fronty budovy radnice, jež tvoří severozápadní frontu náměstí, na východní straně objekty západní fronty Karlova, na severní a západní straně prudkým svahem návrší Karlova, kde lze právem předpokládat nejstarší osídlení Benešova, doložené kostelem sv. Mikuláše, výše zmíněným stavebním reliktem minoritského kláštera a také objevem slovanského kostrového pohřebiště²⁴².

Pozemek, na němž není ani na nejstarším plánu města z roku 1680 souvislá zástavba, byť sem tento situoval i některé objekty zaniklého kláštera minoritů, se mírně sklání od severu k jihu s výškovou kulminací od středu severním směrem až ke hraně svahu. Vzhledem k časové tísní nebylo možné provést plošný odkryv, a proto byly plocha prořata čtyřmi zkušebními rýhami. Z nich však pouze dvě se ukázaly jako perspektivní a poskytly základní informaci o vrstevné a sídlištní situaci v daném prostoru²⁴³.

Při severním okraji plochy byla založena v délce 8,00 m a šíři 1,50 m ve směru V – Z rýha, která zachytila souvrství novodobých navážek na hraně severního svahu a byly proto zahrnuta. Další byla založena při východním okraji pozemku v délce 12,00 m a šíři 1,50 m ve směru S - J²⁴⁴. Ta zachytila mělce pod povrchem skalní podloží. Vzhledem k tomu, že vrstvu na povrchu tvořila rovněž novodobá navážka, pod kterou nebyly na podloží patrné žádné stopy staršího osídlení, byla rovněž zahrnuta.

Třetí rýha byla založena v jižní polovině plochy ve směru V – Z a prořala v délce 34,00 m a šíři 1,50 m převážnou část budoucího staveniště. Profil severní stěny zachytil poměrně složitou vrstevnou situaci, překrývající skalní žulové podloží, jehož úroveň mírně stoupala od západu směrem k východu s rozdílem od 1,50 do 0,30 m a činila tudíž 1,20 m. Vrstevná

²⁴² Váňová, 1993, s. 193 n

²⁴³ Váňová, Libuše: Archeologický průzkum v Benešově. In: Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 29/1988. s. 285 n

²⁴⁴ Původní úvahy předpokládaly, že do těchto míst by mohla zasahovat loď konventního kostela ze 14. století, pokud by byla dokončena.

situace se jevila jako nejsložitější na západní straně svahu, kde souvrství, tvořené převážně novodobými navážkami dosahovalo mocnosti 1,50 m. Východním směrem se vrstevná situace zjednodušovala a skalní podloží bylo překryto šedohnědou vrstvou mladšího původu, dále vrstvou stavební suti a posléze travnatým povrchem. Ve vzdálenosti 6 m od západního konce rýhy se v hloubce 1,00 m objevilo těleso zdiva z lomového kamene, které probíhalo napříč rýhou. Bylo založeno do vrstvy navážky, v níž se vyskytovaly úlomky cihel a prejzů. Zřejmě se jednalo o pozůstatky mladšího zaniklého objektu – patrně hospodářské budovy, které byly v minulosti zbourány.

Od 20,00 m délky do vzdálenosti 32,00 m se mělce pod povrchem vyskytly v podloží zahloubené jámy a jamky, jejichž výplň tvořila hlinitá vrstva šedé barvy s obsahem uhlíků. Maximální zahloubení dosahovalo v řezu 1,15 m, většinou však pouze 0,50 – 0,70 m pod úrovní terénu. Lze předpokládat, že v tomto místě byly zachyceny pozůstatky staršího středověkého osídlení. Špatné povětrnostní podmínky však nedovolily tuto nálezovou situaci podrobněji prozkoumat.

Nejzajímavější zjištění přinesla čtvrtá sonda založená ve směru V – Z na střední část plochy, která prořala v 60,00 m a šíři 1,50 m areál budoucího staveniště. Zde se pak v průběhu prací ve vzdálenosti od 16,00 do 22,00 m objevila vrstva dřeva spočívajícího na podloží v maximální hloubce 1.30 m pod povrchem. Proto byla v místě výskytu dřeva na skalním podloží sonda směrem k jihu i k severu rozšířena a v průběhu plošného odkryvu se na tomto místě podařilo zachytit objekt s dřevěnou konstrukcí, obdélným půdorysem o rozměrech 3,00 x 5,50 m, orientovaný ve směru V – Z, původně v konstrukci základu zcela zachovaný, porušený však v celé délce podélné osy průkopem rýhy. Z objektu tak zůstal zachován pouze relikv s jihozápadní nárožní kůlovou konstrukcí a s přilehlou konstrukcí JZ, se stěnou na jižní straně s výjimkou JV nároží, s částí stěny na straně severní včetně SV nároží s rohovou kůlovou konstrukcí a opět s výjimkou nároží na SZ straně. Podle stop dochované dřevěné konstrukce lze konstatovat, že nosnou konstrukci objektu tvořily nárožní kůly propojené navzájem podélnými trámy v úrovni základu. Stěny objektu tvořila břevna, či spíše prkna kladená horizontálně a zaklesnutá do nárožních kůlů²⁴⁵. Konstrukce objektu byla zcela

²⁴⁵ Jednalo se tedy o objekt s drážkovou konstrukcí, tak jak jej popisuje encyklopedie lidové architektury: „Drážkové konstrukce, vodorovně kladené trámy nebo tlustá prkna (fošny) jejichž konce stesané do užších hranolů, jsou zasunuty do drážky (žlábků) vyhloubené v sloupku (u svisle provedené výplně zapadají konce trámů do prahu a ližiny). Vedle konstrukce kůlové je d.k.jednou z nejstarších doložených dřevěných konstrukcí dřevěných domů, kterou však již ve slovanském období od konce 8.stol.postupně nahrazovalo roubení. D.k.se však užívalo i nadále, jak potvrzují množství se archeologické doklady pro středověké období.“ Frolec, Václav – Vařeka, Josef: Lidová architektura. Encyklopedie. Praha, Státní nakladatelství technické literatury 1983. s. 36

dřevěná. Podle nálezů lze soudit, že objekt měl funkci obytnou a na základě nalezených keramických fragmentů lze jeho existenci zařadit do 14. – 15. století.

Objekt zachycený ve výše zmíněné sondě je jediným objektivně zjištěným dokladem osídlení na zkoumané ploše. Jeho stavební relikty spolu s nálezy keramiky jsou cenným dokladem staršího osídlení v historickém jádru Benešova. A lze se pouze dohadovat, zda byl ve vztahu k zmiňovanému klášteru či nikoliv. Zároveň lze takto vyloučit i hypotézu o existenci lodi konventního chrámu, s jehož stavbou bylo započato v poslední třetině 14. století.

Archeologický výzkum v Benešově Na Karlově 1989 – 1990

Další výzkum, který směřoval na karlovské návrší – tedy do míst, kde je doloženo nejstarší osídlení a rovněž i největší koncentrace církevních staveb – byl vyvolán plánovanou přístavbou základní školy čp. 372. Vzhledem k tomu, bylo třeba provést předstihový archeologický výzkum. Ten zde probíhal ve dvou etapách, a sice v červenci a srpnu 1989 a od března do května 1990²⁴⁶.

Výzkum byl zahájen na parcele č. 1290 (zahradka školy čp. 372), kde byla při ohradní zdi, oddělující parcely č. 1290 a 1292 (dvorek a zahrada domu čp. 95), založena sonda v šířce 1,50 m a délce 19,50 m. Orientována byly v mírném svahu, který se svažoval od jihu směrem k severu. Zmíněná sonda byly postupně prohlubována, přičemž se ve svrchní tmavé hlinité vrstvě vyskytoval rozličný materiál od středověké keramiky až po artefakty novověké.

Při jižním okraji sondy se již 11. července objevily v hloubce 0,35 – 0,45 m a ve vzdálenosti 1,92 m od zídky, oddělující parcely č. 1292 a 1292, kameny kladené na maltu – tedy zbytky zdiva. Jeho celková délka činila 4,25 m (i s přerušením 1,57 m) a šířka se pohybovala od 0,30 m do 0,70 m. Zdivo spočívalo na podloží, tvořeném zvětralým granodioritem. Ve stejné vrstvě se nacházely fragmenty prejzů, fragment komorového kachle (ČVS, PDR, OL: jednostranně zaoblená, Ik: zadní nohy koně, M: polojemný) fragmenty keramiky, železné artefakty, šipky s tulejí, zbytky dveřního kování a ručně kované hřebíky. Většinu z těchto předmětů bylo možné datovat do 14. – 15. století. Krom toho na podloží a na kamenech byly patrné stopy po požáru zbytky uhlíků. Přestože byla sonda rozšířena východním směrem (rozšíření západním směrem nebylo možné vzhledem k tomu, že tudy vedla přístupová cesta na dvůr školy), nepodařilo se zachytit pokračování výše zmíněného zdiva. Avšak na základě zmíněné situace bylo možné vyslovit domněnku, že se zde podařilo zachytit pozůstatky

²⁴⁶ Váňová, Libuše: Archeologický výzkum v Benešově Na Karlově 1989 – 1990. In: Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 33/1993. s. 193 n

objektu, zaniklého požárem na počátku husitských válek spolu s nedalekým minoritským klášteřem.

Sonda, na souhrnném plánu označená S 1/89, byla postupně prodlužována severním směrem. Od 13,50 m terén prudčeji klesal k severu a v tmavé hlinité vrstvě se objevily fragmenty novověké keramiky a krejcar Marie Terezie z roku 1760. Po dosažení hloubky 1,10 – 1,20 m se ve vrstvě tmavé hlíny začaly objevovat zlomky starší keramiky, datované do 14. – 15. století. Tmavá hlinitá vrstva byla postupně snížena až do úrovně 1,50 m, kdy přešla ve vrstvu jílovitou, v níž se objevily zlomky keramiky, pocházející ze 13. století; spolu s nimi pak zde byly i zbytky vypálené mazanice a úlomky dlaždic. Ve výplni sondy se našly kosti – zvířecí i lidské (dolní čelist dospělého jedince) – což ostatně nebylo nic neobvyklého, protože je zde doložen pomístní název „Na starém hřbitově“²⁴⁷. Při severním okraji byl terén postupně snižen na úroveň 2,20 m a nálezořá vrstva, kterou tvořil žlutý a šedý jíl, dosáhla mocnosti 0,80 m. V ní se vyskytly zbytky nepolévaných dlaždic, zbytky mazanice a opět střepový materiál, datovatelný do 13. století.

Druhá etapa předstihového výzkumu, která navázala na výzkum z předchozího roku, byla zahájena 13. března 1990. Výzkum byl zahájen na parcelách č. 1292 a 1293. Na parcele č. 1293 stál původně dům čp. 95. V roce 1773 zde byla stodola, kterou v roce 1789 koupil Jan Krampera, zboural ji a na tomto místě vystavěl dům²⁴⁸, ke kterému se vázalo právo šenku. Zmíněný dům musel ustoupit zamýšlené novostavbě a pro výzkum se tak uvolnila plocha o rozloze 25,00 a 25,00 m. Při jižním okraji staveniště byly směrem od východu k západu založeny tři sondy – dvě čtvercové, S1 a S3 4,00 x 4,00 m, třetí S2, protínající plochu od jihu k severu v šíři 2,00 m a délce 23,72 m. Sonda S3 se během prací ukázala jako neperspektivní, a proto jí nebyla dále věnována pozornost.

Zpočátku se střepový materiál vyskytoval zejména v S2, především při jejím jižním okraji. Podloží, které tvořil zvětralý granodiorit, zde bylo v hloubce 0,30 – 0,50 m překryto šedou jílovitou vrstvou, v níž se objevily zbytky vypálené mazanice, uhlíky a fragmenty silnostěnné keramiky (síla střepu se pohybovala v rozmezí 6 – 8 mm), z nichž se podařilo sestavit část hrdla a těla větší nádoby, datovatelné nejspíše do 14. století. Při severním okraji sondy se rostlý terén nacházel podstatně hlouběji a byl překryt souvrstvím navážek, v nichž převládala tmavá hlinitá vrstva, ve které se vyskytovaly zlomky keramiky od novověké až po středověkou spolu s úlomky kostí. Jedenáct metrů od severního okraje sondy S2 se objevily

²⁴⁷ „...hřbitov tohoto kláštera prostíral se k východu a domy od čp. 84 jmenovaly se na „starém hřbitově“.
Pinkas, II., s. 711, 712

²⁴⁸ Pinkas, II., s. 776 - 778

zbytky zdiva zahloubené do podloží – šíře zdi se pohybovala kolem 0,50 m a zasahovala do hloubky 0,64 m. Zdivo, které sestávalo z lomového kamene kladeného na maltu, bylo možné považovat za mladší; nejspíše se jednalo o základy zbouraného domu čp. 95.

Nejzávažnějším nálezem byl objev tří neúplných hrobů, které se začaly rýsovat při východním okraji S1 ve vzdálenosti 3,36 – 3,46 m od zdi domu čp. 94. K nálezu došlo 15. 3. 1990, kdy se při skrývání výše zmíněné sondy objevily ve výkopu lidské kosti. Postupně byl odkryt celý hrob, nebo lépe ta část, která se zachovala, neboť partie trupu byly odebrány již dříve; patrně při stavebních úpravách již zmiňovaného domu čp. 95. Hrob (na plánu označen č. 1) byl v hloubce 0,21 m pod povrchem (ovšem nutno vzít v úvahu snížení terénu při demoličních pracích) a jeho rozměry činily 1,10 x 0,66 m. V hrobové jámě se dochovala část páteře dospělého jedince, pánev, dolní končetiny, fragmenty předloktí pravé ruky a část levé paže. Jak dále postupovaly práce, objevil se poněkud severněji ve vzdálenosti 0,33 m od hrobu č. 1 další hrob (č. 2 o rozměrech 0,21 x 1,10 x 0,64 m), v němž byla část dolní končetiny spolu s několika fragmenty silnostěnné keramiky, z nichž jeden střep byl zdoben vlnovkou a stromečkovitě uspořádanými vrypy. Třetí hrob (na plánu označený číslem 3) obsahoval pouze části dolních končetin. Severně od hrobu č. 3, ve vzdálenosti 0,33 m, byl pak hrob čtvrtý (0,25 x 1,33 x 0,67 m), ovšem zcela porušený, v němž se nacházely pouze jednotlivé kosti – část patní kosti, nárt, kůstky prstů..

Při rozšiřování sondy východním směrem se pak objevily další hroby, označené na plánu čísly 5, 6, 7. V mezeře, kterou tvořily řady hrobů 1 – 4 a 5 – 7, se na ploše 0,50 x 0,20 m v hloubce 0,35 m vyskytly nepietně uložené a značně poškozené lidské pozůstatky. Byly zde úlomky dlouhých kostí, fragmenty pánve, kostrč, části lebky, zlomek dolní čelisti s několika zuby. V profilu sondy se při jejím západním okraji objevila dolní čelist a ve stejné vrstvě, ovšem posunuty směrem k východu, pozůstatky tří kostrových hrobů (č. 5, 6, 7). Opět byly zachovány pouze dolní končetiny. Kromě toho se zde vyskytly úlomky silnostěnné keramiky, zdobené vlnovkou. V hrobě č. 6 pak byly patrně zbytky dřeva. Nejspíše se jednalo o zbytky rakve, případně dřevěné desky, v níž tělo spočívalo. Celkem byly na této ploše objeveny kosterní pozůstatky sedmi až osmi lidských jedinců.

V závěrečné fázi výzkumu byla věnována pozornost dolní čelisti v západním profilu sondy. Postupně vyšlo najevo, že se jedná o lebku, jejíž temeno spočívalo pouze 0,05 m po povrchem, a proto byla značně poškozená. Na zmíněné lebce spočívaly esovité záušnice poměrně malého průměru. Záušnice byly zhotoveny z bronzového drátu o síle 4 mm, silně

plátovaného stříbrem; jejich průměr činil 19 – 20 mm. Zmíněný šperk lze na základě celkového provedení s největší pravděpodobností datovat do 10. – 11. století²⁴⁹.

Závěrem lze konstatovat, že na zkoumané ploše se podařilo doložit pozůstatky souvislého osídlení od novověku až po přelom 10. – 11. století. objev výše zmíněného kostrového pohřebiště v podstatě dotvrzuje písemnou zprávu, byť je tato dochována až v rukopise ze 17. století²⁵⁰. Jak vyplývá z celkové nálezové situace, podařilo se s největší pravděpodobností zachytit nejzápadnější výběžek kostrového pohřebiště, které náleželo původní sakrální stavbě, u níž patrně leželo i původní sídlo majitelů Benešova, které se zatím nepodařilo objevit.

Výzkum morového hrobu

Hygienické podmínky ve středověkých městech nebyly vždy nejlepší, a to pochopitelně vedlo k šíření epidemií – zejména morových – které se pravidelně opakovaly. Mor způsobuje bakterie *Yersinia pestis*, která je mezi krysy a člověkem blechami. Dnes je obecně známo, že epidemie se rozšíří teprve tehdy, zvýší-li se hustota obyvatelstva²⁵¹.

Jedním z prvních popisů nákazy jsou zprávy o tzv. Justinianově moru, kterým byl v roce 558 zasažen Cařihrad a při kterém umíralo denně 5 – 10 000 obyvatel²⁵². Další velká epidemie propukla ve 14. století (1347 – 1348). Z ohniska ve střední Asii, konkrétně z Feodosie, ji loď janovských obchodníků přenesla do celé západní Evropy²⁵³ a od té doby se Evropa stala morovým kontinentem, kde po více než čtyři století bylo obyvatelstvo vedle hladomorů a válek decimováno právě morovými epidemiemi, které se pravidelně opakovaly. Pochopitelně ani

²⁴⁹ „Přitom nejstarší formou jsou tedy vesměs tvary drobné o průměru kolem 1 cm, převážně zhotovené ze slabšího drátu; největší procento se pohybuje kolem 1,5 – 2 cm, zbytek tvoří záušnice větší. Proto se brzy objevila a také dlouho udržovala snaha datovat jednotlivé záušnice podle jejich průměru. Nejpodrobněji se této otázce věnoval R. Turek (1948a, 532). Podle průměru záušnic, nalezených společně s denáry a podle kovu, z něhož byly vyrobeny, vypracoval jejich podrobné datování pro 10. a 11. století. Tak bronzové záušnice z let 1034 – 1055 mají vesměs průměr 15 – 17 mm a síla drátu je 3 mm, z let 1055 – 1061 průměry mezi 18 – 26 mm a sílu drátu 2 – 3 mm. Naproti tomu z drahého kovu, většinou stříbra, zhotovené záušnice nepřekračují ještě v letech 1061 – 1085 průměr 16 – 23 mm, poněvadž se drahým kovem šetřilo.“ Krumphanzlová, Zdenka: Chronologie pohřebního inventáře vesnických hřbitovů 9. až 11. věku v Čechách. In: Památky archeologické LXV/1974, č. 1. s. 52, 53; Beranová, Magdalena – Lutovský, Michal: Slované v Čechách. Archeologie 6. – 12. století. Praha, Libri 2009. s. 157, 368

²⁵⁰ Viz pozn. č. 45

²⁵¹ „První pandemie dýmějového moru se šíří ze střední Afriky (podle jiných ze střední Asie), v roce 541 se objevuje v egyptském přístavu Pelusium a pustoší města ve středozemní oblasti. Rozšiřuje se po nejrušnějších obchodních cestách a splavných řekách, v Galii se údolím Rhony dostává do Lyonu, Remeše a Trevíru. Le Goff, Jacques – Schmitt, Jean-Claude, 1999, s. 496; Svoboda, Jiří: Souvisí morové epidemie s klimatem? In: Vesmír 74, 496, 1995/9, s. 5 n. www.vesmír.cz, 6. 4. 2010

²⁵² Svoboda, 1995, s. 5

²⁵³ Le Goff – Schmitt, 1999, s. 496; Svoboda, 1995, s. 6

české země nezůstaly ušetřeny. Vedle již zmíněné epidemie byly připomínány další – například kolem roku 1380, 1472 – 1473, 1482 – 1483, 1495 – 1496, 1504 - 1505²⁵⁴. V Benešově byl v průběhu staletí doložen výskyt morového onemocnění k letům 1473, 1679 – 1680, 1714. Nejpodrobnější zpráva se patrně váže k roku 1473, kdy v Benešově zasedal zemský sněm: „*Sezení byly v kostele kláštera minoritského, beze střechy, takže jen zdi jeho zůstaly holé, jako pod širým nebem. Zahájila je 28.května králová Johana řečí krásnou, trvavší téměř tři hodiny, v níž napomínala všechny stavy ke svornosti a lásce, k zapomenutí minulých různých a neřestí a ku povznesení zase vlasti, tolikerými ranami zemdlené, na předešlý stupeň blahobytu a slávy. Na konci řeči té strhla se na nebi veliká bouře s blýskáním a hromobitím a průvalem ukrutným, takže se shromáždění rozutíkalo. Avšak rokování opakovala se potom každodenně s velikým všech úcastenstvím, neboť panovala u sněmovníků větší svornost s jednomyslností i snaha k obecnému dobrému, nežli ji odedávna vídati bylo; králová příkladem i slovem svým dopomáhala k tomu nejvíce. Proto ani hrubě nevšímáno moru, který té doby ve městě zuřil, že pomřelo ze sněmovních lidí zanedlouho až 200 osob, z komonstva králové 12 panen.*“²⁵⁵ Z uvedené zprávy je patrné, že tehdy v Benešově zemřel najednou větší počet osob, které bylo třeba pohřbit, ale už z ní nevyplývá, kde byly ostatky uloženy. Vzhledem k tomu, že ve městě nebyly doložena existence morového hřbitova, mohly být uloženy buď na farním hřbitově nebo v areálu bývalého minoritského kláštera.

K objasnění situace došlo až po více než půl tisíciletí. V lokalitě Na Karlově se západně od zříceniny konventního kostela minoritů nachází zděná vonice, která je k roku 1627 připomínána jako dřevěná a je zobrazena i na plánu města z přelomu sedmdesátých a osmdesátých let 17.století. Do dnešní zděné podoby pak byla upravena v roce 1834; je v ní zavěšen zvon od mistra Rudgera z roku 1322. V roce 2003 vyvstala potřeba zmíněnou zvonici opravit. Opravy se týkaly především schodiště, které ke stavbě přiléhá ze severu a bylo v dezolátním stavu. Při hloubení základů pro nové schodiště se ve výkopu objevily lidské kosterní pozůstatky.

Vzhledem k dané situaci bylo třeba provést záchranný archeologický výzkum. Ten se uskutečnil ve dne 13. – 16. 10. 2003. Na ploše 2,00 x 4,00 m se postupně podařilo objevit pozůstatky nejméně 6 – 8 osob, z nichž ne všechny byly uloženy v anatomické poloze na zádech s rukama překříženýma v klíně. Kosterní pozůstatky spočívaly nejméně ve dvou vrstvách, přičemž první se nalézala 0,80 m pod úrovní terénu a druhá byla zahlobena ještě o

²⁵⁴ Svoboda, 1995, s. 7 n

²⁵⁵ Turek, 1923, s. 50 – 51; Zápis sněmu Benešovského (1473, 27 Mai – 9 Jun.) Archiv český . IV.. ed. Fr. Palacký. Praha 1846, s. 465 n, č. 15

0,40 m hlouběji až na jílovité podloží. Velmi dobře znatelné bylo prosypání jednotlivých vrstev vápnem. Zřejmé bylo i pozdější narušení hrobu, patrně v době, kdy byla zvonice zpevňována soklem, neboť kostra ležící v první vrstvě měla odebrané partie trupu.

Výzkum pak byl definitivně dokončen v srpnu 2005, kdy bylo upravováno prostranství severně od zvonice. Tehdy, 23. 8. 2005, byla odkryta další, téměř kompletní kostra, uložená v anatomické poloze V – Z. Podle vzhledu skeletu se jednalo nejspíše o mladého dospělého jedince²⁵⁶.

Přihlédneme-li k místu uložení kosterních pozůstatků – jedná se o areál minoritského kláštera, v němž se zasedání zemského sněmu odbývala – se lze domnívat, že se podařilo objevit hrob z doby, kdy byl Benešov v roce 1473 postižen morem. Zmíněnou skutečnost potvrzují i nalezené fragmenty keramiky, které bylo možné časově zařadit do 15.století, byť jejich výskyt byl co do množství omezený.

Stavba penzionu Na Karlově

Vzhledem k tomu, že zmíněná lokalita je souvisle osídlena téměř tisíc let, je pochopitelné, že každý zásah do terénu vyvolává potřebu archeologického výzkumu. Tato nutnost je o to větší, že zdejší historická zástavba je situována v areálu bývalého minoritského kláštera – západně a severozápadně od zříceniny konventního kostela. Stavební práce, s nimiž bylo započato na podzim roku 2005 na pozemcích č. 1396, 1404, 1405, 1408, probíhaly ještě v roce následujícím a týkaly se nejen zmíněných pozemků, ale i domů čp. 97 a 290, které na nich stojí.

Dům čp. 97 vlastnil v roce 1780 mistr pokrývačský Lukáš Smit, který jej také patrně vystavěl, byť sklep pod objektem, zčásti zahloubený do podloží, by svědčil pro dřívější dobu vzniku. Lukáš Smit prodal dům i se zahradou podle zápisu z 25.srpna 1787 Tomáši Zoulíkovi. Po jeho smrti prodala vdova Majdalena Zoulíková dům Vojtěchovi Bratrošovskému. Když V. Bratrošovský zemřel, dům připadl jeho synovi Josefovi, který učinil spoluvlastnicí svou manželku Barboru. Oba manželé pak, jak vyplývá ze zápisu z 1.srpna 1819, předali dům synovi Martinovi i s pozemky, které k němu náležely. V té době však byl dům již značně sešlý a vázly na něm dluhy. Jelikož M. Bratrošovský neměl dostatek finančních prostředků

²⁵⁶ Za určení děkuji MUDr. Karlu Navrátilovi z Benešova

ani na opravu a ani na zaplacení dluhů, byl dům prodán v dražbě. Jeho majitelem se stal Jakub Feršman, který již vlastnil dům čp. 77²⁵⁷.

V místech, kde stojí dům čp. 290, byla do roku 1868 zahrada, náležející k výše zmiňovanému domu čp. 97. Část pozemku koupil Václav Fifka a v roce 1868 zde vystavěl domek. Po jeho smrti jej 22.června 1869 zdědil syn Jan. Ten posléze dům rozdělil a polovinu prodal v roce 1886 manželům Janovi a Marii Vranovským a druhou polovinu Janovi a Anně Tognerovým. Dalšími majiteli se pak v roce 1893 stali manželé Havlíčkovi a po nich v roce 1905 jejich syn Antonín²⁵⁸.

Výše zmíněné parcely se nacházejí severně a severozápadně od prostoru, který byl zkoumán v říjnu 2003 a v srpnu 2005 v souvislosti s opravou výše zmíněné zvonice. Proto existoval opodstatněný předpoklad, že i zde může dojít při stavebních pracích k zajímavým nálezům, a proto vyvstala nutnost provést archeologický výzkum. V rámci výzkumu byl zkoumán prostor pod úrovní podlah v čp. 97. Při té příležitosti byl podél východní zdi v ose S – J a podél severní zdi v ose V – Z objeven jakýsi předzáklad tvořený z lomového kamene na maltu. Celý prostor však byl vyplněn pouze novodobou navážkou – pocházející podle struktury materiálu z 19.století – což znamená, že byl zasypan najednou. Tudiž bylo velmi obtížné určit, zda zmíněný předzáklad vznikl v době, kdy byl domek stavěn – tedy ve 2.polovině 18.století – případně dříve a lze-li jej tedy dát do souvislosti se stavbou kláštera.

Jižní okraj staveniště (z pohledu zevnitř) byl vymezen domkem čp. 290, jehož podélná osa je orientována ve směru V – Z. Pod základy zmíněného objektu byly dne 9. 2. 2006 objeveny lidské kosterní pozůstatky. Tyto skelety spočívaly na podloží v hloubce 1,20 m a to tak, že nebyly v 19.století narušeny základy tehdy budovaného objektu. Vzhledem k povětrnostním podmínkám se plošný odkryv uskutečnil až v březnu a dubnu 2006. Sonda byla rozšířena na plochu o rozměrech 2,74 x 1,70 m. Tak, jak byly kosterní pozůstatky postupně odkrývány, objevila se postupně část skeletu dospělého jedince a kosterní pozůstatky nejméně tří dětí²⁵⁹. Jedna z dětských koster náležela podle plně prořezaného mléčného chrupu dítěti kolem šestého roku věku, dvě zbývající pak jedincům výrazně mladším.

Dne 9. 3. 2006 se pak při skrývání zeminy ve vzdálenosti 6,00 m od SZ nároží domku čp. 290 opět objevily kosterní pozůstatky. Odkryv ukázal, že se opět jednalo o hrob, do něhož bylo pohřbeno více jedinců. Celá situace byla zdokumentována a kosterní pozůstatky byly vyzvednuty s tím, že odbornou expertizu provede Antropologické oddělení Národního muzea.

²⁵⁷ Pinkas, II., s. 758 - 762

²⁵⁸ Pinkas, II., s. 456 - 757

²⁵⁹ I v tomto případě děkuji za předběžné určení MUDr. Karlu Navrátilovi

Vzhledem k tomu, že nálezy lidských skeletů byly prováděny minimem keramických fragmentů a dalších předmětů, na jejichž základě by bylo možno nálezy datovat, nelze bez důkladného antropologického zhodnocení stanovit jejich stáří. Nicméně podle stavu osteologického materiálu lze konstatovat, že kosterní pozůstatky ležely v zemi několik staletí. Nic také nebrání tomu ztotožnit nálezy z hromadného hrobu s nálezy z let 2003 a 2005 a vyslovit předpoklad, že se jedná o pozůstatky obětí morové epidemie z roku 1473. Lze však také vyslovit domněnku, že se jedná o zemřelé během hladomoru v roce 1771. Podle zápisu v matrice zemřelých benešovské farnosti sem byly údajně tyto oběti pohřbívány²⁶⁰. Ovšem tuto skutečnost by bylo třeba ještě prověřit, a to jak podrobným studiem písemných pramenů, tak již zmíněným antropologickým průzkumem. V této souvislosti je třeba konstatovat, že předmětné skelety byly v únoru 2009 předány Antropologickému oddělení Národního muzea, avšak jejich průzkum nebyl zatím dokončen, a tudíž zatím nelze stanovit jednoznačné závěry.

Kostel sv. Mikuláše

Kostel sv. Mikuláše v Benešově byl vystavěn na samém vrcholu návrší Na Karlově při západním okraji hřbitova a tvoří jeho nepominutelnou dominantu. Třebaže v literatuře²⁶¹ se hovoří o svěcení kostela v roce 1070, dnešní stavba je podstatně mladší. Jedná se v podstatě o bazilikální trojlodí z let 1260 – 1280, jehož průčelí asanovala generální oprava z let 1968 – 1969²⁶². Po odstranění starých nánosů se na západní stěně ukázala nároží střední hlavní lodi a lodí bočních, armovaná kvádry z červeného pískovce a žuly a veškeré základní obrysy stavby včetně původních oken. Orientovaná stavba, jak již bylo výše uvedeno, představuje bazilikální trojlodí s polygonálně ukončeným presbytářem. Boční lodě zevně bez přerušení dosahují až k závěru kněžiště, uvnitř je však člení sakristie; a sice při severním boku presbytáře stará, zaklenutá valenou klenbou; při jižním nová, plochostropá. Z osy západního průčelí střední lodě vystupuje předsíň čtvercového půdorysu, zaklenutá valenou klenbou. Další předsíň, tentokrát obdélného základu, přiléhá k boku jižní lodi²⁶³.

Do kostela lze dnes vstoupit dvěma vchody, a sice od západu a od jihu. Hlavní vstup od západu je vymezen lomeným portálem, jehož široce zkosená hrana je probrána výžlabkem. Zbytek profilovaného ostění s lidskou maskou, dnes takřka neznatelnou, zachovaný při

²⁶⁰ Za upozornění děkuji panu F. Provazníkovi

²⁶¹ Tywoniak, 1993, s. 12; Tywoniak, 1970, s. 72 m

²⁶² Charvátová, Ema: Tři příspěvky k dějinám kostelů na Podblanicku. In: Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 9/1968. s. 213 - 214

²⁶³ Dokumentace Národního památkového ústavu středních Čech. Rukop.nestr. 1986. Archiv odboru školství, kultury a památkové péče Městského úřadu v Benešově

severní venkovní zdi předsíně, vypovídá o možnosti původního bohatšího členění vstupu. Portál je dnes zvnějšku poškozen osazením historizujících dveří, neboť část profilu byla při jejich instalaci osekána.

Jižní boční portál, dnes krytý renesanční předsíní s datem 1583, je ještě ústupkového schématu; má hruškovou profilaci, která již beztížně ubíhá vzhůru. Mezi dvěma výžlabky, v pravoúhlém ústupku, je vložen prut oblého profilu završený pod náběhem záklenku po obou stranách kalichovitou hlavicí, zdobenou vegetativními motivy. Následuje opět hruškovec mezi dvěma výžlabky. Výtvarným pojetím se hlásí ke směru, který se u nás šířil prostřednictvím cisterciáckých stavebních hutí. V této souvislosti lze připomenout podobně koncipovaný portál kostela sv. Apolináře v Horšovském Týně z doby kolem roku 1250, portál původně dominikánského klášterního kostela Povýšení sv. Kříže v Jihlavě ze stejného časového období²⁶⁴, či portály kostela Narození P. Marie v Domažlicích a farního kostela sv. Jana Křtitele ve Dvoře Králové nad Labem. Obdobně profilované ostění má i portál kostela sv. Václava ve Chvojínku ze sedmdesátých let 13.století i když tento již vykazuje pokročilejší formy provedení²⁶⁵.

V roce 1294 bylo město a zejména jeho význačné stavby – minoritský klášter a farní kostel – postiženy požárem²⁶⁶. Po tomto datu bylo upravováno kněžiště. To je oproti lodi zvýšené o jeden stupeň a zaklenuto jedním polem křížové klenby, v závěru pak paprscitě, přičemž žebra jsou hruškového profilu. Klenební nosný systém presbytáře je velmi působivý. Mělké příložky lemované přístěnnými žebry, které spočívají na drobných patkách a polygonálních soklicích zčásti s vyžlabenými stranami, vystupují nad průběžnou podokenní římsu²⁶⁷. Střední příložky jsou pod patkami výběhů žeber zakončeny polygonálními hlavicemi se zvýrazněným abakem. Hlavice zdobí jednak symboly čtyř evangelistů s nápisovými páskami – býk – Lukáš, lev – Marek, orel – Jan, anděl (člověk) – Matouš; dále gryf, kozoroh a motivy vegetativní (vinné hrozny a listy), odkazující významově na eucharistii. Patky přízedních žeber jsou opatřeny polygonálními soklíky. Pro gotiku typické je i pojetí závěru kněžiště, kde je stěna mezi okny redukována na minimum a kněžiště je tak díky velkým oknům otevřeno přístupu

²⁶⁴ Kroupa, Jiří: *Architektura*. In: *Jihlava. Historie. Kultura. Lidé. Dějiny moravských měst*. Praha, Lidové noviny 2010. s. 227, 228

²⁶⁵ „Severní portál kostela ve Chvojínku patří patrně v českém prostředí k nejstarším, jejich ostění není už členěno tradičními pravoúhlými ústupky. Sokl portálu je tu polygonální a nad ním probíhá souběžně vzhůru až do vrcholku hrotitého záklenku několik profilů, v něž se proměnily kdysi samostatné sloupky. Že z nich jsou tyto profily odvozeny, prozrazuje jejich hmotnost i to, že na střední z nich jsou v místě, kde spočívá záklenek, navlečeny hlavice.“ Kuthan, Jiří: *Česká architektura v době posledních Přemyslovců. Města – Hrady – Kláštery – Kostely*. Praha, Ústav dějin umění ČSAV 1994. s. 153

²⁶⁶ Charvátová, 1970, s. 89; Tywoniak, 1993, s. 45

²⁶⁷ Líbal, 2001, s. 16

světla, které významným způsobem modeluje detaily architektury a zároveň má i liturgický význam. Zmíněné tendence jsou typické pro architekturu třicátých a čtyřicátých let 14. století. Dílem gotiky je i obdélný sanktuářový výklenek uzavřený původními dvířky. Do staré sakristie ústí baldachýnový portálek osazený pozdně gotickými dveřmi se závorkovým zámekem z doby kolem roku 1500²⁶⁸.

Po obou stranách kněžiště se nacházejí dvě velké, segmentově zaklenuté niky, lemované náročně provedenou edikulou, jejíž na koso postavené postranní pilastry jsou zdobeny čabakou a vykrajovaným vpadlým polem. Záklenky edikul pak vrcholí tupě zahroceným štítem s motivem zubořezu.

Střední, značně převýšená, loď je zaklenuta valenou klenbou, jejíž patky zvýrazňuje mohutná profilovaná římsa probíhající od západní stěny k triumfálnímu oblouku. Klenbu dále člení tři páry trojúhelných výsečí, jejichž čela jsou prolomena půlkruhově zaklenutými okny. V úrovni přízemí se hlavní loď otevírá do bočních lodí hrotitě sklenutými arkádami, přičemž oblouky v podkruchtí mají menší rozestupy a jsou zaklenuty půlkruhově. Západní průčelí vyplňuje zděná kruchta, která je konvexně-konkávě-konvexně zvlněná a zdobená štukovými akantovými rozvilinami a dvoulaločnými medailónky. Východní strana hlavní lodi je prolomena hrotitě zaklenutým triumfálním obloukem, přičemž patky záklenku jsou ukončeny profilovanou římsou. Úsek zdiva, vymezený triumfálním obloukem a klenbou, je pokryt štukovým baldachýnem.

Obě boční lodě, výrazně nižší oproti lodi hlavní, jsou plochostropé s nevýrazným fabionem ohraničeným profilovanou římsou. Jižní loď původně dosahovala až k závěru kněžiště. V rámci pozdějších stavebních úprav však byla v její východní části přepážkou oddělena tzv. nová sakristie. Západní čela obou lodí jsou v jedné rovině s čelem kruchty pod stropem předěleny stlačeným pasem rozepjatým v celé šířce lodi. V jihozápadním koutu jižní lodi se nachází zděné válcové těleso, do něhož bylo vloženo dřevěné šnekové schodiště vedoucí na kůr. Jižní loď je osvětlena dvěma, severní třemi segmentově zaklenutými okny. Podlahu hlavní lodi i obou bočních lodí kryjí žulové dlaždice o rozměru 0,40 x 0,50 m.

V literatuře je ve zmíněném kostele doložena existence krypty²⁶⁹. Vstup do ní se nachází v presbytáři, ale v současnosti je nepřístupná, jelikož podlaha je překryta cementovou dlažbou z přelomu 19. – 20. století. Nicméně přítomnost krypty nevyklučovala další pohřby v interiéru kostela, a rovněž i možnost výskytu dalších prostor, určených k pohřbívání. Pro tuto skutečnost hovořil i fakt, že žulová dlažba nebyla v některých místech zcela pravidelná a

²⁶⁸ Váňová, Libuše: Gotické dveřní zámky. In: Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 22/1981. s. 161 - 170

²⁶⁹ Turek, 1923, s. 67

některé dlaždice se svými rozměry podobaly spíše kamenům náhrobním. Proto, když se v rámci úprav ve výše zmíněném kostele naskytla příležitost prověřit tuto skutečnost, muzeum ji plně využilo. Se souhlasem farního úřadu byl proveden zjišťovací průzkum, který se uskutečnil ve dnech 24. – 25. 5. 2002.

Vzhledem k dané situaci – vzhled a položení dlažby – bylo vytipováno místo za lavicemi v hlavní lodi poblíž jižního pilíře, kde byl v dlažbě zasazen kámen odlišné konzistence a rozměrů. Většinou je totiž podlaha, jak již bylo výše uvedeno, tvořena dlaždicemi o rozměrech 0,40 x 0,50 m. Kámen o rozměrech 1,50 x 2,30 m, orientovaný podélnou osou S – J, byl vyzvednut a spolu s ním byly odstraněny ještě dvě další dlaždice, aby byl rozšířen vstupní prostor. Do takto vzniklého prostoru byla založena vlastní sonda o rozměrech 2,20 x 2,30 m. Nacházela se ve vzdálenosti 6,92 m od jižního vstupu do boční lodi; 7,70 m od hlavního západního vstupu, 7,00 m od paty vítězného oblouku a 10,16 m od zdi severní boční lodi. Zahloubena byla 1,60 m pod úroveň terénu.

Při rozebírání jednotlivých vrstev se ukázalo, že podlaha byla provedena následujícím způsobem. Vrchní vrstvu tvořily již zmíněné žulové dlaždice, pod nimi se nacházely dlaždice z pálené hlíny, vrstva písku a pod ní opět dlaždice z pálené hlíny. Teprve pod tímto souvrstvím podlah o síle 0,20 – 0,25 m bylo vlastní jílovité podloží s příměsí hlíny.

Při severním okraji sondy byl ponechán kontrolní blok a sonda byla hloubena v ose V – Z a dále pak k jihu – tedy v podstatě ve tvaru písmene L. V profilu sondy se objevily jednak volně uložené kosterní pozůstatky a rovněž i klasický pohřeb v dřevěné rakvi orientovaný V – Z. Tedy tak, aby pohřbený jedinec byl obrácen tváří k východu²⁷⁰. Doprovodného materiálu, který představují fragmenty keramiky, zbytky textilií, hřebíky či ozdobné kování, na jehož základě by bylo možné upřesnit datování, bylo minimum. Nicméně lze vyslovit domněnku, že se jednalo o pohřby vrcholně středověké až raně novověké.

Kosterní pozůstatky byly po vyzvednutí a základním očištění předány k posouzení Antropologickému oddělení Národního muzea v Praze. Z posudku, který zpracoval RNDr. Petr Velemínský²⁷¹, vyplynulo, že se podařilo identifikovat pozůstatky nejméně šesti jedinců – čtyř dospělých a dvou nedospělých. A sice muže staršího čtyřiceti let, muže ve věku mezi dvaceti až čtyřiceti lety, jedince juvenis – adultus v rozmezí patnácti až třiceti let, dospělého jedince do čtyřiceti let věku, nedospělého jedince – infans I, dítěte ve věku do osmi let –

²⁷⁰ „Příchod Krista v poslední den a vzkříšení mrtvých se očekávalo od východu, čemuž bývala uzpůsobena i orientace hrobů.“ Unger, Josef: pohřební ritus a zacházení s těly zemřelých v českých zemích (s analogiemi i jinde v Evropě) v 1. – 16. století. In: Panoráma biologické a sociokulturní antropologie. Brno, Masarykova univerzita 2002. s. 33

²⁷¹ Velemínský, Petr: Antropologický posudek kosterních pozůstatků z kostela sv. Mikuláše v Benešově. Rukop. Nedat. 4. s. Archiv Muzea Podblanicka

infans II a dospělé ženy, jejíž výška postavy se na základě délky dochovaných holených kostí mohla pohybovat v rozmezí 150 – 160 centimetrů. Mezi pohřbenými tedy byli jak muži a ženy, tak i děti v souladu s profilem tehdejší společnosti a věkovým průměrem.

Závěrem lze v souvislosti s poměrně značným výskytem kosterních pozůstatků, nalezených na malém prostoru, konstatovat, že frekvence pohřbů v kostele sv. Mikuláše byly poměrně vysoká, a to i tehdy vezmeme-li v potaz skutečnost, že v těchto prostorách byly pohřbívány osoby s vyšším společenským statutem. Problémem zůstává, jak ostatně bylo již řečeno výše, bližší určení časového rozmezí, kdy kostel sloužil jako pohřebiště. Několik fragmentů keramiky zde nalezených lze datovat do průběhu 15. – 16. století; zbytek hedvábné tkaniny ve tvaru copánku pochází patrně z období renesance. Pohřbívání nejspíše ukončila nařízení Josefa II., zakazující z hygienických důvodů pohřbívání v kostelích a na hřbitovech v intravilánech obcí.

Nález kosterních pozůstatků v čp.. 78 Na Karlově

Z dosud popsané situace vyplývá, že ve zmíněném prostoru byla nejenom větší koncentrace staveb církevního charakteru, ale také se zde ve zvýšené míře vyskytovaly pohřby. Ve spisovém materiálu Muzea Podblanicka se zachovala zpráva o nálezů kosterních pozůstatků při úpravách domu čp. 78²⁷².

Zmíněný dům se nachází v jižní uliční frontě a je z uliční čáry posunut směrem k jihu, takže se k němu přimyká ještě předzahrádka. V písemných pramenech²⁷³ je připomínán k roku 1597, kdy patřil Janu Kvasničkoví. V roce 1624 je jako majitel připomínán Martin Smyt. Po něm se dům nazýval Smytovský. V roce 1648 při švédském drancování dům vyhořel a zůstal pustý. Na přelomu 17. s 18. století patřilo toto pusté místo k domu čp. 80 a majitelka zmíněného domu je odkázala piaristické koleji. V roce 1727 získal zmíněné místo Jan Neubauer. Z dalších majitelů jsou postupně připomínáni Tomáš Neubauer, Josef Hubáček, Václav a Barbora Machovi, manželé Sazymovi a jejich potomci, Josef Sedlmajer se synem Janem, manželé Hřebíčkoví, Ignác a Františka Felixovi, Antonín a Eva Krameriovi, manželé Strašišřbkoví, František a Matylda Feyersteinovi. Od posledně jmenovaných pak dům v roce 1883 koupili manželé František a Karolina Veselých a v majetku jejich potomků je dům doposud.

²⁷² Blajerová, Miroslava: Kostra mladé ženy z Benešova. Rukop. 3 s. čj. 424/82 Archiv Muzea Podblanicka

²⁷³ Pinkas, II., s. 892 - 897

Objekt, jak již bylo výše uvedeno, ustupuje z uliční fronty, kde se před ním rozkládá předzahrádka. Svou podélnou osou je situován ve směru V – Z. Vstup do objektu je po severní straně přes malou verandu. Když majitel domu začal s úpravami vstup, objevily se při výkopových pracích kosterní pozůstatky²⁷⁴, které byly orientovány v ose V – Z. Následovalo jejich odkrytí a fotografická dokumentace. Po té byly pozůstatky lidského skeletu vyzvednuty a předány k antropologickému posouzení. Úkolu se ujala dr. Miroslava Blajerová z Archeologického ústavu AV. Ze zprávy vyplývá následující: „*V areálu kláštera Na Karlově byly r. 1980 objeveny pozůstatky lidského skeletu zatím blíže nedatované. Zachovala se lebeční kalota s oběma spánkovými kostmi a tříštití dalších lebečních fragmentů, z obličejových partií nezjištěno zcela nic; nejsou ani zbytky chrupu. Postkraniální skelet je neúplný, s kostmi jednak bez postmortálních defektů; jako např. češka, kosti lýtkové a kosti vlastních nohou, jednak s nepatrnými poškozeními, jako je tomu u obratlů, kostí stehenních a holeních; ve fragmentech pak je pravá kost klíční, lopatky, žebra a kosti pánve. Zcela chybějí kosti předloktí, vlastní ruce a kost hrudní.*“²⁷⁵

Podle dobrozdání dr. Blajerové²⁷⁶ lze konstatovat, že v hrobě z Benešova byla pohřbena mladá dospělá žena (mezi 20 – 30 r., adultus I), štíhlé, nadprůměrně vysoké postavy (156, 8 cm), na jejímž skeletu nebyly patrné stopy namáhavé fyzické práce. Morfologické detaily na pánevních kostech svědčily o tom, že žena porodila dítě.

Nálezová situace byla komplikována absencí doprovodného archeologického materiálu (fragmenty keramiky, šperky, hřebky, kování...), a tudíž bylo velmi obtížné stanovit stáří pohřbu. Vzhledem k dané situaci bylo lze určit pouze širší časové rozmezí, kdy bylo tělo uloženo do země. Podle dr. Blajerové se tak stalo v rozmezí 13. – 17. století.

²⁷⁴ O jejich zdokumentování se postarala dr. EMA Charvátová, která tehdy působila ve funkci konzervátora památkové péče pro daný region.

²⁷⁵ Blajerová, 1982, s. 1

²⁷⁶ Blajerová, 1982, s. 3

4. 2. Náměstí a jeho okolí

Špitál s kostelem sv. Alžběty

Nedílnou součástí středověkého města býval vždy špitál – instituce, jejímž úkolem byla péče o chudé a nemocné²⁷⁷. Špitál s kostelem sv. Alžběty existoval i v Benešově. Byl situován nedaleko náměstí, při severozápadním okraji města, kde později vznikl původní židovský hřbitov. Vybíhal poněkud mimo uliční čáru do Pražské ulice, a tím je podstatně zužoval. Přesné datum založení není známo. Lze však předpokládat, že byl založen ve stejném časovém období – tedy ve 40. letech 13. století – jako klášter minoritů²⁷⁸. Písemné prameny sice tuto skutečnost nepotvrzují, srovnáme-li však půdorys původního konventního minoritského kostela a kostela sv. Alžběty, shoda je patrná na první pohled²⁷⁹. V obou případech se totiž jednalo o podélné jednolodní stavby s trojboce uzavřeným presbytářem, charakteristické v našem prostředí pro raně gotickou architekturu.

Jak již bylo výše řečeno, hlavním posláním instituce byla péče o chudé a nemocné, a proto finanční zajištění bylo nezbytnou nutností. To zpravidla zajistil zakladatel tím, že poskytl ze svého majetku fundaci pro zajištění provozu a obdobně pak postupovali i šlechtici z okolí a rovněž i mnozí měšťané. Nejstarší zprávy, vztahující se k majetku špitálu, pocházejí ze druhé poloviny 15. století, kdy Markéta z Bystřice, řečená Pátková, odkázala v roce 1469 špitálu statky v Radošovicích a u Krsova; v roce 1470 totéž učinil Martin z Hrusic a roku 1489 Mikuláš a bratři z Poměnic²⁸⁰. Když v roce 1541 postihl zemské desky požár, nechali purkmistr a konšelé hned v následujícím roce (4. 9. 1542) vložit špitální statky jako rozdílné od obecních do obnovených desek zemských. Jednalo se tehdy o následující majetky – v Bohušicích dvory kmetců s platem, v Poříčí dvůr kmetců s platem, v Mysličí dvůr kmetců s platem, pod Poměnicí dva mlýny a pod Chlumem mlýn s platem, na kterých sedí pod Poměnicí Svatoš a Jan, kteří platí 2 kopy 12 grošů platu ročního; v Bystřičanech dvůr kmetců

²⁷⁷ Bláhová, Marie: Vývoj špitálů v raně feudální Evropě a problematika nejstaršího špitálu v Praze. In: Documenta Pragensia VII/1, 1987. s. 44 n; Nový, Rostislav: Pražské předhusitské špitály. In: Documenta Pragensia VII/1, 1987. s. 62 n; Hledíková, Zdeňka: Pražské klášterní špitály od 13. do počátku 15. století. In: Documenta Pragensia VII/1, 1987. s. 74 n; Kacel, Jiří: Historie měšťanského špitálu s kostelem sv. Alžběty, později sv. Kateřiny na Horním předměstí Znojma. In: Zaměřeno na středověk. Zdeňkovi Měřinskému k 60. narozeninám. Praha, Lidové noviny 2010. s. 618 n

²⁷⁸ Podlaha, Antonín: Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese Benešovském. Praha 1911. s. 37

²⁷⁹ Viz zaměření původního klášterního kostela minoritů, které zhotovili Jiří Kluzák a Alfréd Řehůřek. In: Růžička Josef: Minoritský klášter v Benešově. In: Benešov. 1946. Ročenka. Benešov, Musejní spolek 1946. s. 54 – 55; a plánec, který zhotovil v roce 1965 Vladimír Malý při archeologickém výzkumu, který předcházela likvidaci špitálu.

²⁸⁰ Turek, Kajetán: Špitál sv. Alžběty v Benešově. In: Jihočeský kraj 4/1913. s. 333

s platem, na kterém sedí Jan Lisejka, který platí 47 grošů a dvě slepice platu ročního; v Radošovicích tři dvory kmetcí a místo pusté s platem, s dědinami, lukami, lesy, potoky, rybníky a struhami a znamenitě s lukami těmito: v Mysliči s lukou pod struhou a lukou u dvora Krsova a druhou u vsi Ouštic i se vsí zvolí, s plným panstvím, to vše, což tu mají a k témuž špitálu od starodávna drží²⁸¹. Špitálu patřil také nemovitý majetek přímo ve městě – například chlebný krámek vedle domu Konvalinkovského nebo dům Meliškovský ve Vlašimské ulici. Většinu jmění však tvořily peněžité dary.

O špitál se staral správce, který musel rozumět hospodářství. Byl volen z obecních starších a schvalován konopišťskou vrchností, již také skládal přísahu. Výkazy o hospodaření předkládal magistrátu, vrchnostenské kanceláři a vrchnosti. Krom toho dbal, aby chovanci špitálu byli řádně zaopatřeni vším potřebným, aby žili ve vzájemné lásce a nedocházelo mezi nimi ke sporům. Dohlížel také na to, aby v kapli sv. Alžběty řádně vykonávali pobožnosti za své dobrodince. Za svou činnost dostával roční odměnu 10 zlatých²⁸². V literatuře se dochovala i jména úředníků, kteří se v průběhu věků na správě špitálu podíleli: R. 1551 Jan Kopytář, 1680 Jan Kolářik a Martin Volf, 1684 Jiřík Kršík, 1685 Jan Kolářik, 1693 Adam Váňa, 1699 Václav Kolářik, 1706 – 1709 Václav Kolářik, jemuž pomáhali Adam Soudný a Jiřík Váňa, 1712 Jan Kramář, 1715 – 1719 Lukáš Ondrák, 1722 – 1731 Martin Chlistovský, 1751 Jakub Procházka a Jan Pekárek, 1773 Josef Pekárek, 1775 – 1783 Jiří Donát, 1784 – 1804 Jakub Horáček²⁸³.

Špitál jako takový fungoval vcelku bez problémů od doby svého vzniku až do první třetiny 19. století. Kromě zpráv týkajících se jeho majetku se dochovaly, byť ve skromnějším měřítku, i zápisy týkající se jak vybavení kostela, tak i vlastního špitálu, případně jeho fungování. K roku 1677 se vztahuje zpráva, že v den sv. Mikuláše byl s povolením konzistoře divišovským vikářem posvěcen kostelík sv. Alžběty²⁸⁴. Patrně již tehdy zdobil hlavní oltář rozměrný obraz sv. Alžběty Durynské²⁸⁵, dávající almužnu žebrákovi. Jedná se o olejomalbu na plátně, původně podloženou dřevěnou deskou, která pojetím figur, ztvárněním šatu, gest i výrazem obličejů náleží poslední čtvrtině 17. století²⁸⁶.

²⁸¹ Turek, 1913, s. 333, 334

²⁸² Turek, 1913, s. 337

²⁸³ Turek, 1913, s. 339

²⁸⁴ Turek, 1913, s. 332; Podlaha, 1911, s. 37

²⁸⁵ Alžběta Durynská žila v letech 1207 – 1231. Ve 14 letech se provdala za durynského landkraběte Ludvíka IV. Již tehdy proslula péčí o nemocné. Po smrti manžela byla vyhnána z domova. Podařilo se jí však získat finanční vyrovnání, z něhož založila v Marburku špitál. V roce 1228 vstoupila jako terciářka do františkánského řádu. Svatořečena byla papežem Řehořem IX. 27. 5. 1235. Schaubert – Schindler, 1994, s. 597 - 598

²⁸⁶ Obraz byl později zavěšen v průjezdu domu čp. 103 na Velkém náměstí a při slavnostech Těla a Krve Páně vystavován na oltáři, který byl zřizován na městské radnici. Pinkas, V., s. 2202

Další zmínka pochází z období, kdy František Karel Leopold hrabě Přebořovský z Kvasejovic povolal do Benešova piaristy. Ti zpočátku bydleli v čp. 161 a pravidelné bohoslužby konali právě ve špitálním kostele sv. Alžběty²⁸⁷. Zde také našli poslední odpočinek někteří zesnulí členové řádu²⁸⁸.

Na sklonku 18.století byl na základě guberniálního povolení kostel sv. Alžběty zrušen a ve veřejné dražbě jej v roce 1796 získala obec benešovská²⁸⁹ a po té, co byl poškozen požárem, byl v roce 1797 prodán Filipu Váňovi²⁹⁰. Ten jej posléze přeměnil na hostinec. Vlastní budova špitálu byla popsána následovně: „*Špitální budova čp. 107 hraničí s dvorem, který k budově někdejší špitální kaple patří. Dvěma klenutými komorami, kam špitálníci ukládají dříví a své věci, vchází se ze dvora do prvního patra, do kterého vedou schody 4 stopy a 9 palců vysoké. V I.poschodí jest u vchodu malá předsíň, za ní malá obydelní světnička, v ní dvoje stará kamna, u světničky malá komůrka. V II.etagi v pravo 2 světničky, v nich dvoje stará kamna, třetí světnice je na spadnutí. Vlevo velká sýpka k ukládání věcí špitálních, dřevěná půda dřevěnými podporami podepřená, při vchodu malá předsíň. Vchod do druhého patra vede po přistavěných dřevěných schodech, na půdu rovněž po dřevěných schodech. Střecha je ze starého dřeva ve špatném stavu, pokryta šindelem. Zdi kvelbní mají u země trhliny a bylo by zapotřebí budovu strhnouti a znovu postaviti. Do špitálu vedou dvířka, jimiž se vchází a dvoje výjezdní vrata, jedny v pravo, druhé v levo budovy špitální. Ve dvoře neobezděná studna, kterou špitálníci i vlastníci čp. 106 společně užívají.*“²⁹¹

Filip Váňa postoupil v roce 1806²⁹² špitální budovu za 2 000 zlatých synovi stejného jména. Hostinec, zde fungující, prodal Filip Váňa Josefu Váňovi²⁹³. Když pak v roce 1826 vyhořela i budova špitálu, koupil ji 13.října 1827²⁹⁴ za 1100 zlatých již zmiňovaný Josef Váňa, ranhojič na panství komornohrádeckém. Po jeho smrti (+ 1855) zdělila dům vdova Anna Váňová²⁹⁵ a ta jej v roce 1868 prodala manželů Františkovi a Barboře Šturcovým.

V šedesátých a sedmdesátých letech minulého století bylo město postiženo rozsáhlými demolicemi původní zástavby. Záměrem byly snaha nejen rozšířit bytový fond výstavbou vícepodlažních panelových domů v historickém centru města, ale v souladu s politickým zadáním potlačit tzv. „maloměstský“ a „buržoazní“ charakter lokality. Za obět' těmto snahám

²⁸⁷ Bartůšek, 1995, s. 47

²⁸⁸ ADB, II., s. 23 r

²⁸⁹ Pinkas, V., s. 2197

²⁹⁰ Pinkas, V., s. 2197; listina z 20.července 1797, soukr.archiv

²⁹¹ Turek, 1913, s. 336; Pinkas, V., s. 2197 - 2198

²⁹² Pinkas, V., s. 2200

²⁹³ Viz pozn.č.292

²⁹⁴ Turek, 1913, s. 339; Pinkas, V., s. 2201

²⁹⁵ Pinkas, V., 2201

padly celé ulice či jejich podstatné části, a tudíž i stavby nedílně spjaté s historickým vývojem města včetně výše zmíněného špitálu s kostelem sv. Alžběty.

Dříve než bylo možné přistoupit k likvidaci výše zmíněného objektu, musely být vyřešeny administrativní záležitosti. Šlo především o upuštění od památkové ochrany objektu. K tomuto aktu došlo na základě výměru Ministerstva školství a kultury čj. 14439/61. Pak už nic nebránilo likvidaci stavby. Vlastní demoliční práce však byly zahájeny až v lednu roku 1965 a trvaly do dubna téhož roku.

V rámci demoličních probíhal, pokud to bylo možné, archeologický výzkum, jímž byl pověřen pracovník Muzea Podblanicka Vladimír Malý (1927 – 2002). Ten shrnul výsledky výzkumu v článku uveřejněném v regionálním periodiku²⁹⁶. Podle této zprávy byl nejdříve zdokumentován a zaměřen sklep pod objektem. Valná část zdiva pocházela z pozdějších přestaveb – tedy asi ze 16.století. Jediné původní zdivo bylo zjištěno v chodbě vedoucí k nověji vybudovaným lednicím.

V nadzemní části objektu byly po odstranění novodobých příček a přístaveb objeveny stopy původního zdiva, většinou obezděného v pozdějších dobách cihlami. Při té příležitosti bylo také zjištěno, že opěrný pilíř, přiléhající ke stavbě na západě (tedy v ose původního presbytáře) představoval rovněž novodobou přístavbu. V jižní zdi (obrácené do dvora) se podařilo objevit dvě zazděná hrotitá okna, ovšem bez jakýchkoliv pozůstatků profilovaného ostění, které by umožnilo přesnější datování. Nicméně bylo patrné, že okna byla součástí původní kamenné zdi, náležející historické stavbě. Podobně hovoří o objektu i zpráva okresního konzervátora památkové péče ze zde 4. 6. 1965²⁹⁷.

Z plánu uloženého v archivu Muzea Podblanicka je patrné, že sakrální objekt, orientovaný v souladu s liturgickými zásadami ve směru V – Z, byl provázán s novodobými přístavbami, nicméně jeho středověký původ a charakter byl nepopíratelný. Původní středověké zdivo se zachovalo od jihozápadního nároží přes jižní zeď, závěr presbytáře a dvě třetiny zdi severní.

²⁹⁶ Malý, Vladimír: Záchraný výzkum na demolici hospody „Na Špitále“ v Benešově. In: Jiskra, roč. VI (XVI).z 10.4.1965

²⁹⁷ „Sdělují Vám, že v ledu až v dubnu 1965 byla provedena demolice objektu Špitál v Benešově, klášterní (chybně) kaple, posledně hostinec „Na Špitále“. Dohled Vámi svěřený nad prováděnou demolicí měl okresní konzervátor památkové péče, který přenesl jej na archeologického pracovníka Podblanického muzea Vladimíra Malého. Za jeho řízení byly položeny dvě sondy do hloubky 1,5 m za účelem nalezení datovatelného materiálu, protože při vlastní demolici nebyl žádný materiál nalezen. Získané keramické střepy pocházejí z nádob od konce 14.do konce 19.století. Celá plocha sond byla novodobou navázkou. Zachované zdivo odpovídá datování keramikou. Nadzemní zdivo je vně i uvnitř obezděno cihlami, pocházejícími ze 16.století i mladšími. Do prvního podlaží bylo jádro stěn asi původní. Ostatní zdiva se po nesčetných požárech od husitských dob až do minulého století zřítily. Na přilehlé stěně k WC, která je přistavěna k vlastní církevní stavbě, byla zachycena psaníčková sgrafita, jejichž trosky byly uloženy v Podblanickém muzeu. Plánky, nákresy a materiál získaný z výzkumu jakož i fotografická dokumentace jsou uloženy v depozitáři Podblanického muzea na Jemništi, okres Benešov. Konzervátor.“ Čj. 448/4. 6. 1965. Rukop. Archiv Muzea Podblanicka

V jižní zdi²⁹⁸ se podařilo objevit, jak již bylo výše uvedeno, dvě hrotitě sklenutá okna. Zeď, která navazovala na jihozápadní nároží a uzavírala objekt od západu, představovala novodobou přístavbu, stejně jako trakt vybíhající k severu. O novodobých úpravách svědčily i dělicí příčky v západní části objektu.

Na plánu jsou patrné dvě sondy označené ŠP – 1 a ŠP – orientované mírně mimo osu objektu směrem k jihu a zahloubené 1,50 m pod úroveň terénu. Z těchto sond se podařilo získat keramický materiál, který bylo možné na základě výzdoby a profilů okrajů nádob zařadit do rozmezí 13. – 19. století s převahou středověkého materiálu. Nepodařilo se zachytit pohřby v objektu kostela, byť o nich hovoří kronika benešovské piaristické koleje²⁹⁹. Nic tedy nenasvědčuje tomu, že by stavba neodpovídala době svého vzniku, tedy první polovině 13. století.

Archeologický výzkum v areálu piaristické koleje v letech 1999 – 2001

Nepřehlédnutelnou dominantu Velkého (dnes Masarykova) náměstí tvoří piaristická kolej s kostelem sv. Anny, která se rozkládá při jeho jihozápadním nároží. První pokusy o založení piaristické koleje v Benešově spadají do 17. století, kdy byl majitelem panství Jiří Ludvík hrabě ze Sinzendorfu, ale úspěšný byl až František Karel Leopold Přehořovský z Kvasejovic³⁰⁰. První jednání o novém založení se uskutečnila pravděpodobně již v roce 1702, kdy Přehořovský navázal kontakt s řádovým provinciálem P. Placidem Feierem a S. Bernardo. Na jednáních se rovněž podílel rektor piaristické koleje v Ostrově u Karlových Varů P. Clemens Teng a S. Philipo Nerio. Celá záležitost kolem vzniku koleje se patrně urychlila i tím, že se P. Teng stal roku 1703 provinciálem³⁰¹. Tehdy byl schválen projekt nového založení.

Jako nejvhodnější místo pro výstavbu koleje a kostela se ukázalo již zmíněné jihozápadní nároží Velkého náměstí při ústí Zámecké (dnes Tyršovy) ulice. První piaristé přišli do Benešova v roce 1704 ze Slaného a zpočátku byli ubytováni v domě vdovy Ludmily Choceňské v čp. 161 a bohoslužby konali ve špitálním kostele sv. Alžběty³⁰². Se stavbou koleje bylo započato v roce 1705. Částka 26 500 zlatých, věnovaná zakladatelem, měla

²⁹⁸ Zde je třeba reagovat na interpretaci kolegy Malého tím, že jižní zeď nebyla situována do dvora, ale do ulice Pražské

²⁹⁹ Záznam z roku 1707 vypovídá o smrti pátera Remigia, který byl pohřben v kostel sv. Alžběty po evangelijní straně vně mřížky. ADB, I., s. 23 r

³⁰⁰ Tywoniak, 1993, s. 163; Urfus, 1990, s. 196

³⁰¹ Bartůšek, 1995, s. 46 n

³⁰² Pinkas, II., s. 107; ADB, I., 1703 – 1733, s. 6; Bartůšek, 1995, s. 47; Váňová, 2003, s. 24

sloužit k vybudování koleje pro 15 členů řádu, škol, kostela a přilehlé zahrady³⁰³. Stavbu koleje s kostelem sv. Anny navrhl vynikající architekt italského původu Giovanni Batista Alliprandi³⁰⁴, který pracoval jak pro přední šlechtické rody, tak i pro řeholní řády. Vnější fasády koleje jsou velmi jednoduché, minimálně architektonicky členěné. V jižním křídle byl situován refektář se štukovou nástropní výzdobou a v patře nad ním knihovna, rovněž se štukovým nástropním rámcem. Fasádu rajského dvora zdobí rokokové sluneční hodiny, zhotovené malířem Pavlem Kristiánem Noldingerem (1698 – 1771). Boční vchod do koleje nese alianční znak Františka Karla Leopolda Přehořovského a jeho druhé manželky Juliány Dorotei Jörgerové z Tolletu.

Kostel z let 1705 – 1710 byl zbudován na půdorysu řeckého kříže a na rozdíl od kostela sv. Mikuláše již nebyl orientován k východu. Fasáda je členěna lisenami, které přecházejí v horizontální pás pod římsou. V ose středového pole je vstupní portál s jednoduchým ostěním převýšeným kartuší s erbem Jana Josefa z Wrtby s datem 1717; nad ním je okno a trojúhelný štít oddělený římsou. V konkávním zvlnění obou bočních polí jsou vždy dvě okna nad sebou, z nichž spodní dvě jsou vždy slepá. Střed interiéru je zaklenut plackovou klenbou; boční kaple, kněžiště, jehož vítězný oblouk má podobu převýšeného půlkruhu, a podkruchtí je sklenuto valenou klenbou s výsečemi. Stěny člení pilastry, které nesou bohatě profilovanou římsu.

Podnětem výzkumu v okolí výše zmíněného areálu se staly zprávy hovořící o barokní soše sv. Ignáce, kterou dala zhotovit Marie Anna hraběnka z Wrtby; socha byla posléze údajně zakopána v blízkosti kostela sv. Anny³⁰⁵. Všechny zprávy se vcelku shodují na době jejího vzniku v roce 1747. Podstatně se však rozcházejí v datu, kdy byla zmíněná socha odstraněna a zakopána.

Vzhledem k dané situaci, kdy nebyla známa přesná poloha zakopaného objektu, bylo využito metody georadarového měření, které provedli dne 4. 5. 1999 pracovníci firmy Geonoma, s.r.o.

³⁰³ Zemek – Bombera – Filip, 1992, s. 60

³⁰⁴ Zemek – Bombera – Filip, 1992, s. 129; ADB, I., 1703 – 1733, s. 5, 17; Pinkas, II., s. 113, 114

³⁰⁵ „V roce 1747 dala hraběnky z Wrtby na velkém rynku a sice na hořejší (jižní) jeho straně proti rozhraní domů čp. 3 a 4 při silnici z tábořské do konopišťské ulice vedoucí, postaviti sochu sv. Ignáce, z kamene, ne právě umělec.zhotovenou na kamenném podstavci a při ní vysázeti stromy; socha tato stála tu skoro až do r. 1800; načež byla odklizená a při rohu kostela sv. Anny, kde dříve stávala kaple sv. Jana Nepomuckého do země zakopána (ruku její prý chová řezbář Jan Šoun).“ Pinkas, II., s. 66 – 67; „Socha sv. Ignáce postavena byla dne 20.září 1747 na Velkém náměstí, 8 sáhů od domu čp. 3 na rozhraní domů čp. 3 a 4; kol sochy vysázeny 4. stromy. Sochu darovala hraběnky z Wrtby. Socha ta překázela, byly proto roku 1836 odklizená a zakopána při zdi kostela sv. Anny na náměstí a jest prý tam dodnes.“ Turek, 1923, s. 103; „Další typická socha barokní doby, jezuitského představitele sv. Ignáce, stála od roku 1747 v horní části Velkého rynku před domem čp. 3 – darovala ji sem konopišťská hraběnky z Wrtby. Kolem sochy byly vysázeny čtyři stromy. V roce 1846 byla socha jako překážející trhovcům odklizená. Byla zakopána u zdi kostela před nynějším postranním vchodem; je tam dodnes.“ Tywoniak, 1993, s. 225

Praha. Metodika geofyzikálního průzkumu vycházela z předpokladu, že hledaným objektem je přibližně 2,00 m vysoká pískovcová socha³⁰⁶, uložená do země nejspíše v první třetině 19.století. V rámci výše zmíněného měření byla posléze vytipována čtyři místa, kde byly zachyceny podpovrchové anomálie, odpovídající do určité míry předem stanoveným požadavkům. Pořadí významnosti určilo přiložené situační schéma³⁰⁷, a sice v číselné posloupnosti 1 až 4.

Na provedená měření pak navázalo ověření formou klasického archeologického výzkumu. Ten započal při západní zdi kostela sv. Anny podél bočního vchodu do bývalé piaristické koleje 18.srpna 1999 a trval do 20.srpna včetně. Sonda o rozměrech 4,00 x 4,00 m byla hloubena v souladu se situačním schématem georadarových profilů (na přiloženém plánu místo označeno číslem 1). V hloubce 0,80 – 1,10 m se při jejím jižním okraji podařilo zachytit anomálii avizovanou radarem. Sonda byla postupně v celé ploše prohlubována a při té příležitosti se ukázalo, že se jedná o kamenný blok o rozměrech 1,20 x 0,70 x 0,40 m. V souvrství navážek se vyskytoval materiál jak novodobý – úlomky porcelánových talířů, fragmenty kameniny – tak i fragmenty středověké keramiky a rovněž i zvířecí kosti. Z dané situace vyplynulo, že se sice nepodařilo objevit sochu sv. Ignáce, ale nejspíše pozůstatky domku, který stával, jak je patrné z kresebné a textové dokumentace A. Pinkase³⁰⁸, inkriminovaném prostoru ještě v roce 1860.

Další etapa výzkumu se uskutečnila až o dva roky později, a sice ve dnech 9. – 21. 5. 2001. Tehdy byla v souladu se situačním schématem georadarových profilů vyhloubena podél východní zdi kostela sv. Anny ve vzdálenosti 2,00 m od vstupu do objektu koleje, v místě označeném č. 2, v podélné ose S – J sonda v délce 3,20 m a šířce 2,20 m. V průběhu prací bylo hned prvního dne dosaženo hloubky 1,20 m, přičemž souvrství navážek bylo vysloveně novodobé, a tomu odpovídaly i nálezy tvořené především úlomky skla a fragmenty keramiky a porcelánu vyloženě novověkého původu s minimálním výskytem fragmentů středověkých. Uprostřed sondy se pak podařilo zachytit anomálii, kterou zjistil již geofyzikální průzkum. Jednalo se v podstatě o kameny kladené na maltu, které se objevily v hloubce 1,20 m. Jak

³⁰⁶ Gürtler, Richard: Zpráva o georadarovém měření v okolí kostela sv. Anny v Benešově. Rukop. Praha 1999. Archiv Muzea Podblanicka

³⁰⁷ Benešov – okolí kostela sv. Anny situační schéma georadarových profilů a výsledky výzkumu. Archiv Muzea Podblanicka

³⁰⁸ „Pod kostelem sv. Anny a vchodem do kláštera stály do r. 1878 dle zámecké ulice dva přízemní domky; menší a nižší z nich nalézal se pod vchodem do kláštera při zdi klášterní – poslední dobu bydlela v něm hokynářka Jehličková; ona měla sklep zelinářský v budově klášterní, a když domek tento sbourán byl, dveře do jejího sklepa se uzamkla a dosud jsou zachovány. Když oba tyto domky asi v r. 1878 sbourány a odklizeny byly, byl sklep pod domkem školníkovým zaházen a prostranství klášterní přiměřeně upraveno a kamenným plotem ohrazeno.“ Pinkas, II., s. 129

byla sonda postupně prohlubována, vyšlo najevo, že se jedná o zdivo z lomového kamene, zpevněné po okrajích cihlami. Zároveň se po dosažení hloubky 1,50 m začala v profilech objevovat středověká keramika. Postupem doby se ukázalo, že nepravidelně komponované zdivo dosahuje v podélné ose S – J délky 2,60 m. V nejširším úseku dosahovalo pak šíře 1,05 m a jevílo náznak klenby. V průběhu dalších prací se ukázalo, že zdivo pokračuje směrem k východu³⁰⁹. Tímto směrem však nebylo možné z technických a bezpečnostních důvodů prohloubit sondu tak, aby bylo možné u sledovaného zdiva zachytit základovou spáru. Proto byl terén snížen pouze do hloubky 2,00 – 2,10 m.

Ve vrstvě 1,50 – 2,10 m se v hojně míře vyskytovala keramika – zejména úlomky kachlů a fragmentů nádob, které lze ve většině případů datovat do období vrcholného středověku až raného novověku – tedy do časového rozmezí 15. – první třetiny 17.století s tím, že převážná část náleží spíše období pozdní gotiky a renesance, kdy město, jak to vyplývá i ze zápisů městských trhových knih, po hospodářské stránce vzkvétalo. Z keramických nálezů stojí za zmínku především některé náročněji profilované okraje nádob ze zakuřované keramiky datované do první poloviny 15.století, či fragmenty modře glazované keramiky zdobené proškrabáváním – nejspíše ze 16.století, jejichž výskyt je mimo jiné doložen z Týnce nad Sázavou a Libouně; stejně tak i hnědě glazované fragmenty z tvrdé kameniny, zdobené drobnými úlomky křemene, vsazovanými do těla nádoby. Pominout nelze ani zlomky kachlů, z nichž první, jehož čelní vyhřívací stěna s jednostranně zaoblenou okrajovou lištou je zdobena nejspíše zoomorfními motivy a lze jej datovat do doby kolem poloviny 15.století. Druhý, se zbytky zelené glazury, zdobený lidskými figurami a rostlinnými motivy náleží pak spíše pozdní gotice či rané renesanci. Zajímavý je i nález architektonického článku z červeného pískovce, který nepochybně pochází z minoritského kláštera a zde byl druhotně použit jako stavební kámen, jak je to ostatně patrné na celé řadě benešovských staveb.

Závěrem lze tedy konstatovat, že se sice nepodařilo objevit hledanou barokní sochu sv. Ignáce, ale nejspíše zděný objekt, který stával v místech dnešní piaristické koleje. Že zde existovala starší zástavba, dokládá i nejstarší plánec města z roku 1680. Objekt zanikl patrně v pohnutých dobách třicetileté války, kdy bylo město několikrát zplundrováno a vypáleno. Lze litovat jedině toho, že se díky technickým problémům nepodařilo v plné míře objasnit, o jaký objekt se jedná. Nicméně díky několika na sobě nezávislých měření, provedených různými metodami, lze kdykoli provést revizi výzkumu a případně jej rozšířit východním směrem, byť v současnosti terénní situaci komplikuje dělicí zeď, postavená v roce 2004.

³⁰⁹ To znamená pod úroveň příjezdové komunikace do dvora areálu a dále směrem k čp. 2.

Rovněž by bylo možné pokračovat v pátrání po zmíněné plastice, neboť zatím nebyla prověřena všechna místa, označená v rámci geofyzikálního průzkumu.

Archeologický dohled při úpravách v kostele sv. Anny

Vedle klasického archeologického výzkumu mají nepopíratelný význam a opodstatnění i méně náročné akce, k nimž bezesporu náleží dohled při zemních pracích a úpravách v památkově chráněných objektech, ale nejen v nich.

Ve dnech 2. – 4. 3. 2004 probíhaly výkopové práce pro plynovou přípojku pro kostel sv. Anny v areálu piaristické koleje, a to jak v exteriéru, tak i v interiéru. Vedení pro venkovní přípojku bylo situováno v rajském dvoře podél severní zdi koleje ve směru V – Z. Hloubka rýhy dosahovala 0,80 m a šířka se pohybovala v rozmezí 0,30 – 0,40 m. Rýha byla zahloubena do souvrství navážek, tvořících terén dvora – 0 – 0,20 m drn, 0,20 – 0,30 štěrk, 0,30 – 0,80 m hlinitopísčité vrstvy. Většinou se jednalo o souvrství, která byla již několikrát překopána, a tudíž vrstvy nebyly v původní poloze. Ve vykopané zemině se vyskytovala keramika, kterou bylo možno datovat do rozmezí 15. – 17. století.

Vedení, procházející skrze prostory v sousedství presbytáře kostela (sakristie, boční kaple) podél jižní zdi ve směru V – Z a podél západní zdi ve směru S – J, vyústilo v západním sektoru objektu pod prahem předsíně zinní kaple. Zde byly odstraněny žulové dlaždice a pod nimi se objevila sypký výplň. V lodi pak byly pod žulovou dlažbou patrné zbytky dlaždic z pálené hlíny, obdobně jako tomu bylo v kostele sv. Mikuláše. Pod lavicemi propojenými dřevěnou podlážkou byly patrné pouze keramické dlaždice a udusaná hlína.

Při další kontrole, která se uskutečnila 4. 3. 2004, bylo zjištěno, že veškeré zemní práce, prováděné v areálu rajského dvora, byly skončeny a rýha zasypána. Pouze v místě styku východního a severního traktu se objevilo několik fragmentů raně novověké keramiky. Zaústění přípojky v první místnosti za sakristií bylo svedeno do levého rohu místnosti (skrze jižní zeď). Odtud pokračovalo vedení druhou místností do sakristie a dále do východní boční kaple; odtud směřovala přípojka k lavicím. Zde byla rozebrána dlažba v blízkosti vstupu do sakristie podél oltáře sv. Josefa. Zejména v tomto úseku bylo velmi dobře patrné, že původní dlažba byly z pálených neglazovaných dlaždic, a teprve na ni byla později kladena dlažba kamenná. Další větev vedla přes zinní kapli do západního sektoru o odtud k oltáři sv. Jana Nepomuckého; rovněž zde byla nálezová situace obdobná. Jediný nález představoval fragment zvířecí lopatky bez jakéhokoliv doprovodu keramiky.

V rámci dohledu byla provedena fotodokumentace, sběr keramiky a byly odebrány vzorky dlažby ke geologickému určení. Ty byly prozkoumána pracovníky Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy a ti dospěli k následujícímu zjištění. Podle jejich dobrozdání pochází kámen, ze kterého byly dlaždice zhotoveny ze dvou lokalit – v prvním případě se jedná o rulu kouřimského typu ze Stříbrné Skalice – a ve druhém případě o zvětralý granodiorit z Velkých Popovic³¹⁰. Podařilo se rovněž zjistit, jak byl kostel během staletí upravován a jakých doznal změn, i když mnohé na objasnění dosud čeká. To se například týká frekvence pohřbů v kryptách pod podlahou kostela, o nichž podávají svědectví anály koleje.

³¹⁰ I když k tomuto tématu nebyla zpracována písemná zpráva (o to i z toho důvodu, že jeden z iniciátorů této akce zemřel), neznamená to, že danou skutečnost lze kdykoliv opětovně ověřit srovnáním vzorků dlažby a vzorků ze zmíněných lokalit.

4. 3 Středověké sklepy

Doposud jsme věnovali pozornost církevním objektům, ale jejich historii nelze objasnit bez vztahu k ostatní městské zástavbě a zejména pak k historickému podzemí, které vypovídá mnohé o dispozici objektů církevních i profánních.

Celá řada historických měst, a to jak královských tak i poddanských, na našem území má podzemní prostory zahlobené do podložní horniny. Nejstarší datované sklepy pocházejí ze 13.století³¹¹. Četnost a rozsah prostor je dokladem významu města a jeho hospodářské prosperity. Benešov má historické podzemí úměrné svým rozsahem významu, jaký toto poddanské město v minulosti mělo. Tyto prostory mnohdy mohou být i významným vodítkem dokládajícím stavebně historický vývoj města, zvláště když jeho původní zástavba byla v průběhu jeho existence devastována požáry, vojenskými vpády a v neposlední řadě i necitlivou novodobou zástavbou.

Jak vypadal Benešov kolem roku 1600 – tedy v době, kdy byly výše zmíněné prostory plně funkční – uvádí A. Pinkas: *„Kolem r. 1600 mělo město Benešov obě náměstí – velký a malý rynek-, ulice konopištskou – nyní zámeckou, pražskou, táborskou a vlašimskou; v ulici na blátě – nyní růžové, - byly toho času snad domky, v ulici „na louži“ nyní na bezděkově, byly snad domky, pak obecní pastouška a šatlava; na nároží ulice táborské a malého rynku stával pivovar a táhl se k ulici na bezděkově; kolem něho vedla soutka k obecní pastoušce a šatlavě. Radnice stávala tam, kdy nyní nalézají se c.k.úřady.*

Domky v městě Benešově bývaly většinou nízké – přízemní, mnohé ze dřeva a byly zřízeny ku vedení polního hospodaření; při četných stály stodoly. Ulice byly kratší; v ulicích mezi domky tu a tam stály stodoly, někde i plot zahradní.

V městě byl rybníček a sice pod kolejí v zámecké ulici směrem do ulice růžové; do něho přitékala voda z haltýřovské louže, kteráž bejvala na louce pod kolejskou zahradou, potůčkem mezi kolejskou zahradou a domky zámecké ulice na levo od náměstí ležícími, přes ulici zámeckou odtékala zahradami podél ulice na blátě ku kostelu sv. Alžběty – nyní hostinci na klinice – a pod lukami ku potoku Bedrčskému.

Do ulice zámecké vcházelo se z náměstí úvozem ohraničeným z obou stran stráněmi. I ulice na Bezděkově, která původně se jmenuje na louži, byly také úvozem vysokými stráněmi

³¹¹ Petráň, Josef a kol.: Dějiny hmotné kultury. I(2). Praha, Academia 1985. s. 626

*roubeným; rovněž takovým úvozem byla cesta od hřbitovů do vlašimské ulice vedoucí, kteráž až dosud jmenuje se na ouvoze.*³¹²

A právě ony středověké sklepy, které byly pod výše zmiňovanými objekty hloubeny, mohou vypovídat o rozložení zástavby v historickém centru města. Shodou okolností jeden z nejzachovalejších sklepů se zachoval pod čp. 92 Na Karlově – tedy pod budovou farního úřadu.

Vzhledem k tomu, že v Benešově již od 60.let minulého století probíhala intenzivní bytová výstavba a s ní spojené demoliční práce, bylo třeba věnovat pozornost i stavebně historickému průzkumu. A právě průzkum SÚRPMO z roku 1972 upozornil na možnost výskytu dvoupatrových sklepů. Na jeho základě se pak v roce 1974 uskutečnila první etapa výzkumu středověkého podzemí³¹³. První etapa průzkumu, jak plyne ze zprávy krasové sekce TIS³¹⁴, trvala od 17.listopadu do 6.prosince 1974. Tehdy byly zdokumentovány sklepy pod čp. 222, 41 a 43. Dům čp. 222 dosud stojí na rohu Malého náměstí, domy čp. 41 a 43, situované při východní frontě Malého náměstí, byly zbourány.

V lednu 1975 došlo na staveništi budovy OV KSC k objevu patrně nejrozsáhlejšího komplexu sklepů³¹⁵, které však bohužel byly zničeny bez náležitého zdokumentování. Proto byl urychleně proveden průzkum dalších ohrožených sklepů, pokud možno tak, aby jejich zdokumentování bylo co nejlépe skloubeno s postupem demoličních prací. V létě 1976 došlo ke zdokumentování dalších sklepů a následná etapa průzkumných prací pokračovala v prosinci téhož roku. Další průzkumné práce proběhly v letech 1977, 1978, 1981 a 1984. Tím byl střed města zdokumentován v relativní úplnosti.

V rámci tohoto několik let trvajících systematického průzkumu bylo zdokumentováno na padesát sklepů zahloubených do skalního podloží. Sklepy byly hloubeny hornickým způsobem pomocí železek a mlátek, jak to ostatně dokládají do dnešních dní zachované stopy na stěnách. Havířské nástroje, které byly při práci používány, se pak podařilo nalézt ve sklepech pře čp. 8 v Poštovní ulici³¹⁶.

Tyto sklepy, jejichž základní dispozici představuje chodba, ze které na obě strany vybíhají lalokovité výklenky zvané lochy, představují zpravidla druhé a třetí suterény. Sestupuje se do

³¹² Pinkas, I., s. 1 - 3

³¹³ Dragoun, Zvonimír – Jásek, Jaroslav – Tywoniak, Jiří: Středověké podzemí v Benešově. In: Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 26/1985. s. 210 n; Váňová, Libuše: Středověké sklepy v Benešově. In: Čáslavský sborník. Sborník příspěvků přednesených na semináři u příležitosti 100 let od Palackého sjezdu českých archeologů a spolků muzejních. Čáslav, Městské muzeum 1998. s. 89 n

³¹⁴ Zpráva o průzkumu středověkých sklepení v Benešově u Prahy. Rukop. Archiv Muzea Podblanicka

³¹⁵ Dragoun – Jásek – Tywoniak, 1985, s. 210

³¹⁶ Dragoun – Jásek – Tywoniak, 1985, s. 215, 221

nich z prvního suterénu, který představují zděné prostory stávající zástavby zpravidla při uliční čáře, po schodech nebo svažující se chodbou tesanou ve skále.

Jak vyplývá z výše zmíněného výzkumu³¹⁷, jsou chodby 1,50 – 2,00 m široké a vysoké také v průměru 2,00 m. Šířka lochů se pohybuje v rozmezí 1,50 – 1,80 m a výška také kolem 1,80 m. Hloubka výklenků zpravidla nepřesahuje 2,00 m i když mohou být i výjimky, jako je tomu v případě domu čp. 44 či 73. Stropy tesané ve skále mají profil plného oblouku, starší jsou patrně s profilem eliptickým (čp. 100, 158), mladší pak s profilem stlačeným se vyznačují i dokonalejším povrchem. Podzemní prostory mnohdy nerespektují ani parcelní hranice ani uliční čáru a v mnoha případech vybíhají dost daleko pod vozovky ulic či náměstí. Tak tomu bylo například u již zbouraného domu čp. 44 a dále pak u zachovaných domů čp. 100 a 230.

Pokud se budeme zabývat typologií zmíněných prostor, pak nejběžnějším typem sklepa je sklep zbudovaný na půdorysu trojlistu nebo také jednoduchého (latinského) kříže, který se vyskytuje nejčastěji. Sklep na půdorysu dvojramenného kříže se vyskytuje pod domy čp. 44 a 101. S dispozicí trojramenného kříže se můžeme setkat u domu čp. 75, 103, 154 a dále u čp. 73 a 230. Chodba se čtyřmi páry výklenků se vyskytla pod domem čp. 2. Kombinací těchto výše zmíněných typů pak vznikaly rozsáhlejší sklepní prostory hloubené v několika úrovních, z nichž sklepy pod domy čp. 41, 42, a 43 (dnes jsou všechny zbourány) patřily půdorysně k nejzajímavějším³¹⁸ a také i k nejstarším, protože na počátku 20. století byla ve sklepech domu čp. 42 objevena pec z 15. století³¹⁹. Tyto domy se nacházely při východní straně Malého náměstí a byly demolovány při hloubení stavební jámy pro budovu okresního výboru Komunistické strany Československa (dnes sídlo městské knihovny a polikliniky). Další rozsáhlé prostory se nacházejí pod domem čp. 73 a pod budovou radnice; propojené podzemí mají domy čp. 158 a 159 na Masarykově náměstí, kde se nachází i dům čp. 230. Jeho podzemí bylo hloubeno patrně v několika etapách. Ze závěrů výzkumu³²⁰ je patrné, že nejstarší je část orientovaná V – Z s třemi páry protilehlých lochů, nichž levý byl rozšířen do tvaru kříže. Z něho se pak zahluovalo schodiště do třetího suterénu původně jen jednoduché křížové dispozice, později však rozšířeného o svažující se chodbou S – J s obkročmo řazenými dvěma výklenky z každé strany.

³¹⁷ Dragoun – Jásek – Tywoniak, 1985, s. 245 n

³¹⁸ Dragoun – Jásek – Tywoniak, 1985, s. 245

³¹⁹ „Prof. Jindř. Matiegka navštívil Benešov, aby prohlédl nález, který učinil pan Aug. Šmakal ve sklepech svého domu v Tábořské ulici. Bylo zjištěno, že se jedná o pec z válek husitských. K detailnějšímu prohlédnutí bude přizván odborník.“ Jiskra, 1911, s. 17. Byla-li zmíněná pec opravdu dále detailněji zkoumána, se zatím nepodařilo zjistit.

³²⁰ Viz pozn.č. 317

O tom, že sklepy sloužily jako skladovací prostory, vypovídají lochy podél jejichž stěn se dochovaly ve skále tesané lavice nebo do stěn zahloubené kapsy, které sloužily k uložení dřevěných povalů, na něž se skladované zboží ukládalo. Nezbytnou součástí sklepů byly (a dosud jsou) i větrací otvory, které původně ústily nad úroveň terénu a byly pro dobré ovzduší v těchto prostorách nepostradatelné. Pokud jsou tyto otvory zahloubené v hornině, mají obvykle kruhový profil o průměru 0,15 – 0,20 m. V některých případech se však můžeme setkat i s větším otvorem. Příkladem může být sklep pod čp. 103, který se nachází pod severozápadním nárožím Masarykova (dříve Vítězného, Velkého) náměstí. Ten měl větší, cihlami vyzděnou šachtu krytou poklopem, kudy se spouštěl led na chlazení.

Během dokumentování sklepů se objevily, byť sporadicky, předměty archeologické povahy – kromě již zmíněných nástrojů byl v prostorách pod čp. 40 objeven fragment pokličky z 15. století, vchod do sklepa u čp. 158 byl druhotně osazen pozdně gotickým portálem a pod domy čp. 38 a 39 se vyskytly fragmenty keramiky, které bylo možno zařadit do sklonku období renesance.

V letech 1993 – 1995 probíhala rekonstrukce radnice, jejíž zadní trakt zasahoval až k pozemkům, které původně náležely, případně bezprostředně sousedily s minoritským klášterem. Dům čp. 100, o němž se jednalo, se nachází v severní frontě zástavby Masarykova náměstí a jeho dvorní trakt ústí do ulice Na Karlově. Na místě nárožního objektu na Velkém (dnes Masarykově) náměstí stával dům, který patřil kolem roku 1550 Jiřímu Kopytáři³²¹. Ten jej prodal Janu Honsovi Cibulkovi a od něj dům v roce 1592 získal Krištof Kolář. Dalším majitelem byl hrnčář Adam Lyska, který prodal v roce 1624 dům kolářovský urozené paní Kateřině manželce urozeného pána Václava Pivničky z Radostic. Když se v roce 1645 Švédové stahovali k Jankovu a přepadli a zapálili Benešov, shořel i tento dům. Václav Pivnička pak spáleniště spolu s dalšími nemovitostmi prodal hraběti Michnovi z Vacínova, který nechal na zmíněném spáleništi vystavět domek. Ten pak jeho potomci prodali manželům Beránkovým. Dále se jako majitelé postupně uvádějí Dorota Stefanová, Antonín Zelechovský a manželé Millerovi. Protože se Christof Miller zadlužil, byl dům prodán ve veřejné dražbě a získal jej v roce 1734 Ondřej Schrajner, který zde patrně zřídil hospodu. Další majitelkou se posléze stala Františka Bojanová; po té je dům uváděn v majetku obce benešovské, od které nemovitost koupili František a Terezie Svobodovi. Od nich majetek získal Jan Skydánek. Následně se zde jako majitelé vystřídali manželé Urbanidesovi, Josef

³²¹ Pinkas, II., s. 815 n

Berger, manželé Kršíkovi, Jakub Šťastný jako nájemce hospody, Josef Feyerstein a Jindřich Frank, který v roce 1867 vyměnil zmíněný dům s obcí benešovskou za objekt čp. 227.

Jak již bylo výše uvedeno, od 18. století se v objektu nacházela hospoda zvaná „Na Obecníku“ a od v roce 1867 se stal sídlem městské samosprávy a rovněž městské spořitelny a knihovny; rovněž se zde nacházely byty strážníků³²².

Sklepy, nacházející se pod budovou, jsou valeně klenuté s osou obrácenou do průčelí náměstí³²³. Druhý suterén má složitější ve skále tesanou dispozici. Je přístupný z prvního suterénu vpravo pod schodištěm šikmo se svažující chodbou (i když dnes je vstup zazděný) orientovanou ve směru J – S obezděnou smíšeným zdivem. Vstupní chodba má dva páry protilehlých výklenků tesaných ve skále a na křížení vyztužených cihlovými pasy. Za cihelným portálem, který je v ose chodby, se nalézá další východní část sklepa, která je pravděpodobně z celého komplexu nejstarší. Tvoří ji chodba orientovaná Z – V vejčitého profilu, která má ve východní části dochovanou lavici a kapsy. K jihu (za portálem) ústí do uhelný úzká neproniknutelná chodba. K severu pak směřuje chodba, jejíž úsek byl zavalen., ale v průběhu rekonstrukce byl daný prostor vyčištěn.

Rekonstrukce objektu probíhala od letních měsíců roku 1993. V první fázi došlo na demolici zadního traktu budovy. Při té příležitosti se podařilo objevit architektonické články, pocházející z bývalého minoritského kláštera a datované do přelomu 13. – 14. století, druhotně použité jako stavební kámen. V říjnu práce pokročily natolik, že bylo započato s hloubením základů pro novou stavbu. Tehdy se ve výkopu začal rýsovat sklep hloubený do podloží. Část chodby, která s největší pravděpodobností navazovala na výše zmíněnou k severu vybíhající chodbu, byla pozdějšími stavebními úpravami v délce 5,00 m zlikvidována. Nicméně se postupně podařilo zachytit ústí sklepa, jehož chodba vejčitého profilu v délce 2,25, byla souběžná s uliční čarou a posléze se mírně zatáčela severozápadním směrem. Po odklizení zásypu se objevila část sklepa ve tvaru kříže o celkové délce 5,00 m. Vstupní chodba byla u ústí 1,00 m široká a po 3,25 m se rozšířila na 1,50 m; jednotlivé lochy byly 1,00 m široké a jejich délka se pohybovala v rozmezí 1,00 – 1,25 m. Výška dosahovala 1,80 m.

Na rozdíl od předchozího průzkumu zde bylo objeveno značné množství archeologického materiálu – počínaje mincemi, přes kovové předměty až po fragmenty keramiky, které umožnily vcelku spolehlivé datování. Z kovových předmětů stojí za zmínku fragment dveřního kování roztepaný do podoby listu, visací zámek a obdélné úchytky. Z keramických zlomků se podařilo rekonstruovat tvary nádob a jeden nádobkový kachel téměř v úplnosti.

³²² Dragoun – Jásek – Tywoniak, 1985, s. 233, 234

³²³ Váňová, 1998, s. 90

Kromě keramiky 15.století zde byly i mladší fragmenty. Nejzajímavější však byl objev tří mincí – zhořeleckých haléřů – datovatelných do čtyřicátých až padesátých let 15.století³²⁴. Mince nalezené ve výše zmíněném sklepe odpovídají s největší pravděpodobností typu II³²⁵. Na základě zmíněných nálezů lze předpokládat, že se podařilo objevit sklep, pocházející z doby kolem poloviny 15.století.

Dalším sklepem, kterému byla věnována pozornost, byly prostory pod čp. 92 Na Karlově-
tedy pod budovou farního úřadu: *“Děkanství s hospodářským stavením čp. 92 pochází asi ze 17.století; v něm jest objemné nádvoří, jež uzavřeno jest na straně jižní hřbitovní zdí a velkou zděnou stodolou, od té táhne se na straně východní zahrada do nádvoří i do polí zděným plotem ohražená, za ní hospodářská kolna, pak chlévy a stáje; na straně severní až k domu čp. 93 nalézá se rozsáhlá ovocná zahrada zděným plotem ohražená, kteráž křídlem svým v ulici před budovou děkanskou vybíhá. V zděném plotě zahrady jest mnoho i slušně tesaných kamenů z bývalého minoritského kláštera zazděno. Budova děkanství jest o jednom poschodí. Zdá se, že děkanství vyhořelo za dobývání Benešova Žižkou v r. 1420 a při vpádu Švédů do Benešova r. 1648, kdy i chrám sv. Mikuláše vzal zkázu.”*³²⁶

Vlastní budova je v současné době patrová, souběžná s uliční čarou, z níž ustupuje poněkud k severu; podélnou osou orientovaná V – Z. K jihovýchodnímu nároží se pojí další trakt, podstatně kratší, a budova tak nabývá tvaru písmene L. Přízemí domu o pěti okenních osách bylo spolu s hospodářskými budovami vystavěno nejspíše v 17.století v rámci obnovy po skončení událostí třicetileté války, byť zmíněné jihovýchodní nároží s opěrným pilířem by svědčilo pro pozůstatky starší stavby. Pod severovýchodním nárožím budovy se nachází sklep s valenou cihlovou klenbou. Z tohoto sklepa vybíhá směrem k západu chodba se schodištěm. Její ústí je vyzděno smíšeným zdívkem a postupně přechází v chodbu tesanou ve skalním

³²⁴ „Zhořelecké halěře se postupně stávaly jedním z nejvýznamnějších drobných platidel v peněžním oběhu českých zemí druhé poloviny 15.století. Zachovávaly si stále stejnou podobu dvoustranně ražených mincí s nízkým obsahem stříbra. Na jedné straně nesly obraz královské koruny, na druhé písmena „gor“. Na základě oněch tří písmen byly ve starší literatuře tyto mince mylně přičítány Jiřímu z Poděbrad („gor“ jako zkratka z „Georgius“; ve skutečnosti jde o zkratku z německé mutace jména města Zhořelec, tj. Görlitz). Zhořelecké halěře obíhaly v mnoha variantách, jejichž chronologie dosud není přesně stanovena. Za nejstarší, ražené asi ve čtyřicátých a padesátých letech 15.století, považujeme ty mince, které na lící straně napodobovaly tzv.čtyřráz. Mince byly raženy modernější technologií na kruhovém střížku, ale písmena „gor“, ležící uvnitř hladkého kruhu, jsou ještě uzavřena v obrazci čtvercového tvaru, napodobujícím čtyřráz starších mincí, které měly vyšší obsah stříbra. Mladší zhořelecké mince již tento čtyřráz nemají.“ Vorel, Petr: *Od pražského groše ke koruně české. 1300 – 2000. Průvodce dějinami peněz v českých zemích.* Praha, Rybka Publisher 2000. s. 79, 521

³²⁵ „Domníváme se, že první dva typy můžeme zařadit do čtyřicátých a padesátých let 15.století. Ikonograficky halěře napodobují tehdy běžné peníze se čtyřrázem, které obíhaly v celé střední Evropě a to jim jistě pomáhalo proniknout do oběhu v sousedních zemích. Ražbu třetího typu bychom pak mohli předpokládat šedesátých a pozdějších letech 15.století i na počátku 16., kdy mince se čtyřrázem téměř vymizela a byla nahrazena ve středoevropském oběhu kruhovou mincí.“ Šafař, Oldřich: *Zhořelecké halěře.* In: *Numismatické listy/1990.* s. 130, 131

³²⁶ Pinkas, II., s. 802

podloží. Hlavní chodba směřuje nejprve k západu, přičemž z ní směrem k severu vybíhají dva lochy a k jihu jeden; posléze se tato chodba zatáčí opět k severu. Šířka hlavní chodby se pohybuje v rozmezí 1,45 – 1,69 m, výška kolem 1,80 m, šířka lochů v rozmezí 1,42 – 1,82 m, hloubka 1,42 – 2,33 m. Kromě ventilačního otvoru čtvercového základu o rozměrech 0,40 x 0,40 m ve vrcholu klenby prvního z lochů po severní straně, jsou ve stěně hlavní chodby vytesány v určitém odstupu tři drobné výklenky – nejspíše pro odložení světla. V prvním lochu po severní straně je také vytesaná lavice pro odkládání předmětů a v rozmezí 0,35 – 0,37 m pod vrcholem klenby kruhové otvory pro nasazení dřevěné tyče. Vstupy do lochů bylo možno uzavírat, protože všechny tři nesou stopy po drážkách tesaných do kamene a vykazují tak snahu po vytvoření portálků. Strop tesaný ve skále má profil plného oblouku a kámen nese stopy po pracovních nástrojích. Na rozdíl od sklepa, objeveného při úpravách radnice, zde bylo minimum archeologického materiálu – pouze tři keramické fragmenty náležející s největší pravděpodobností 17.století.

Z objektů, které se nacházejí Na Karlově přímo v areálu minoritského kláštera, byla věnována pozornost domu čp. 96³²⁷. Tento dům patřil roku 1600 Šimonu Spělákovi, který byl, jak již bylo výše uvedeno, ve městě vodákem. Po něm pozůstala vdova prodala dům Barboře Nečtinské. Dále jsou jako majitelé v 17.a 18.století postupně uváděni Šimon Nečtinský, Jiří Máša, Václav Máša a Václav Páry. Vdova Veronika Párysová se posléze provdala za Františka Smita, který si v roce 1794 vymohl na magistrátu povolení, aby na starém klášteře mohl vystavět nový dům a za tím účelem koupil od obce místo od zvonice nahoru do „Starého kláštera“. Zde se podle ústního sdělení F. V. Mareše³²⁸ nacházelo ve sklepě ukotvení vítězného oblouku nově budovaného konventního chrámu minoritského kláštera. Dům, orientovaný podélnou osou V – Z a mírně ustupující z osy presbytáře konventního chrámu z poslední třetiny 14.století, je v západní části podsklepený. Prostor je valeně zaklenutý a je zde užito smíšeného zdiva, přičemž v jeho severozápadní části jsou kameny z červeného pískovce vyžděny tak, že lze uvažovat o tom, že se jedná o patu vítězného oblouku. Ovšem tato skutečnost si vyžádá v budoucnosti ještě podrobnější průzkum.

I když se nepodařilo díky objektivním potížím plně dokončit výzkum sklepů, které nebylo možné zdokumentovat při výše zmíněných akcích, přece jen se nově objevily některé zajímavé skutečnosti. Týká se to především domu čp. 4 na Masarykově náměstí. Zmíněný

³²⁷ Pinkas, II., s. 769 - 773

³²⁸ Prof. PhDr. František Václav Mareš (1922 Benešov - + 1994 Vídeň) významný slavista, profesor vídeňské univerzity

dům patřil v 16.století spolu s přilehlým domem čp. 3 rodině Holcafu³²⁹ a byl nazýván Holcafovský. Během třicetileté války zpustl a až v roce 1687 jej získal kožešník Jakub Douša. Po něm se stal majitelem jeho syn a od něj koupil dům v roce 1765 Josef Hauschild, který zde zřídil lékárnu zvanou „U zlatého orla“. Také tento objekt je podsklepený a z přízemí jižního křídla sestupuje schodiště, které se stáčí k jihu a vede do sklepní místnosti segmentově zaklenuté a kombinující cihlové a smíšené zdivo. Odtud vede další schodiště do níže položené sklepní místnosti. Také tato místnost orientovaná podélnou osou V – Z je zaklenuta segmentovou klenbou. V jejím východním křídle se nachází větrací otvor, který ústí do vnější obvodové zdi. V západní části místnosti je pokračování přerušeno mohutným blokem betonu. Tato část sklepa je již pod vedlejším domem čp. 3, kde se původně nacházelo sídlo OV KSČ. V jihozápadním rohu místnosti je přístup do dalšího pokračování, které tvoří dvě chodby s valenou klenbou.

Pokud budeme uvažovat o datování zmíněných sklepů, mohou nám pomoci artefakty nalezené během dokumentačních prací. V prvních fázích výzkumu bylo těchto artefaktů poměrně málo, nicméně hornické nástroje nalezené ve sklepě před čp. 8 v Poštovní ulici lze datovat do 15.století. Nejvíce materiálu, na jehož základě bylo možné upřesnit datování, však poskytl sklep objevený při úpravách radnice mezi lety 1993 – 1995. Z keramických fragmentů se podařilo rekonstruovat nádoby, které lze datovat do první poloviny 15.století. Součástí nálezů byl i nádobkový kachel s kruhovým dnem a čtvercovým pravoúhlým ústím, který bylo možné rovněž datovat do první poloviny 15.století, i když takovéto kachle se vyráběly a používaly poměrně dlouho, a proto je obtížné určit jejich stáří³³⁰. K datování velkou měrou přispěl i nález tří zhořeleckých haléřů, které náležely k typu II., raženému ve Zhořelci ve čtyřicátých letech 15.století³³¹.

Při datování nám může pomoci i srovnání s jinými obdobnými díly. Obdobným provedením se totiž vyznačují sklepní prostory ve Světlé nad Sázavou, které také vznikaly v 15.století³³². S identickou situací se můžeme setkat i v Táboře, kdy byly tyto prostory rovněž hloubeny v první polovině 15.století³³³. Vezmeme-li tedy v úvahu výše uvedené skutečnosti, lze konstatovat, že podzemní prostory v Benešově vznikaly také od první poloviny 15.století s případnými přesahy do mladšího období, což by mohl být případ sklepa pod čp. 92 Na Karlově.

³²⁹ Pinkas, II., s. 169 – 170; Dragoun – Jásek – Tywoniak, 1985, s. 218 n

³³⁰ Pavlík, Čeněk – Vitanovský, Michal: Encyklopedie kachlů v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Ikonografický atlas reliéfů na kachlích gotiky a renesance. Praha, Libri 2004. s. 12

³³¹ Šafář, 1990, s. 130

³³² www.svetlans.cz, 3. 4. 2010. s. 1 - 2

³³³ Hejna, Antonín: Tábor. Praha, SNKLU 1964. s. 52, 57

Závěr

Byť literatura a písemné prameny jsou historiky preferovány a považovány za rozhodující při objasňování vzniku a vývoje lidských sídel, nelze pominout význam a možnosti archeologického výzkumu. Jako důkaz může sloužit vývoj osídlení na území města Benešova, tak jak nám jej dokládají výše zmiňované archeologické výzkumy. Jak vyplývá z dané situace, nejstarší osídlení v rámci dnešní městské aglomerace bylo doloženo na návrší Na Karlově, které se nachází severovýchodně od městského centra. Zde také byla a dosud je největší koncentrace církevních staveb.

Je celkem pochopitelné, že největší pozornost, ať v negativním či pozitivním smyslu, budily pozůstatky minoritského kláštera, které ještě na vedutě F. B. Wenera (1690 – 1778) z roku 1752³³⁴ působily monumentálním dojmem. Ovšem postupem doby mizela jejich kamenná краса v základech a podezdívkách benešovských domů³³⁵. A až výzkum z roku 1941 do určité míry ozřejmil vzhled areálu a jeho stavební vývoj, který V. Mencl interpretoval následujícím způsobem: „...severní zeď (velkého) presbyteria navazuje na spáru na boční malé presbyterium...tím je prokázáno, že malé presbyterium je starší“ a dále „...jižní opěrný pilíř (malého presbyteria) příliš vniká do půdorysu velkého presbyteria a byl při jeho stavbě odbourán“.³³⁶ To dokazuje, že objekt kláštera vznikal a narůstal postupně, a tudíž pozůstatky velkého presbyteria jsou podstatně mladší. Lze litovat toho, že výzkum nemohl dále pokračovat, jak bylo uvedeno výše; proto by rozhodně stála za úvahu jeho revize. Na jejím základě by pak bylo možné znovu posoudit a v konfrontaci s novými poznatky, získanými v uplynulých letech na srovnatelných lokalitách, ty původní opětovně zhodnotit a případně nově interpretovat. Výrazným pomocníkem při datování jednotlivých stavebních etap však mohou být, kromě stavebních relikvů, odkrytých výzkumem, rovněž dochované architektonické články. Mnohé z nich se nacházejí přímo v terénu u paty zříceniny; další pak ve sbírkách Muzea Podblanicka.

³³⁴ F. B. Werner – kreslíř, mědirytec a inženýr. Velmi cestoval r. 1715 působil v Bratislavě a v Mnichově. Dále pak jako ředitel strojů v barokním divadle hraběte Šporka v Praze. Procestoval téměř celou střední Evropu, až nakonec zakotvil ve Vratislavi. Tam vlastním nákladem vydal své rytiny – 20 cisterciáckých klášterů ve Slezsku, na Moravě a v Čechách. Sborník jeho kreseb z Prahy, Čech a Moravy z r. kol. 1752 je uložen v městské knihovně ve Vratislavi. Toman, Prokop: Nový slovník československých výtvarných umělců. II. L – Ž. Ostrava, Výtvarné centrum Chagall 1993. s. 696

³³⁵ Což je dosud patrné zejména v ulicích Na Karlově a Vlašimské, kde se zachovalo nejvíce objektů z původní zástavby; dále pak v ohradních zdech zahrad obklopujících faru a ve zdivu piaristické koleje s kostelem.

³³⁶ Archiv terénní dokumentace ARÚP, čj. 2649/41

Můžeme zmínit zlomek těžkého raně gotického klenebního žebra³³⁷ vejčité profilace, které lze spolu s fragmentem klenebního pasu s okosenými hranami datovat do padesátých až šedesátých let 13.století, neboť oba fragmenty mají blízko k profilaci klenebních žebor z dominikánského kláštera v Jihlavě (ostatně v souvislost s Jihlavou byla připomenuta i v případě portálu farního kostela sv. Mikuláše). K tomuto okruhu lze přiřadit i hlavici ze sbírek Muzea Podblanicka. Hlavice je kalichovitého tvaru s kvadratickým abakem a zdobí ji palmety, jejichž stonky jsou spojeny profilovanou páskou. Zatímco pojetí rostlinné dekorace lze považovat již za raně gotické, způsob přepásání stonků palmet profilovanou páskou odpovídá, podobně jako kalichovitý tvar hlavice, ještě pozdně románskému pojetí výzdoby. Tudíž i tato vznikla ve výše zmíněném časovém rozmezí – tedy v padesátých a šedesátých letech 13.století.

S minoritským klášterem do určité míry souvisel i výzkum, který se uskutečnil o více než čtyřicet let později. Tehdy vyvstala potřeba stavby kulturního domu, který měl být situován do prostoru západně od zřícenin minoritského konventního kostela na parcelu č. 1384, kde i podle plánu z roku 1680 byla pouze minimální zástavba. Nicméně existoval předpoklad, že do tohoto prostoru mohla zasahovat loď výše zmíněného kostela, pokud byla dostavěna. To se nepotvrdilo, nicméně výzkum zachytil na ploše osídlení z přelomu 14. – 15.století v podobě roubeného domu s drážkovou konstrukcí. Otázkou zůstává, zda byl objekt v ve vztahu ke klášteru či nikoliv. Na druhou stranu je však dokladem koexistence dřevěné i zděné zástavby ve středověkém městě.

K nejzajímavějším výzkumům patřil bezesporu výzkum v sezóně 1989 – 1990, při němž bylo bezesporu objeveno slovanské pohřebiště, datované na základě stříbrem plátovaných záušnic do přelomu 10. – 11.století. K tomuto pohřebišti s největší pravděpodobností náležely i dva hroby obložené velkými neopracovanými kameny nacházející se pod podlahou sakristie minoritského kostela³³⁸ a patrně i nezdokumentované kosterní pozůstatky objevené, dle ústního sdělení majitele domu čp. 94 Na Karlově, při stavebních úpravách zmíněného objektu. Poněkud hůře zařaditelný je pak hrob, který se vyskytl v blízkosti domu čp. 78 Na Karlově, kde uložení pohřbu do země bylo určeno v rozmezí 13. – 17.století³³⁹. Další, zde odkryté pohřby, související patrně s morovými epidemiemi byly podstatně mladší, stejně tak i pohřby

³³⁷ Kovář, 2010, s. 7

³³⁸ Viz pozn. č. 237

³³⁹ Blajerová, 1982, s. 3

pod podlahou kostela sv. Mikuláše, kde frekvence pohřbívání byla poměrně velká, vzememe-li v úvahu, že na ploše 2,20 x 2,30 m byly odkryty pozůstatky nejméně šesti jedinců³⁴⁰.

Poněkud problematičtěji se jeví výzkum bývalého špitálu s kostelem sv. Alžběty, kde díky dané situaci nebylo možné provést celoplošný výzkum a bylo možné omezit se pouze na dvě až tři sondy v rámci souběžně probíhajících demoličních prací. Přes tento handicap bylo možné konstatovat, že počátky objektu sahají do 13.století, byť byla doložena celá řada stavebních úprav od pozdně středověkých přes raně novověké až po takřka novodobé.

Bez zajímavosti není ani výzkum iniciovaný v areálu piaristické koleje, jemuž předcházela georadorový průzkum, na jehož základě pak byla vytipována nejvhodnější místa pro hloubení sond. Během těchto prací se podařilo zjistit, že kostel sv. Anny byl postaven na starších objektech, které patrně zanikly v průběhu třicetileté války, jak o tom svědčí plánec z roku 1680.

Vzhledem k dané situaci nebylo možné v některých případech nevěnovat pozornost již zmiňovaným sklepům. Tyto objekty mají totiž poměrně značnou vypovídací hodnotu, protože v Benešově, jehož zástavba byla v průběhu staletí poměrně značně devastována, nám dávají představu o tom, kdy a jak jednotlivé domy vznikaly a pomáhají při určení jejich stáří. Tak jako v případě domu čp. 92 Na Karlově.

V závěru lze konstatovat, že i když se zde uskutečnily výzkumy, na jejichž základě bylo možno nahlédnout do vývoje především církevních objektů, ještě ne vše bylo objasněno. A na další badatele čeká celá úkolů.

³⁴⁰ Viz pozn.č. 271

Resumé

Work on the church history of Benešov is basically divided into two main parts. The first is an overview of literature on the history of the city. She also pays attention to the history of the city from its inception until after the First World War.

The second part focuses on the moments that led to the of archeology as science. The most comprehensive treatise includes proper research of church buildings. In particular the extinct Minoritě monastýry, the parish church of St. Nicholas, hospital in St. Elizabeth church and Piarist College center. For reason of kontinuity of development could not be ignored and some profane objects. Althoud many have manager to explain – especially to the relationship to the Slavic burial of 10 – 11th century – is still large scope for further research.

Literatura

- Balata, Miloslav*: Z historie benešovských škol (I. – klášterní a partikulární školy; II. – Benešovské školy v 17.a 18.století). In : Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 3/ 1959. s. 57 – 69
- Baletka, Tomáš*: Páni z Kravař. Z Moravy až na konec světa. Praha, Lidové noviny 2003. 488 s. ISBN 80-7106-682-6
- Bartůšek, Václav*: Vývoj školství na Podblanicu ve 2.polovině 17.století a v 1.třetině 18.století. In: Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 19/1987. s. 185 – 212
- Bartůšek, Václav*: Piaristé. Tradice benešovské vzdělanosti a kultury. Benešov, Galerie výtvarného umění 1995. 115 s.
- Beranová, Magdalena – Lutovský, Michal*: Slované v Čechách. Archeologie 6. – 12.století. Praha, Libri 2009. 475 s. ISBN 978-80-7277-413-5
- Benešov*. Benešov, Město Benešov 1998. 94 s. ISBN 80-238-2752-9
- Benešovsko – Podblanicko*. Benešov, Okresní kulturní středisko 1985. 366 s.
- Bláhová, Marie*: Vývoj špitálů v raně feudální Evropě a problematika nejstaršího špitálu v Praze. In: Documenta Pragensia VII/1. 1987. s. 44 n
- Boháč, Zdeněk*: Postup osídlení středního Povltaví podle stáří církevních staveb. IN: Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 9/1968. s. 53 – 81
- Boháč, Zdeněk*: Dějiny osídlení středního Povltaví podle písemných pramenů. In: Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 10/1969. s. 109 – 149
- Boháč, Zdeněk*: Dějiny osídlení středního Povltaví v době předhusitské. Prameny a studie 19. Praha, Zemědělské muzeum 1978. 199 s.
- Boháč, Zdeněk*: Topografický slovník k církevním dějinám předhusitských Čech. Pražský archidiakonát. Praha, Historický ústav 2001. 255 s. ISBN 80-7286-036-4
- Buben, Milan*: Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích. III/I. Žebravé řády. Praha, Libri 2006. 471 s. ISBN 80-7277-088-8
- Buchvaldek, Miroslav a kol.*: Dějiny pravěké Evropy. Praha, Státní pedagogické nakladatelství 1985. 279 s.
- Čapka, František*: Dějiny zemí Koruny české v datech. Praha, Libri 1998. 815 s. ISBN 80-85983-51-6
- Čapka, František*: Dějiny zemí Koruny české. 4.opravené a doplněné vyd. Praha, Libri 2010. 1054 s. ISBN 978-7277-469-2

- Čechura, Martin:* Pohřební ritus ve středověku a novověku ve světle archeologického a antropologického výzkumu. IN: *Archaeologia historica* 35/2010. s. 111 – 119 ISBN 978-80-210-5272-7
- De Fiores, Stefano – Goffi, Tulio:* Slovník spirituality. Kostelní Vydří, Karmelitánské nakladatelství 1999. 1295 s. ISBN 80-7192-338-9
- Della Fina, Giuseppe M:* Svět archeologie. Překl. K. Křížová. Praha, Knižní klub 2009. 287 s. ISBN 978-80-242-2446-6
- Dobiáš, Josef:* Dějiny královského města Pelhřimova a jeho okolí. Doba předhusitská. I. Pelhřimov, Musejní spolek 1927. 529 s.
- Dragoun, Zvonimír – Jásek, Jaroslav – Tywoniak, Jiří:* Středověké podzemí v Benešově. In: Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 26/1985. s. 209 – 247
- Durdík, Tomáš:* Raně gotická stavební podoba hradu Konopiště. In: Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 26/1985. s. 163 – 182
- Durdík, Tomáš:* Archeologický výzkum hradu Konopiště v roce 1991. In: Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 32/1992. s. 65 – 78
- Durdík, Tomáš:* Encyklopedie českých hradů. Praha, Libri 1996. 365 s. ISBN 80-85983-33-8
- Dušek, Ladislav:* Kronika tzv. Beneše Minority a její pokračování. IN: Minulostí západočeského kraje. XXVI. Plzeň, Západočeské nakladatelství 1990. s. 7 – 112. ISBN 80-7088-043-0
- Dvorský, František:* O starožitném panském rodě Benešoviců. Část I. O Benešovicích – vyjímaje rod pánů z Kravař. Brno, Musejní spolek 1907. 132 s.
- Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách.* Praha, Academia 2004. 761 s. ISBN 80-200-0969-8
- Encyklopedie hradišť v Čechách.* Praha, Libri 2003. 430 s. ISBN 80-7277-173-6
- Frolec, Václav – Vařeka, Josef:* Lidová architektura. Encyklopedie. Praha, Státní nakladatelství technické literatury 1983. 359 s.
- Hall, James:* Slovník námětů a symbolů ve výtvarném umění. Praha-Litomyšl, Paseka 2008. 517 s. ISBN 987-80-7185-902-4
- Hamannová, Brigitte:* Habsburkové. Životopisná encyklopedie. Překl. Milada a Milan Kouřimských. 1.vyd. Praha, Brána, Knižní klub 1996. 403 s. ISBN 80-85946-19-X (Brána), ISBN 80-7176-415-9 (Knižní klub)
- Hammerschmidt, Jan Florián:* Prodrumus gloriae Pragenae. Staré město Pražské 1723.pag. 731
- Handbuch der Kirchengeschichte.* III/2. Freiburg – Basel – Wien, Herder 1968. 782 s.

- Hasil, Jan*: Problém chronologické synchronizace raně středověkých kostrových pohřebišť v Čechách a v severovýchodním Bavorsku. In: *Archaeologia historica* 35/2010. s. 159 – 167. ISBN 978-80-210-5272-7
- Heer, Friedrich*: Evropské duchovní dějiny. Praha, Vyšehrad. 768 s. ISBN 80-7021-333-7
- Hejna, Antonín*: Tábor. Praha, Státní nakladatelství krásné literatury a umění 1964. 226 s.
- Hejna, Antonín*: Příspěvek ke studiu malých opevněných sídel doby přemyslovské v Čechách. In: *Památky archeologické LXXIV/1983*. s. 395 n
- Hledíková, Zdeňka*: Pražské klášterní špitály od 13.do počátku 15.století. In: *Documenta Pragensia VII/1*. 1987. s. 74 n
- Hložek, Martin*: Encyklopedie moderních metod v archeologii. Archeometrie. Praha, Libri 2008. 230 s. ISBN 978-80-7277-230-8
- Hoffmann, František*: Středověké město v Čechách a na Moravě. Praha, Lidové noviny 2009. 710 s. ISBN 978-80-7106-543-2
- Charvátová, Ema*: Tři příspěvky k dějinám kostelů Podblanicka. In: *Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 9/1968*. s. 210 – 214
- Charvátová, Ema*: stavební historie města Benešova. In: *Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 11/1970*. s. 85 – 115
- Janečková, Jitka*: Záchranný výzkum u kostela sv. Petra v Poříčí nad Sázavou. In: *Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 13/1972*. s. 232
- Jihlava*. Historie. Kultura. Lidé. Dějiny moravských měst. Praha, Lidové noviny 2009. 877 s. ISBN 978-80-7106-551-7
- Jirásko, Luděk*: Církevní řády a kongregace v zemích Českých. Praha, Klášter premonstrátů na Strahově 1991. 173 s.
- Kacetyl, Jiří*: Historie měšťanského špitálu s kostelem sv. Alžběty, později sv. Kateřiny na Horním předměstí Znojma. In: *Zaměřeno na středověk. Zdeňkovi Měřinskému k 60.narozeninám*. Praha, Lidové noviny 2010. 618 s. ISBN 978-80-7422-027-2
- Kadlec, Jaroslav*: Přehled českých církevních dějin. I. Praha, Zvon 1991. 332 s.
- Kadlec, Jaroslav*: Dějiny katolické církve. II. Olomouc, Univerzita Palackého 1993. 301 s.
- Kosmova kronika česká*. Praha, Svoboda 1972
- Kovářík, Václav*: Konopištský park. Vlašim, Český svaz ochránců přírody, Muzeum Podblanicka, 2009. 108 s. ISBN 978-80-86327-76-1 (Český svaz ochránců přírody), ISBN 978-80-86452-25-8 (Muzeum Podblanicka)

- Kovář, Miroslav*: Několik architektonických zlomků ze tří středočeských klášterů. In: Památky středních Čech. Časopis Národního památkového ústavu územního pracoviště středních Čech v Praze.č. 1/2010. s. 6 – 11
- Kroupa, Jiří*: Architektura. In: Jihlava. Historie. Kultura. Lidé. Dějiny moravských měst. Praha, Lidové noviny 2010. s. 221 – 236
- Krumphanzlová, Zdeňka*: Chronologie pohřebního inventáře vesnických hřbitovů 9. – 12. věku v Čechách. In: Památky archeologické LXV/1974, č. 1. s. 34 – 110
- Kuča, Karel*: Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. I. A – G. Praha, Libri 1996. 874 s. ISBN 80-85983-12-5
- Kuna, Martin a kol.*: Nedestruktivní archeologie. Teorie, metody a cíle. Praha, Academia 2004. 555 s. ISBN 80-200-1216-8
- Kuthan, Jiří*: Česká architektura v době posledních Přemyslovců. Města – Hrady – Kláštery – Kostely. Praha, Ústav dějin umění ČSAV 1994. 582 s. ISBN 80-85618-14-1
- Kybalová, Jana*: Kamenina v Čechách a na Moravě. Praha, Panorama 1993. 179 s. ISBN 80-7038-199-X
- Lawrence, Hugh*: Dějiny středověkého mnišství. Praha, Vyšehrad 2001. 325 s. ISBN 80-7021-536-4
- Le Goff, Jacques – Schmitt, Jean-Claude*: Encyklopedie středověku. 1.vyd. Praha, Vyšehrad 2002. 935 s. ISBN 80-7021-545-3
- Líbal, Dobroslav*: Gotická architektura středních Čech. Praha, Středisko státní památkové péče a ochrany přírody Středočeského kraje 1983. 55 s.
- Líbal, Dobroslav*: Katalog gotické architektury v České republice do husitských válek. Praha, Unicornis 2001. 606 s. ISBN 80-901587-8-1
- Lutovský, Michal*: Encyklopedie slovanské archeologie v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Praha, Libri 2001. 431 s. ISBN 80-7277-054-3
- Malý, Vladimír*: Záchraný výzkum na demolici hospody „Na Špitále“ v Benešově. In: Jiskra, roč.VI(XVI), 10. 4. 1965
- Menclová, Dobroslava*: České hrady.I. Praha, Odeon 1972. 435 s.
- Městské museum v Benešově*. 1939 – 1945. Ročenka. Benešov, Musejní rada 1945. 63 s.
- Městské museum v Benešově*. 1946. Ročenka. Benešov, Musejní rada 1946. 69 s.
- Monografie města Benešova a okolí*. Benešov, A. Burian 1938. 104 s.
- Neustupný, Evžen*: Nové směry v archeologii. In: Dějiny a současnost 11/1969. s. 38 – 42.
www.kar.zcu.cz, 21. 11. 2010; 15:57

- Neustupný, Evžen*: Teorie archeologie. Plzeň, Aleš Čeněk 2010. 318 s. ISBN 978-80-7380-244-8
- Novotný, Václav*: České dějiny. I/3. Praha, J. Laicher 1928. 1085 s.
- Nový, Rostislav*: Pražské předhusitské špitály. In: Documenta Pragensia VII/1. 1987. s. 62 n
- Ottův slovník naučný*. 23 (XXIII). Praha, J. Otto 1906. 995 s.
- Památky archeologické*, roč. V/1863
- Pánek, Jaroslav*: Benešov – tranzitní město posledních Rožmberků. In: Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 25/1984. s. 187 – 209
- Pavlík, Čeněk – Vitanovský, Michal*: Encyklopedie kachlů v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Praha, Libri 2004. 465 s. ISBN 80 – 7277-238-4
- Petráň, Josef a kol.*: Dějiny hmotné kultury. I(2). Praha, Academia 1985. s. 489 – 997
- Petráň, Zdeněk – Radoměřský, Pavel*: Ilustrovaná encyklopedie české, moravské a slezské numismatiky. Praha, Libri 2001. 310 s. ISBN 80-7277-067-5
- Podlaha, Antonín*: Posvátná místa Království českého. Arcidiecéze pražská. II. Vikariáty berounský, bystrický a plzeňský. Praha 1908. 373 s.
- Podlaha, Antonín*: Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese benešovském. Praha 1911. 300 s.
- Pravěké dějiny Čech*. Praha, Academia 1978. 832 s.
- Procházková, Eva*: Benešov. Města ČSSR. Praha, Pressfoto 1988. 127 s.
- Procházková, Eva*: Pravěk a raná doba dějinná. In: Benešov. Benešov, Město Benešov 1998. s. 25 – 57 ISBN 80-238-2752-9
- Procházková, Eva*: Benešov. Zmizelé Čechy. Praha-Litomyšl, Paseka 2005. 81 s. ISBN 80-7185-728-9
- Procházková, Eva*: Týnecko cestou ze středověku do roku 1848. In: Týnec nad Sázavou. K historickým kořenům města. Týnec nad Sázavou, Město Týnec nad Sázavou 2006. 503 s. ISBN 80-239-7791-1
- Růžička, Josef*: Minoritský klášter v Benešově. In: Městské museum v Benešově. 1946. *Ročenka*. Benešov, Musejní rad 1946 S.
- Sedláček, August*: Z Benešova. In: Ottův slovník naučný. III. Praha, J. Otto b.r.v. s. 751
- Sedláček, August*: Místopisný slovník historický Království českého. Fotoreprint vyd.z roku 1909. Praha, Argo 1998. s. 15 – 16 ISBN 80-7203-099-X
- Sedláček, August*: Hrady, zámky a tvrze Království českého. XV. Praha, Šolc-Šimáček 1927. s. 27 – 37

- Schauber, Vera – Schindler, Hanns Michael*: Rok se svatými. Kostelní Vydří, karmelitánské nakladatelství 1994. 702 s.
- Smetánka, Zdeněk*: Život středověké vesnice. Zaniklá Svídna. Praha, Academia 1988. 176 s.
- Středověké podzemí. Světla nad Sázavou – oficiální stránky města. www.svetlans.cz. 3. 4. 2010, 14:25
- Svátek, Josef*: Snahy o obnovení minoritského konventu v Benešově v 17.a 18.století. In: Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 2/1958. s. 119 – 124
- Svoboda, Jiří*: Souvisí morové epidemie s klimatem? In: Vesmír 74, 496, 1995/9. s. 5 n
- Šafář, Oldřich*: Zhořelecké haléře. In: Numismatické listy 45/1990. č. 4.Praha, Národní muzeum 1990 s. 129 – 137.
- Toman, Prokop*: Nový slovník československých výtvarných umělců. II. L – Ž. Ostrava, Výtvarné centrum Chagall 1993. 782 s. ISBN 80-900648-4-1
- Turek, Kajetán*: Špitál sv. Alžběty v Benešově. In: Jihočeský kraj 4/1913. s. 332 – 339
- Turek, Kajetán*: Náboženské poměry v Benešově od založení města až na naši dobu. Benešov, Burian-Staněk 1923. 111s.
- Tywoniak, Jiří*: Devět století Benešova? In: Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 11/1970. s. 72 – 84
- Tywoniak, Jiří*: Benešov a Konopiště v minulosti. 2.vyd. Benešov, Městský úřad 1993. 337 s.
- Unger, Josef*: Pohřební ritus 1.až 20.století v Evropě z antropologicko-archeologické perspektivy. Brno, Masarykova univerzita 2006. 254 s. ISBN 80-210-3733-4
- Unger, Josef*: Pohřební ritus a zacházení s těly zemřelých v českých zemích. Brno, Masarykova univerzita 2002. 151 s. ISBN 80-210-2849-1
- Urfus, Valentin*: Nejvyšší zemský sudí František Karel Přehořovský, barokní velmož, právník a ekonom v Čechách na počátku 18.století. In: Právněhistorické studie 31/1990. s. 194 – 208
- Vašák, Pavel*: Geologie. In: Benešov. Benešov, Město Benešov 1998. s. 6 – 9
- Vašíček, Zdeněk*: Archeologie, historie, minulost. Praha, Karolinum 2006. 156 s. ISBN 80-246-1161-9
- Váňová, Libuše*: Gotické dveřní zámky. In: Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 22/1981. s. 161 – 170
- Váňová, Libuše*: Archeologický průzkum v Benešově. In: Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 29/1988. s. 285 – 290
- Váňová, Libuše*: Středověký dům v Benešově u Prahy. In: Vesnický dům v 16.a 17.století. Skripta. Praha, České vysoké učení technické 1992. s. 12 – 14

- Váňová, Libuše*: Archeologický výzkum v Benešově 1989 – 1990. In: Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 33/1993. s. 193 – 202
- Váňová, Libuše*: Středověké sklepy v Benešově. In: Čáslavský sborník. Sborník příspěvků přednesených na semináři u příležitosti 100 let od Palackého sjezdu českých archeologů a spolků muzejních. Čáslav, Městské muzeum 1998. s. 89 – 92
- Váňová, Libuše*: Špitál s kostelem sv. Alžběty v Benešově. In: Benešovský kalendář 7 – 8/2003. s. 23 – 26
- Váňová, Libuše*: Týnec a okolí v nejstarších dobách a ve středověku. In: Týnec nad Sázavou. K historickým kořenům města. Týnec nad Sázavou, Město Týnec nad Sázavou 2006. s. 60 – 67
- Váňová, Libuše*: Týnecká kamenina. In: Týnec nad Sázavou. K historickým kořenům města. Týnec nad Sázavou, Město Týnec nad Sázavou 2006. s. 270 – 284
- Vlasák, Antonín Norbert*: Okres Benešovský. Nástin statisticko-historický. Praha, F. A. Urbánek 1874
- Vlček, Pavel – Sommer, Petr – Foltýn, Dušan*: Encyklopedie českých klášterů. Praha, Libri 1997. 782 s. ISBN 80-85983-17-6
- Vorel, Petr*: Od pražského groše ke koruně české. 1300 – 2000. Průvodce dějinami peněz v českých zemích. 1.vyd. Praha, Rybka Publishers 2000
- Vorel, Petr*: Od pražského groše ke koruně české. Průvodce dějinami peněz v českých zemích. 2.rozšíř.vyd. Praha, Havran 2004. 577 s. ISBN 80-86515-40-0
- Zaměřeno na středověk*. Zdeňkovi Měřínskému k šedesátým narozeninám. Praha, Lidové noviny 2010. 827 s. ISBN 978-80-7422-027-2
- Zemek, Metoděj – Bombera, Jan – Filip, Aleš*: Piaristé v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. 1631 – 1950. Prievidza, Patria 1992. 328 s. ISBN 80-85716-02-X
- Zpráva o nálezu středověké pece v čp. 42 na Malém náměstí*. In: Jiskra č. 17/1911

Prameny

Editované

Archiv český. IV. Ed. F. Palacký. Praha 1846

Berní rula. 18. Kraj Kouřimský. Ed. M. Haasová-Jelínková. Praha, Academia 1952

Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae. II. Ed. G. Fridrich. Praha 1912

Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae. II. (1200 – 1240). Ed. A. Boček. Olomouc 1839

Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae. III. (1241 – 1267). Ed. A. Boček. Olomouc 1841

Fontes rerum Bohemicarum. V. Ed. J. Emler. Praha 1893

Kosmova kronika česká. Praha, Svoboda 1972

Libri erectionum archidioecesis Pragensis saeculo XIV. et XV. II. 1375 – 1388. Ed. K. Borový. Praha 1878

Libri erectionum archidioecesis Pragensis saeculo XIV. et XV. V. 1398 – 1407. Ed. K. Borový. Praha 1889

Monumenta historica Bohemiae. III. Ed. G. Dobner. Praha 1774

Novák, Jan Bedřich: Formulář biskupa Tobiáše z Bechyně /1279 – 1296). Praha, Česká akademie císaře Františka Josefa 1903

Regesta diplomatica nec non epistolaris Bohemiae et Moraviae. III. (1311 – 1333). Ed. J. Emler. Praha 1890

Needitované

Annalium domus Beneschoviensis. I. 1703 – 1733. 410 s. Státní okresní archiv Benešov

Annalium domus Beneschoviensis. II. 1733 – 1763. 446 s. Státní okresní archiv Benešov

Annalium domus Beneschoviensis. III. 1764 – 1852. 533 s. Státní okresní archiv Benešov

Archiv terénní dokumentace ARÚP, čj. 557/43 (Hájek, Ladislav: Zpráva o výzkumu hrobky v minoritském klášteře Na Karlově v Benešově)

Archiv terénní dokumentace ARÚP, čj. 2087/77, G:2.1100/43 (Flur Karlshof in Beneschau. Arbeitstagebuch. Beneschau 10. 6. 1943. 9 s.)

Archiv terénní dokumentace ARÚP, čj. 2087/77 (Výzkum minoritského kostela v Benešově)

Archiv terénní dokumentace ARÚP, čj. 2649/41

Blajerová, Miroslava: Kostra mladé ženy z Benešova. Antropologický posudek. Rukop. 3 s. čj. 427/82 Archiv Muzea Podblanicka

Břežan, Václav: O rodu starožitným a heroitským pánů ze Šternberka. *Stemmata familiae Sternbergensis. Anno 1638, die 17 Februarii fol. 21 n. Rukop.sign. H 49* Archiv Národního muzea

Dokumentace kostela sv. Mikuláše. Pasport Památkového ústavu středních Čech (dnes Národní památkový ústav – územní pracoviště středních Čech). Rukop. Praha 1985. Archiv odboru školství, kultury a památkové péče Městského úřadu v Benešově

Gürtler, Richard: Zpráva o georadarovém měření v okolí kostel sv. Anny . Rukop. Praha 1999. Archiv Muzea Podblanicka

Liber memorabilium. I. 1737 – 1780. (Pamětní kniha děkanského úřadu v Benešově). Státní okresní archiv Benešov

Liber memorabilium. II. 1836 – dosud. (Pamětní kniha děkanského úřadu v Benešově). Římskokatolická farnost Benešov

Listina z 20.července 1797. Soukromý archiv

Pinkas, Antonín: Topografie města Benešova. I. Rukop. Archiv Muzea Podblanicka

Pinkas, Antonín: Topografie města Benešova. II. Rukop. Archiv Muzea Podblanicka

Pinkas, Antonín: Topografie města Benešova. V. Rukop. Archiv Muzea Podblanicka

Skála, Josef: Dopis Nejdůstojnější arcib. Konsistoři v Praze. V Benešově dne 2.května 1938. Rukop. Archiv Muzea Podblanicka

Soukromé zápisky Františka Horáčka (1811 – 1855). Sbíрка vyčleněných kronik. Státní okresní archiv Benešov

Soupis duší z let 1867 – 1868. Rukop. Římskokatolická farnost Benešov

Velemínský, Petr: Antropologický posudek kosterních pozůstatků z kostela sv. Mikuláše v Benešově. Rukop. Archiv Muzea Podblanicka

Veselá, Alena: Assumpta z Benešova. Restaurátorská zpráva a dokumentace. Rukop. Praha 12. 6. 1998. Soukromý archiv

Zpráva o průzkumu středověkých sklepení v Benešově u Prahy. Předběžná zpráva. Rukop. 1974. Archiv Muzea Podblanicka

Zkratky

AČ	-	Archiv český
ADB	-	Annalium domus Beneschoviensis
AH	-	Archaeologia historica
CDB	-	Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae
CDM	-	Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae
FRB	-	Fontes rerum Bohemicarum
LE	-	Libri erectionum archidioecesis Pragensis
MHB	-	Monumenta historica Bohemiae
RDBM	-	Regesta diplomatica nec non epistolaris Bohemiae et Moraviae
SVPP	-	Sborník vlastivědných prací z Podblanicka

Přílohy

- Plánek města z roku 1680. Autor: Piarista P. Vojtěch Pelican (1643 – 1700). Archiv Muzea Podblanicka
- Ideální model středověkého města se zdůrazněnými církevními objekty. Archiv Muzea Podblanicka

Archeologický výzkum v areálu minoritského kláštera

- Pohled na část zděné hrobky odkryté při výzkumu v roce 1941. Archiv Muzea Podblanicka
- Fragментy keramiky z 11. – 13.století. Foto: F. V. Mareš, archiv Muzea Podblanicka
- Pohled na plochu výzkumu a na závěr presbytáře z okna školy čp. 372. Archiv Muzea Podblanicka
- Zřícenina konventního kostela minoritů ; stav na přelomu 19. – 20.století. Archiv Muzea Podblanicka
- Dlaždice z pálené hlíny s jezdcem ve zbroji a se šternberskou hvězdou ve znaku z 1.poloviny 14.století. Archiv Muzea Podblanicka
- Hlavice sloupu s motivem palmy z 2.poloviny 13.století. Archiv Muzea Podblanicka
- Fragment ostění z červeného pískovce z 2.poloviny 13.století. Archiv Muzea Podblanicka

Archeologický výzkum středověkého roubeného domu

- Základy roubeného domu s drážkovou konstrukcí z přelomu 14. – 15.století. Foto: L. Holub, archiv Muzea Podblanicka
- Část stěny domu s drážkovou konstrukcí. Foto: V. Hanusová, archiv Muzea Podblanicka
- Kresby profilů nádob ze 13. – 15.století. Kreslila: L. Piklová, archiv Muzea Podblanicka
- Hrnc s válcovým tělem a výrazně odsazeným hrdlem ze 13.století. Archiv Muzea Podblanicka
- Nádobky ze základů objektu drážkovou konstrukcí ze 14. – 15.století. Archiv Muzea Podblanicka
- Plánek polohy roubeného domu s drážkovou konstrukcí. Zaměřil: M. Chromý, archiv Muzea Podblanicka

Archeologický výzkum v Benešově Na Karlově 1989 – 1990

- Situace sond ve výzkumné sezóně 1989 – 1990. Zaměřil a zakreslil J. Tájek a J. Morávek
- Výřez z plánu pohřebiště odkrytého v roce 1990. Zaměřil a zakreslil J. Tájek a J. Morávek

- Pohled na část odkrytého slovanského pohřebiště z 10. – 11.století. Foto: O. Šik
- Poškozená ženská lebka s esovitými záušnicemi z 10. – 11.století. Foto: R. Váňa
- Zbytky zdiva objektu zaniklého patrně při požáru minoritského kláštera v r. 1420. Foto: O. Šik
- Bronzové, esovité záušnice plátované stříbrem z 10. – 11.století. Archiv Muzea Podblanicka
- Bronzový knoflíček z 11. – 12.století. Archiv Muzea Podblanicka

Kostel sv. Mikuláše

- Pohled na kostel sv. Mikuláše na kresbě Antonína Pinkase z roku 1870. Archiv Muzea Podblanicka
- Plánek kostela sv. Mikuláše (podle Ant. Podlahy) se zakreslenou sondou. Zakreslila: L. Váňová, archiv Muzea Podblanicka
- Sonda v kostele sv. Mikuláše – pohled na jednotlivé vrstvy podlah. Foto: L. Váňová, archiv Muzea Podblanicka
- Zbytky hedvábné tkaniny splétané do copánku patrně ze 16.století. Foto: L. Váňová, archiv Muzea Podblanicka
- Kostel sv. Mikuláše – rozebírání podlahy. Foto: L. Váňová, archiv Muzea Podblanicka

Nález kosterních pozůstatků v čp. 78 Na Karlově

- Dům čp. 78 Na Karlově. Foto: Z. Veselý, soukromý archiv
- Poškozený hrob orientovaný V – Z s dolními končetinami. Foto: Z. Veselý, soukromý archiv

Špitál s kostelem sv. Alžběty

- Plánek špitálu. Zakreslil: V. Malý, archiv Muzea Podblanicka
- Hostinec „Na Klinice“ – bývalý kostel sv. Alžběty. Archiv Muzea Podblanicka
- Zbytky sgrafitové výzdoby na zdech objektu. Archiv Muzea Podblanicka
- Klenutý prostor uvnitř objektu – patrné kamenné i cihlové zdivo. Archiv Muzea Podblanicka
- Hrotité okno patrné ve zdivu. Archiv Muzea Podblanicka

Archeologický výzkum v areálu piaristické koleje 1999 – 2001

- Velké náměstí s kostelem sv. Anny na kresbě Antonína Pinkase. Archiv Muzea Podblanicka
- Situační schéma georadarových profilů kolem kostela sv. Anny. Archiv Muzea Podblanicka
- Georadarové řezy v okolí kostela sv. Anny. Archiv Muzea Podblanicka
- Zdivo v sondě podél východní zdi kostela sv. Anny. Foto: L. Váňová, archiv Muzea Podblanicka

Středověké sklepy

- Hornické nářadí z 15.století nalezené ve sklepě před čp. 8 v Tábořské ulici. Archiv Muzea Podblanicka
- Sklep pod čp. 158 na Masarykově (Velkém) náměstí, stav v r. 1976. Archiv Muzea Podblanicka
- Sklep objevený při opravách radnice v letech 1993 – 1995. Foto: A. Králík, archiv Muzea Podblanicka
- Plánek sklepa vybíhajícího pod ulici Na Karlově. Zaměřil a zakreslil: J. Pleskot, archiv Muzea Podblanicka
- Zhořelecký halěř se čtyřřázem – typ II – 40.léta 15.století. Foto: T. Podhola, archiv Muzea Podblanicka
- Nádobkový kachel s pravoúhlým ústím a kruhovým dnem z počátku 15.století. Archiv Muzea Podblanicka
- Fragment hrnce z 1.poloviny 15.století. Foto: M. Jantač, archiv Muzea Podblanicka
- Sklep pod čp. 92 Na Karlově patrně ze 17.století. Foto: L. Váňová, archiv Muzea Podblanicka
- Vstup do druhého suterénu sklepa pod čp. 92 Na Karlově. Foto: L. Váňová, archiv Muzea Podblanicka

Bibliografická citace

Církevní dějiny Benešova ve světle archeologických výzkumů /rukopis/: diplomová práce / Váňová Libuše; vedoucí práce: Petr Kubín. – Praha, 2011. - 99 s.

Anotace:

Diplomová práce „Církevní dějiny Benešova ve světle archeologických výzkumů“ vychází z dosud publikovaných prací, které mapují historii města a jeho církevních objektů. V první fázi je tedy nejprve věnována pozornost současnému zpracování tématu. Druhá fáze je pak zaměřena na přehled archeologických výzkumů, které se v dané lokalitě v průběhu doby uskutečnily. Důraz je kladen na výzkumy objektů sakrální povahy (klášter minoritů, farní kostel sv. Mikuláše, špitál s kostelem sv. Alžběty, areál piaristické koleje). Výsledky těchto výzkumů jsou pak konfrontovány s řečí písemných pramenů. V rámci objektivitě nebylo možné opomenout i některé profánní objekty. Bez jejich archeologického prověření by totiž unikaly dějinné souvislosti. Za přínos lze považovat, že se podařilo objevem slovanského pohřebiště z 10. – 11. století podpořit zprávu (byť z pozdního pramene), která hovoří o svěcení kostela v Benešově v roce 1070.

Klíčová slova: Církevní dějiny Benešova – historie města – archeologie

Abstrakt:

Thesis „Ecclesiastical History of Benesov in the light of archeological research“ is based on Publisher work, which charts the history of the town and its church buildings. In the first phase is initially paid attention to the current treatment of the theme. The second phase is then focused on an overview of archeological research has been done in this area took place over time. Emphasis is placed on the sacred nature of the research object – Franciscan monastery, the parish church St. Nicholas, hospital with St. Elizabeth, Piarist College center. The results of these surveys are then confronted with the language of written sources. The objectivity can not be ignored and some secular buildings – mainly two-storey medieval cellars. Without their archeological screening would forego a historical context. The contribution is the discovery of managed Slavonic burial of 10 – 11th century to support the report (Albert from late spring), which speaks of the consecration of the church in Benesov in 1070th.

Key words: Church History Benesov - The city's history – Archeology

Počet znaků (včetně mezer): 208077

Ideální model středověkého města se zdůrazněnými církevními objekty.
Archiv Muzea Podblanicka

Archeologický výzkum v areálu minoritského kláštera

Pohled na část zděné hrobky odkryté při výzkumu
v roce 1941. *Archiv Muzea Podblanicka*

Pohled na plochu výzkumu a na závěr presbytáře
z okna školy čp. 372. *Archiv Muzea Podblanicka*

Fragmenty keramiky z 11. – 13.století. *Foto: F. V. Mareš, archiv Muzea Podblanicka*

Dlaždice z pálené hlíny s jezdcem ve zbroji a se šternberskou hvězdou ve znaku z 1.poloviny 14.století. *Archiv Muzea Podblanicka*

Hlavice sloupu s motivem palmety z 2.poloviny 13.století. *Archiv Muzea Podblanicka*

Fragment ostění z červeného pískovce z 2.poloviny 13.století. *Archiv Muzea Podblanicka*

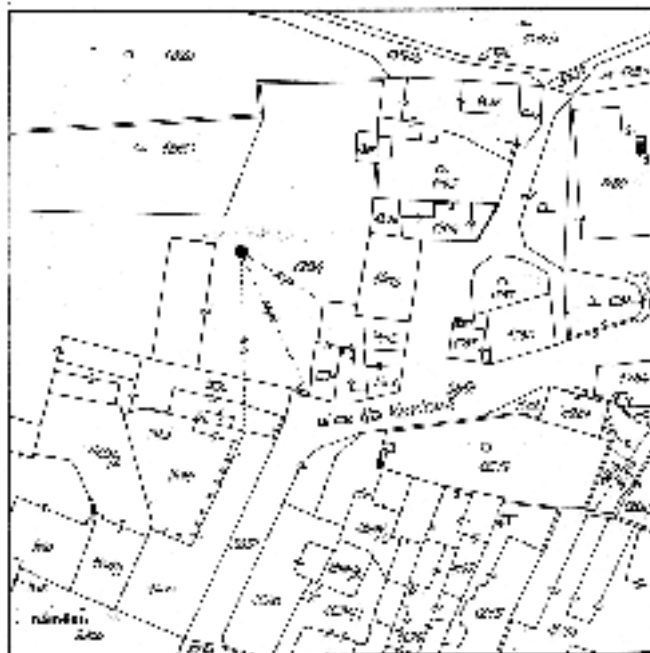

Zřícenina konventního kostela minoritů ; stav na přelomu 19. – 20.století. *Archiv Muzea Podblanicka*

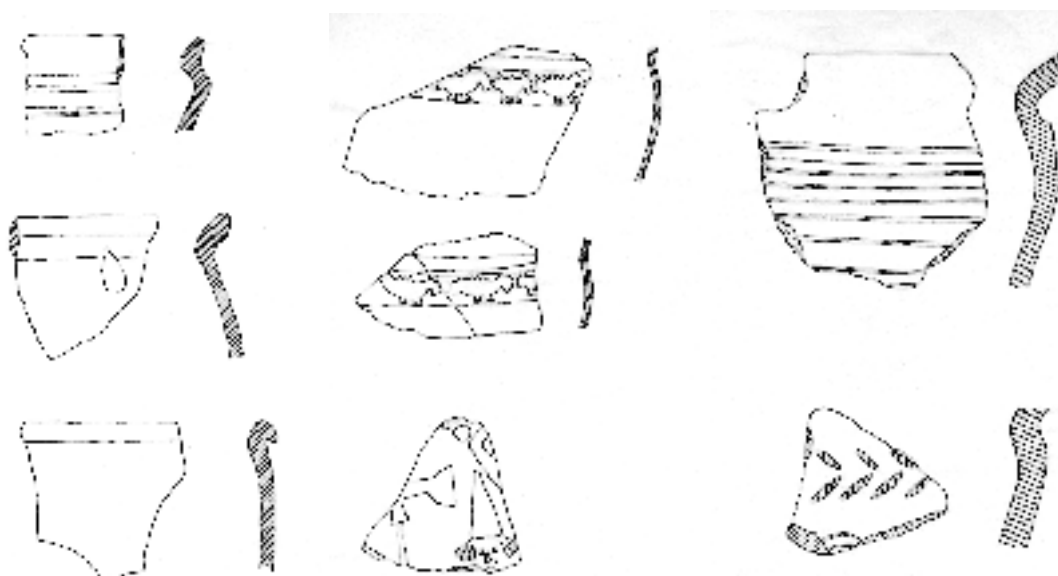
Archeologický výzkum středověkého roubeného domu

ZÁKRES POLOHY DOMU

1 : 1000

Plánek polohy roubeného domu s drážkovou konstrukcí.
Zaměřil: M. Chromý, archiv Muzea Podblanicka

Kresby profilů nádob ze 13. – 15. století.
Kreslila: L. Piklová, archiv Muzea Podblanicka

Část stěny domu s drážkovou konstrukcí. Foto: V. Hanusová, archiv Muzea Podblanicka

Základy roubeného domu s drážkovou konstrukcí z přelomu 14. – 15. století.
Foto: L. Holub, archiv Muzea Podblanicka

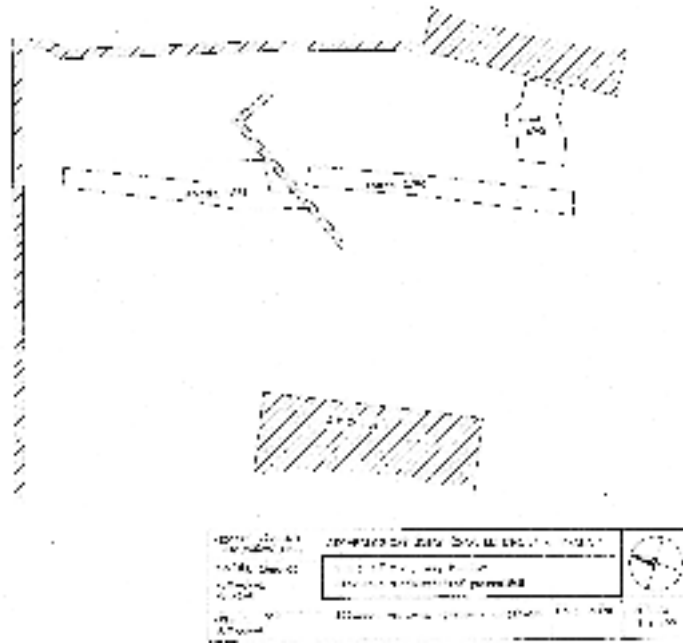

Hrnec s válcovým tělem a výrazně odsazeným hrdlem ze 13.století. *Archiv Muzea Podblanicka*

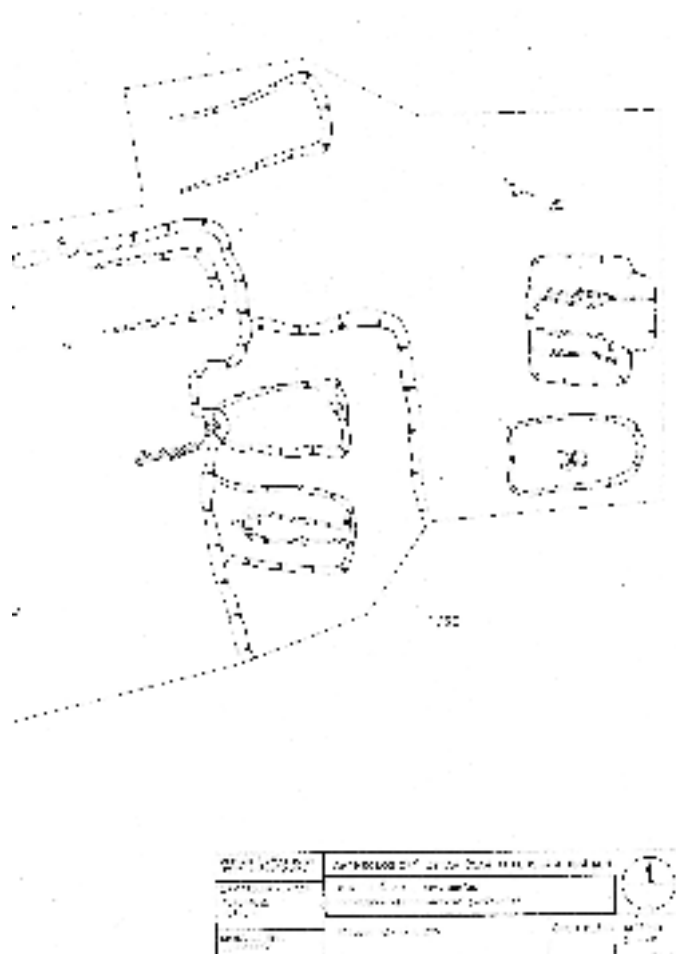

Nádoby ze základů objektu drážkovou konstrukcí ze 14. – 15.století. *Archiv Muzea Podblanicka*

Archeologický výzkum v Benešově Na Karlově 1989 – 1990

Situace sond ve výzkumné sezóně 1989 – 1990. Zaměřil a zakreslil J. Tájek a J. Morávek

Výřez z plánu pohřebiště odkrytého v roce 1990. Zaměřil a zakreslil J. Tájek a J. Morávek

Pohled na část odkrytého slovanského pohřebiště z 10. – 11.století. *Foto: O. Šik*

Poškozená ženská lebka s esovitými záušnicemi z 10. – 11.století. *Foto: R. Váňa*

Zbytky zdiva objektu zaniklého patrně při požáru minoritského kláštera v r. 1420. *Foto: O. Šik*

Bronzové, esovité záušnice plátované stříbrem z 10. – 11. století. *Archiv Muzea Podblanicka*

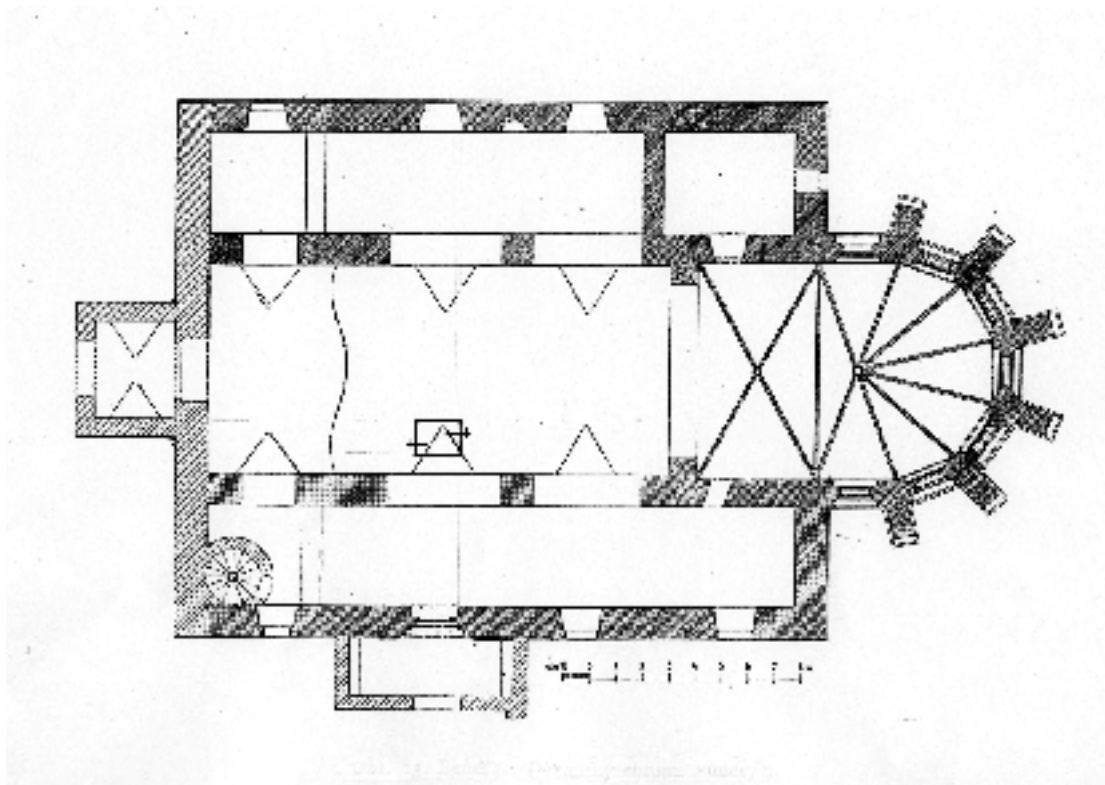

Bronzový knoflíček z 11. – 12. století. *Archiv Muzea Podblanicka*

Kostel sv. Mikuláše

Pohled na kostel sv. Mikuláše na kresbě Antonína Pinkase z roku 1870. *Archiv Muzea Podblanicka*

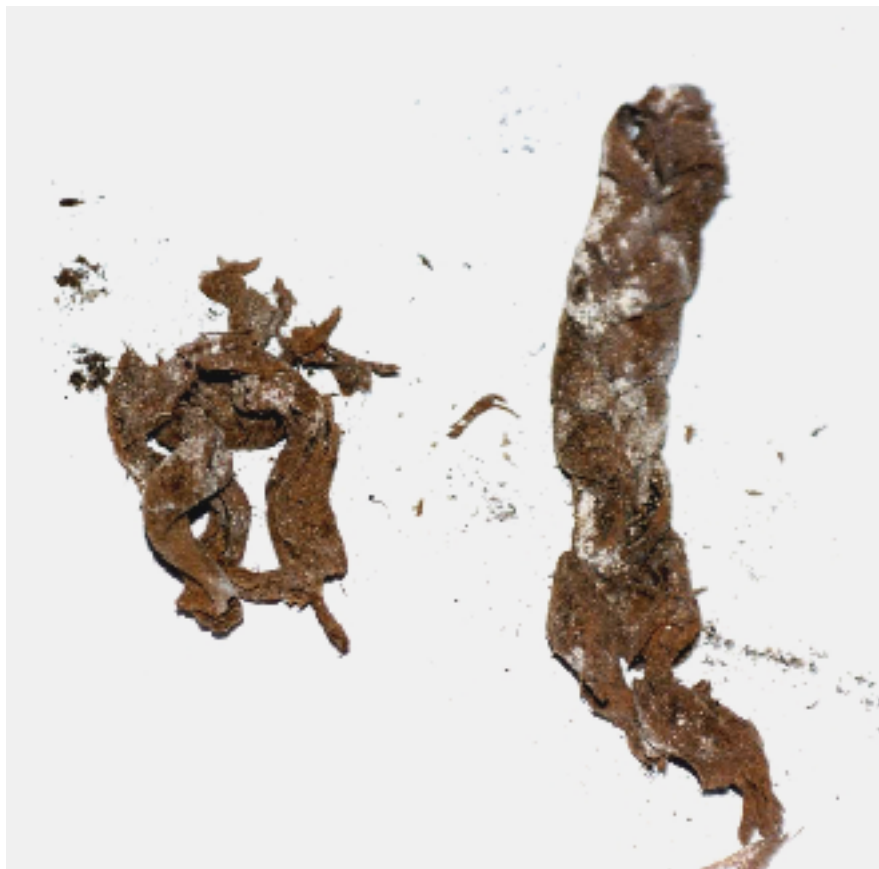
Plánek kostela sv. Mikuláše (podle Ant. Podlahy) se zakreslenou sondou.
Zakreslila: L. Váňová, archiv Muzea Podblanicka

Sonda v kostele sv. Mikuláše – pohled na jednotlivé vrstvy podlah.
Foto: L. Váňová, archiv Muzea Podblanicka

Kostel sv. Mikuláše – rozebírání podlahy. *Foto: L. Váňová, archiv Muzea Podblanicka*

Zbytky hedvábné tkaniny splétané do copánku patrně ze 16.století.
Foto: L. Váňová, archiv Muzea Podblanicka

Nález kosterních pozůstatků v čp. 78 Na Karlově

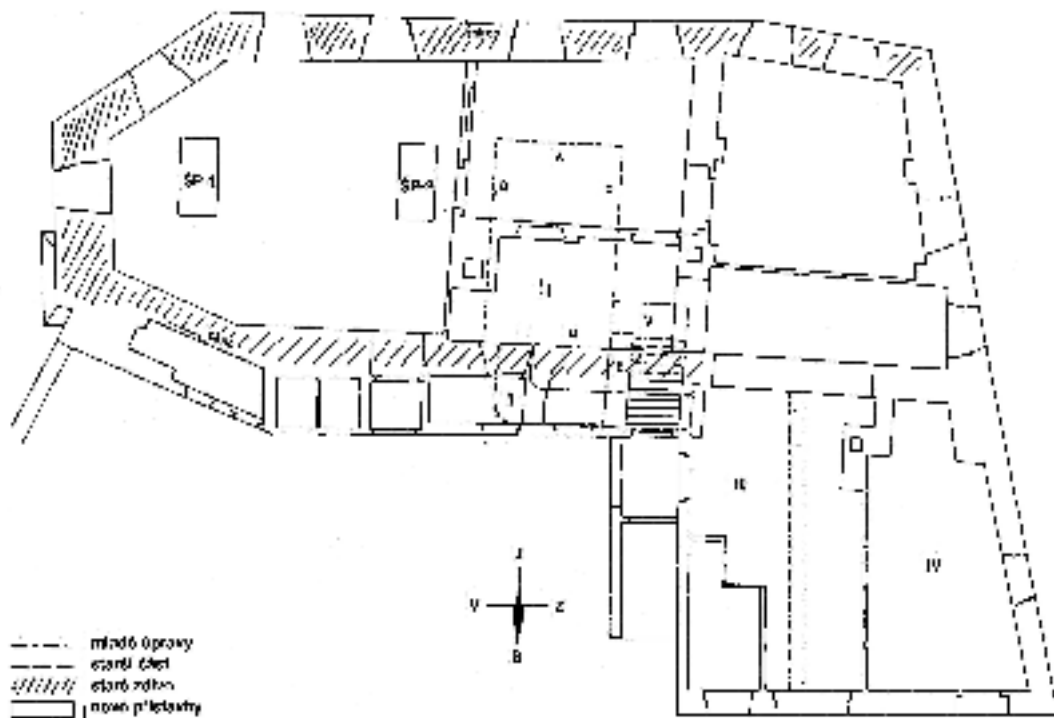

Dům čp. 78 Na Karlově. Foto: Z. Veselý, soukromý archiv

Poškozený hrob orientovaný V – Z s dolními končetinami. Foto: Z. Veselý, soukromý archiv

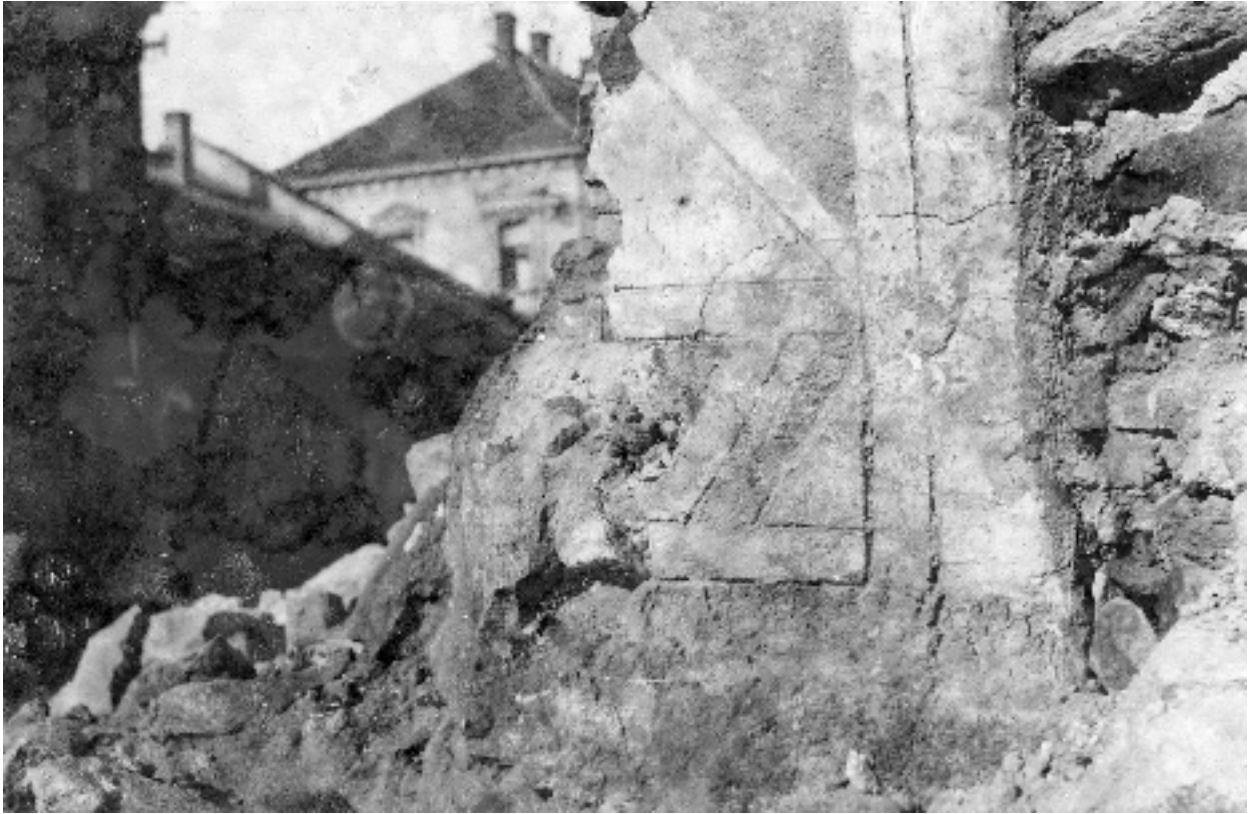
Špitál s kostelem sv. Alžběty

Plánek špitálu. Zakreslil: V. Malý, archiv Muzea Podblanicka

Hostinec „Na Klinice“ – bývalý kostel sv. Alžběty. Archiv Muzea Podblanicka

Zbytky sgrafitové výzdoby na zdech objektu. *Archiv Muzea Podblanicka*

Hrotité okno patrné ve zdivu. *Archiv Muzea Podblanicka*

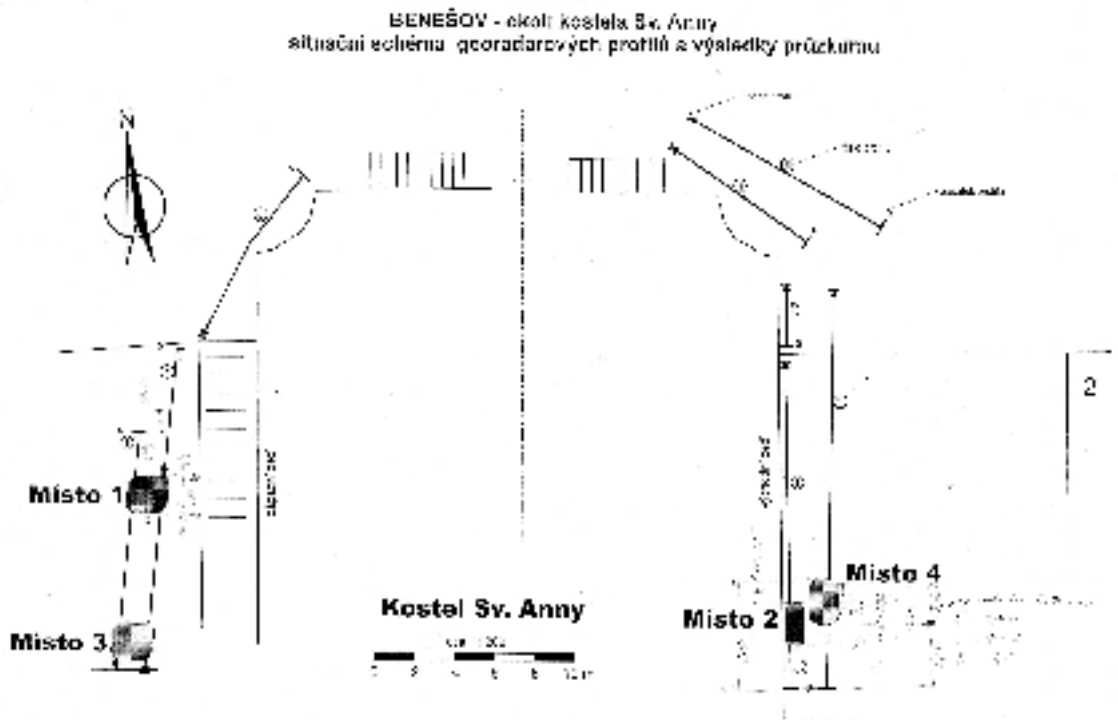

Klenutý prostor uvnitř objektu – patrné kamenné i cihlové zdivo. *Archiv Muzea Podblanicka*

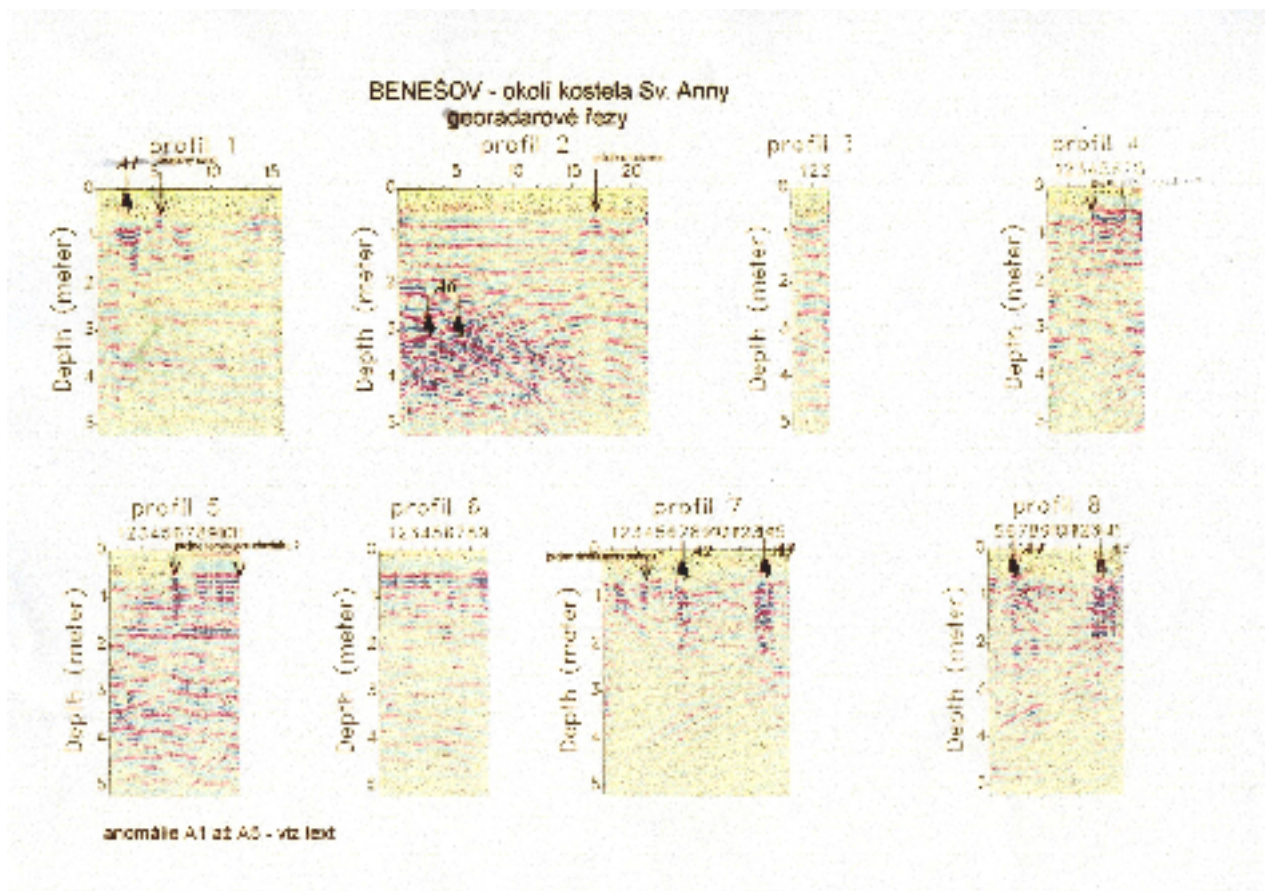
Archeologický výzkum v areálu piaristické koleje 1999 – 2001

Velké náměstí s kostelem sv. Anny na kresbě Antonína Pinkase. *Archiv Muzea Podblanicka*

Situační schéma georadarových profilů kolem kostela sv. Anny. *Archiv Muzea Podblanicka*

Georadarové řezy v okolí kostela sv. Anny. *Archiv Muzea Podblanicka*

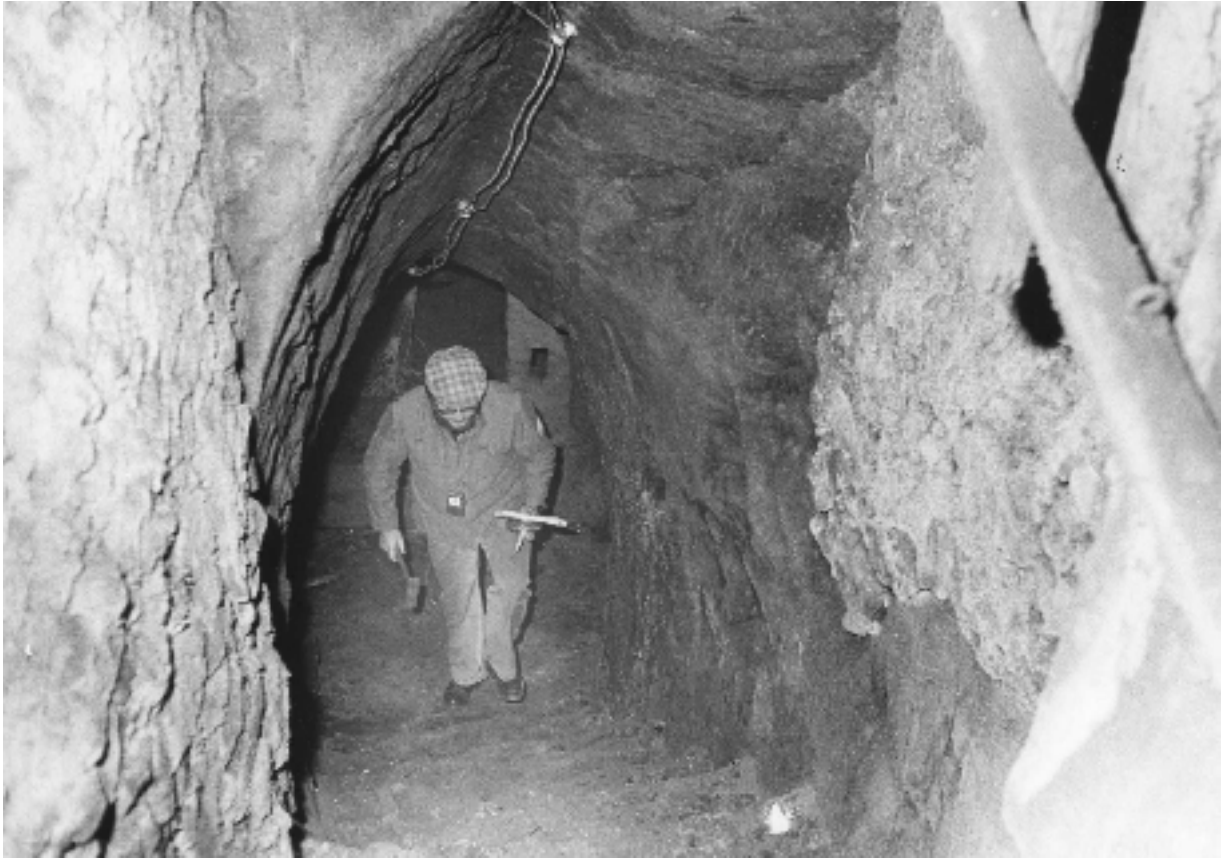

Zdivo v sondě podél východní zdi kostela sv. Anny. Foto: L. Váňová, archiv Muzea Podblanicka

Středověké sklepy

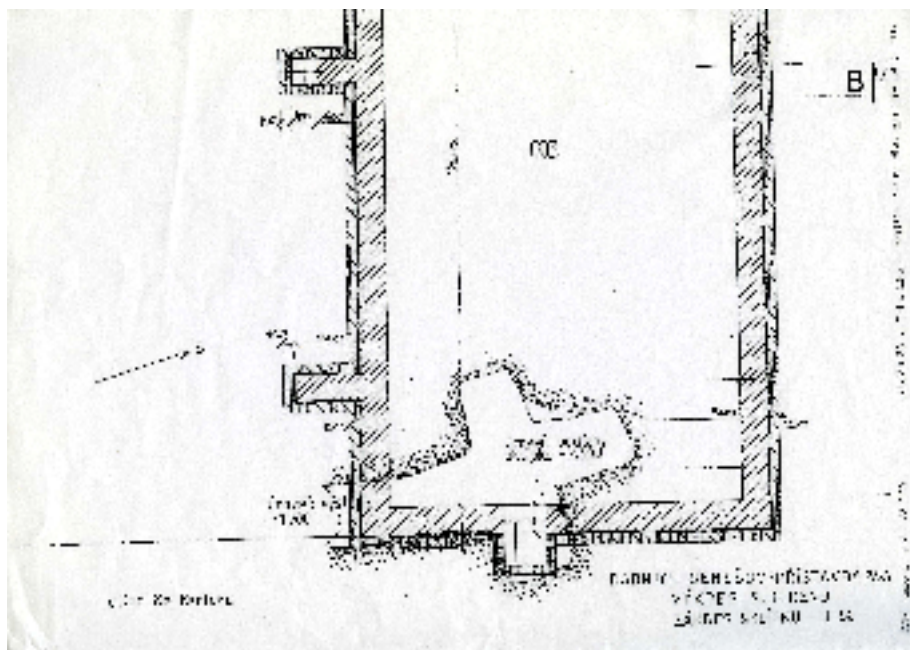
Hornické nářadí z 15.století nalezené ve sklepě před čp. 8 v Tábořské ulici.
Archiv Muzea Podblanicka

Sklep pod čp. 158 na Masarykově (Velkém) náměstí, stav v r. 1976. *Archiv Muzea Podblanicka*

Sklep objevený při opravách radnice v letech 1993 – 1995. *Foto: A. Králík, archiv Muzea Podblanicka*

Plánek sklepa vybihajícího pod ulici Na Karlově.
 Zaměřil a zakreslil: J. Pleskot, archiv Muzea Podblanicka

Zhořelecký halěš se čtyřrázem – typ II – 40.léta 15.století.
 Foto. T. Podhola, archiv Muzea Podblanicka

Nádobkový kachel s pravoúhlým ústím a kruhovým dnem z počátku 15.století.
Archiv Muzea Podblanicka

Fragment hrnce z 1.poloviny 15.století. *Archiv Muzea Podblanicka*

Vstup do druhého suterénu sklepa pod čp. 92 Na Karlově.
Foto: L. Váňová, archiv Muzea Podblanicka

Sklep pod čp. 92 Na Karlově patrně ze 17.století. *Foto: L. Váňová, archiv Muzea Podblanicka*